ئەنستاس ماری کەرمەلی

کتێبی ئێزیدییەکان (جیلوە و مەسحەفا ڕەش) و بیبلیوگرافیای ئێزیدیاتی

منتدى اقرأ الثقافي
www.iqra.ahlamontada.com

فەرهاد عەبدوڵڵا

لە فەرەنسییەوە کردوونی بە کوردی،
پێشەکی و پەراوێزی بۆ نووسیون

منتدى اقرأ الثقافي
www.iqra.ahlamontada.com

کتێبی ئێزیدییەکان و بیبلیۆگرافیای ئێزیدیاتی

زنجیرەی

کتێبخانەی کوردناسیی

(4)

کتێبی

ئێزیدییەکان

(جیلوە و مەسحەفا ڕەش)

و

بیبلیۆگرافیای ئێزیدیاتی

نەجاتی عەبدوڵڵا

لە فەرانسییەوە کردوونی بە کوردی،

پێشەکی و پەراوێزی بۆ نووسیوون

٢٩٥,٣
ك ٢٥٩ كەرمەل، ئەنستانس ماری
کتێبی ئێزیدییەکان و بیبلیۆگرافیای ئێزیدیاتی/ دانانی ئەنستانس ماری کەرمەل"
وەرگێڕانی نەجاتی عەبدوڵا.
سلێمانی: بنکەی ژین، ٢٠٠٦.
٢٦٨ل: وێنە، نەخشە، بەڵگەنامە، پاشکۆ، (١٤,٨٥ × ٢١ سم).
١- ئێزیدی، دین- مێژوو ٢-ئێزیدی- بیبلیۆگرافیا ٣- جیلوەو مەسحەفا ڕەش
د- ناونیشان ب- نەجاتی عەبدوڵا (وەرگێڕ)
کتێبخانەی گشتیی سلێمانی زانیاریی سەرەتاییی پێڕست و پۆلێنی ئامادە کردووە

سەرپەرشتی لەچاپدراوەکانی بنکە: سدیق ساڵح

زنجیرە: ٤٢
کتێب: کتێبی ئێزیدییەکان و بیبلیۆگرافیای ئێزیدیاتی
دانەر: ئەنستانس ماری کەرمەل
وەرگێڕ (لەفرانسییەوە): نەجاتی عەبدوڵا
بابەت: مێژوو و ئیتنۆگرافیا
تایپ و مۆنتاج: وەرگێڕ
بەرگسازی: قادر میرخان
خەتی بەرگ: ئەحمەد سەعید
تیراژ: ١٠٠٠
شوێنی چاپ: سلێمانی، چاپخانەی شڤان
ژمارەی سپاردن: ٦٨٥ی ساڵی ٢٠٠٦

لە بڵاوکراوەکانی
بنکەی ژین
بۆ بووژاندنەوەی کەلەپووری بەڵگەنامەیی و ڕۆژنامەوانیی کوردی
هەرێمی کوردستانی عێراق- سلێمانی، گەڕەکی ١٠٤ ئاشتی ، کۆڵانی ٣٩، خانووی ژمارە ١٠،
(بەرامبەر بە قوتابخانەی سەرەتایی ئەردەڵان)
تەلەفۆن: ٥٠٦٣١٠٠ مۆبایل: ٠٧٧٠١٤٨٤٦٣٢ یان ٠٧٧٠١٥٦٥٨٦٤ ژمارەی سندوقی پۆست: ١٤
E.mail: bnkaizhin@ yahoo.com

پێشکەشـــــە بـــــە :

- گیانی پاکی هەموو ئەو ئێزیدییە بێگوناهانەی

هەر تەنها لەبەر ئێزیدی بوونیان

بە دەست سوپای داگیرکاران و میر و

بەگە کوردەکان شەهید کران،

- بەوانەی کولتوور، مێژوو و ترادسیۆنی

ئێزیدیاتی دەپارێزن

دیاری و پێشکەشـــــــــــــــە

پێشەکی

خوێنەرە خۆشەویستەکانم،

یەکێك لە سیما هەرە زەق و دیارەکانی کۆمەڵگەی کوردەواری دیاردەی فرە ئایینی و فرە مەزهەبییە کە بەداخەوە ئێمە بۆ خۆمان وەك کورد هەر زۆر کەم بایەخمان بەم لایەنە داوە. یەکێك لەو کۆمیونیتە کوردانەی کە بێگانەکان بایەخی یەکجار زۆریان پێداوە کە ڕەنگە لە هەموو تایەفە و فیرقە ئایینیەکانی دیکە زیاتر سرنج و تێبینی بێگانەکان، بە تایبەت ڕۆژئاواییەکانی بۆ خۆی ڕاکێشا بێ، ئێزیدیەکان بن. بە پێچەوانەشەوە ڕەنگە ئەوەی لە هەمووان کەمتر سرنج و تێبینی کورد خۆیی ڕاکێشابێ، بواری ئایینی بە گشتی و بواری ئێزیدیاتی بێ بە تایبەتی. ڕەنگە ئەمە تاکە یەك شتمان پێبڵێ ئەویش ئەوەیە بە ڕاستی بواری زانستە کۆمەڵایەتیەکان لە ناو ئێمەدا هێندە لە دواوەیە کە هەر هەست بە بوونیشی ناکرێ. ئێمە ئەمڕۆ لە هەموو کاتێك زیاتر پێویستمان بەوەیە چەند ناوەندێکی تۆژینەوەی زانستی تایبەت بە ئێزیدیناسی لە یەك یا دوو زانکۆی کوردستان بکرێتەوە و کادر و پسپۆری تایبەتی بۆ تەرخانبکرێ و

هەوڵبدرێ هەموو ئەو نووسین و کتێبانەی لە بارەی ئێزیدیەکانەوە نووسراون بە هەر زمانێك بێ کۆبکەنەوە و لێکۆڵینەوە و لێکدانەوە و تێبینیان لەسەر بنووسن و کار لەسەر لایەنە تاریك و حەشارگە زۆر و زەوەندەکانی ئەم ئایینە ڕەسەنەی کورد بکەن. ئەم ناوەندە زانستیانە دەتوانن دەیان و سەدان ئینسیکلۆپیدیای نایاب تایبەت بەم ئایینە ڕەسەنەی کورد بڵاوبکەنەوە.

خوێنەری خۆشەویست،

ئەم کتێبەی بەردەستتان بەرهەمی کارکردنی پچڕ پچڕی چەند ساڵێکە و وا ئەمڕۆ خۆشبەختانە ڕوناکی بڵاوکردنەوی بینی و زۆریش بە هیوام ئەم کتێبە ببێتە هاندەرێك بۆ ئەوەی زۆر لێکۆڵینەوە و تۆژینەوەی زانستی دیکەی بە دوا دا بێت. سەرەتای ئەمکارە تەنها وەرگێڕانی وتارەکەی ئەنستانس ماری کەرمەلی[1] بوو، کە ساڵی 1911 لە *گۆواری نێونەوڵەتی ئێتنۆلۆژی و زمانەوانی* Anthrops[*] بەرگی شەشەم، لە ڤیەننا- نەمسا بڵاوکرایەوە. ئەم وتارە دەمێك بوو سرنجی منی بۆ خۆی ڕاکێشابوو. خودا کاری کەرمەلی ڕاست بکات - ئەگەر ئەمکارەی بە هەر پشتە نیازێکەوە کردبێ - ئەمڕۆ گەنجینەیێکی بێهاوتای بۆ بەجێهێشتین کە ئەویش تێکستی ئەسلی کوردیی هەردوو کتێبی جیلوە و مەسحەفا ڕەش - ە بە ئەلفبێ ی تایبەتی کوردی. ئێستە کە ئێمە سەرلەنوێ وتارەکەی کەرمەلی - مان لە فرانسەرییەوە کردووە بە کوردی و هەردوو تێکستی کتێبە

---

[1] بۆ دەقی تەواوی گوتارەکە بە فرانسی بڕوانە: Anastase-Marie, O. Carm., *La découverte récente des deux livres sacrés des Yêzîdis*. In Anthropos, t. VI, N° 1. Janv-févr.1911, pp. 1-39

[*] *Revue Internationale d'Ethnologie et linguistique*

پرۆژەکانیشمان هێنایەوە ناو کتێبخانەی کوردی و بۆ بەردەستی خاوەنی خۆی، زۆر بە هیوام پسپۆر و شارەزایەکانمان لێکۆڵینەوە و خوێندنەوەی جیاواز جیاوازی بۆ بکەن و مەلۆی دیکە بخەنە سەر ئەم کارە و دەوڵەمەند تری بکەن. زۆریش لە نووسیار و لێکۆڵەرەوە ئێزیدییەکان خۆیان دەپارێمەوە کە ڕەنگە ئەوان باشتر بۆیان مەیسەر بێ بە شوێن ئەم زانیاریانە دابچن کە کەرمەلی تۆماری کردوون و شایەد ئەم وتارە زۆر شتی شاراوەمان بۆ بدۆزێتەوە یان هەر هیچ نەبێ سەرەداوی برێك لە حەشارگەکانمان بۆ سەروالا بکات. حەزدەکەم ئەوەش بڵێم کە نە ئەنستانس ماری کەرمەلی و نە دکتۆر بیتنەر و نە هیچ کەسێکی دیکە تا ئێستە کاریان لەسەر تێکستە کوردییەکانی ئەم دوو کتێبە نەکردووە و هەموو ئەوانەی لەم بوارەدا کاریان کردووە، لێکۆڵینەوەکانیان تەنها لەسەر تێکستە وەرگێڕاوە عەرەبییەکان بووە. ئێستە کە تێکستە کوردییەکان وا لەبەر دەستدان هەقە توێژەرەوەکانمان کار لەسەر ئەم تێکستانە بکەن و خوێندنەوە و لێکدانەوەی نوێیان بۆ بکەن. هەر لەگەڵ ئەم کتێبە بە باشمان زانی ئەو بیبلیۆگرافیایەی کە چەندین ساڵە لە بارەی ئێزیدیاتییەوە سەری پێکردوین بە هەموو قوژبن و کەلێنی کتێبخانە گەورەکانی پاریس و لەندەن لەگەڵ ئەم کتێبە بەیەکەوەی بڵاوبکەینەوە، هەر لەگەڵ ئەم کتێبە چوار پاشکۆمان کردە پاشبەندی کتێبەکە، یەکەمیان سکالانامەکەی شێخ و پیاو ماقولانی ئێزیدیان بۆ دەسەلاتکارانی عوسمانی ساڵی 1872 لە سەردەمی سولتان عەبدولعەزیز، کە لە ئەستەمبوڵەوە ژێنرال موحەمەد تاهیر بەگ دەنێرنە موسڵ تا 15000

سەربازی ئێزیدی کۆبکاتەوە[2]. ئێزیدیەکان لە سۆنگەی ئیلتیزاماتی ئاینییانەوە داوای بەخشینیان دەکەن لە خزمەتی سەربازی. ئەم سکاڵانامەیە ئێستە لە کتێبخانەی Preusisch Staatsbibliothek بە کۆدی Fol. 37 پارێزراوە. ئێمە ئەم سکاڵانامەیەمان لە گۆواری کۆمەڵەی مێژوونووسانی ئەلمانی[3] وەرگرت کە کاتی خۆی لە دەستنووسێکدا ساڵی 1883کە بە کۆششی پرۆفیسۆر Sachu و لەسەر میزانییەی کەسیی قەیسەری ئالمان بۆ کتێبخانەی بەرلین کڕابوو و وتارەکە ساڵی 1897لە لایپزیک لە ژمارە 51 ی گۆواری ناوبراو بلاوکراوەیەوە. دووەمیان دەقی نوێژی ئێزیدییەکانە کە ساڵی 1933 لە شام لە لایەن جەلادەت ئالی بەدرخان بلاوکراوەتەوە.

سێیەم: بە پێویستمان تێکستی عەرەبی و کوردی هەردوو کتێبەکە کە کاتی خۆی ئەنستانس ماری کەرمەلی کاری لەسەر کردووە و دوایی داویەتی بە دکتۆر ماکسیمیلیان بیتنەر و تەرجەمەی ئەلمانی کردووە بکەینە پاشکۆی ئەم کتێبە ودواجاریش کۆمەڵێک بەلگەنامەی بلاونەکراوەی تایبەت بە ئێزیدییەکان بوو کە لە ئەرشیفی وەزارەتی سوپای زەوی فرانسا[4] لە پاریس وەرمانگرتووە و بۆ یەکەمجار لەگەڵ ئۆریژینالە فرانسەوییەکان، وەرگێڕانە کوردیەکەشمان بلاوکردۆتەوە.

---

[2] بڕوانە Nau, F and J. Tfinkdji, *Recueil de textes et de documents sur les Yezidis,* In Revue de l'Orient Chrétien, 2nd séries, vol. 20, 1915-17, p. 168.

[3] *Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft*

[4] تەواوی ئەم دەکۆمێنتە کە ئێستە لە کۆشکی ڤانسێن Château de Vincennes پارێزراون لەم سێ کارتۆنە وەرگیراون:

1- 7N 4172, 7N 4174 et 7N 1648

دواجـار ماوەتـەوە سـەر ئـەوەی بڵـێم ئـەم کتێبـە بـەو نیـازە ئامـادەکراوە بەشـدارییەکی بچـوک بـێ لـە توژینـەوەی ئێزیدیناسـی و هاندەرێکیش بێ بۆ زۆر لێکۆڵینەوە و بەشوێن داچوونی زانسـتیانەی دیکە.

نەجاتی عەبدوڵڵا

پاریس، شەوی 21ی تەمموزی 2006

کورتە باسێکی ئێزیدیناسی

ئێزیدی: ئاینێکی کۆنی یەکتاپەرستییە monothéiste و لە هەمان کاتیشدا ناوی گروپێکی ئیتنیکیشە. دەرکەوتنی وەکو ئیتنیەکی سەربەخۆ دیاردەیەکی ئالۆزە کە بە گوێرەی گێڕانەوە ئێزیدییەکان مێژووی وەدیارکەوتنی ئیتنۆگنێزی ethnogenèse ئێزدیایەتی دەگەڕێننەوە بۆ سەدەی سێیەمی پێش زاین و بە گوێرەی سەرچاوەی دیکە بۆ سەدەکانی دوانزەهەم و سێزدەهەم و بڕێکی دیکە بۆ سەدەی نۆزدەهەمی دەگێڕنەوە. سەبارەت بە بنەڕەتی ئێزیدیەکان زۆر بیرو ڕای جیاواز هەیە، لای هەندێك ئێزیدی سەر بە ئایینی زەردەشتییە و لە بڕێك لە تێکستەکاندا پێوەندی نێوان میرێکی ئێزیدی بە دووەم پاشای ساسانییەکان، شاپووری یەکەم (243-273) باس دەکەن[5]. لای بڕێك سەرچاوەی دیکە ئێزیدیزم کارەکتەری سانکرێتی، ئیسلامی، مەسیحیایەتی و جولەکایەتی بەسەرەوەیە. بەلام تێزی هەرە بلاو و ناکۆکی ناو

[5] Planhol, Xavier de, *Minorités en Islam : Géographie politique et sociale*, Ed. Flammarion, Paris, 1997, p. 179.

زانایەکان بریتیە لە تێزەکەی کوردناسی فرانسەوی رۆژەر لیسکۆ و ئەکادیمی ن. مار. لای لیسکۆ، ئێزیدیاتی سەرچاوەی ئیسلامیی هەیە و ئێزیدیزم لە بنەڕەتدا لە ئیسلام هەڵگەڕاوەتەوە hérésie و دامەزرێنەرەکەی شێخ ئادی کەسایەتییەکی مێژوویی سەدەی دوانزەهەم بووە و سۆفیەکی تەواو ئۆرتۆدۆکسی (باوەڕقایمی) سوننی بووە بەڵام لە ناو کۆمەڵگەی کوردەواریدا هەر زوو کۆمەڵێك ڕەگەزی دیکەی بەخۆوە گرتووە و دواجار بە تەواوی خۆی لە ئایینی ئیسلام جیاکردوتەوە[6]. بە گوێرەی تۆژەرەوەی فرانسەوی Michel Chevalier ئێزیدیاتی لە سەدەی سێزدەهەم و چواردەهەم ئایینی نەتەوەیی کوردستان بووە و لە ناو هۆزە گەورە جەنگاوەرە کوردەکانی بۆهتانی سەرووی دەجلە و شەنگاڵ بڵاوبۆتەوە و دواتر بەرەو باکوور بۆ ناوچەکانی گۆلی وان و هەتاوەکو ئازەربایجان و بەرەو شاری خۆی هەڵکشاوە[7]. هەرچی ئەکادیمی ن.مارە ئەو لای وایە کە ئێزیدیاتی پاشماوەی ئایینێکی بتپەرستی کوردانەی پێش دەورانی ئیسلامەتییە[8].

[6] Michel Chevalier, *Les montagnards Chrétiens du Hakkari et du Kurdistan septentrional*, Ed. Publication du l'Université de Paris Sorbonne, Paris, 1985, p. 84

[7] Michel Chevalier, *Les montagnards Chrétiens du Hakkari et du Kurdistan septentrional*, Ed. de l'Université de Paris Sorbonne, Paris, 1985, p. 84.

[8] ا.م.مینتیشاشڤیلی، کورد: *کورتەی پێوەندیی کۆمەڵایەتیی-ئابووریی، رۆشنبیریی و گوزەران*، وەرگێرانی لە رووسییەوە: د.عیززەدین مستەفا رەسوول، سلێمانی، لا: 75.

زۆربەی سەرچاوەکان وەدیارکەوتنی ئێزیدییەکان دەگێڕنەوە بۆ دەورانی شێخ ئادی کوڕی موسافیر (دەوربەری 1075-1160). بەر لەو مێژوونووسیی ئێزیدیاتی هێندە هەژارە کە هیچ وردەکارییەکی دیکە لە هیچ سەرچاوەیەکەوە تا ئێستە لەبەردەستدا نییە. هیچ دوور نییە ئێزیدی بەر لە سەدەی دوانزەهەم هەبووبن یاوەکو بە ناوێکی دیکە هەبووبن بە جۆرێك وەکو ئیتنییێکی جیاواز نەناسرا بن. ئەوە تەنها لە دوای شێخ ئادی کوڕی موسافیر و بە تایبەتیش دوای شێخ حەسەن بوو کە ئێزیدییەکان وەکو ئیتنیێکی سەربەخۆ لە ناو سەرچاوەکاندا ئیشارەیان بۆ کراوە. بە گوێرەی سەرچاوە ئیسلامیەکان شێخ ئادی سۆفییەکی گەورە بووە و هەر چوار گۆشەی دونیا گەڕاوە و هاوسەردەم و ناسیاوی شێخ عەبدولقادری گەیلانی، سەهرەوەردی و حەلوانی بووە. بڕێك لە سەرچاوەکان شێخ ئادی بە عەرەب و بە خەڵکی بەعلبەگ دادەنێن کە لە لوبنانەوە هاتووە و لە لالش لە ناو کوردە ئێزیدییەکان جێنشین بووە. ڕاستیەکەی ئەوەیە ئەوەی بڕێك لە سەرچاوەکان شێخ ئادی کوڕی موسافیر بە عەرەب و خەڵکی بەعلبەگ دادەنێن، لەوەوە بە هەڵە چوون چونکو دوو شێخ ئادی هەبووە. ئەوەی شێخی ئێزیدیەکان ناوی شێخ ئادی ابو المسافر ابن البرکات بووە و لە چیایەکانی هەکاری لە کوردستان لە دایکبووە[9] و هیچ پەیوەندیەکی بە لوبنان نەبووە و سۆفیەکی عەرەبیش نەبووە وەك بڕێك لە سەرچاوەکان ئاماژەی بۆ دەکەن. هیچ لۆژیك نییە و ڕێی تیناچێ سۆفیەکی عەرەب کە ڕەنگە یەك تاقە

---

[9] الامیر شرف خان البدلیسي، *شرفنامة*، ترجمة محمد جمیل الملا احمد الروژبیاني، الطبعة الثانیة، کردستان، 2001، ص: 53,

وشەی کوردیشی نەزانیبێ توانیبێتی لە ناو گروپێکی ئاوەها داخراوی وەك ئێزیدییەکان کە لە زمانی کوردی (دیالێکتی کورمانجی) زیاتر یەك زمانی دیکە نازانن قسە بکەن و بە قسەی گیست تا سەرەتای سەدەی بیستەم تەنها یەك خوێنەواریان هەبووە کە مشوری کتێبی جیلوەی خواردووە[10] توانیبێتی ببێتە شێخ رۆحانی و فریشتەی ئێزیدیەکان. ئەگەر شێخ ئادی عەرەب بوایە ئەوا هەر هیچ نەبوایە کتێبی جیلوە کە زۆربەی سەرچاوەکان بە هی ئەوی دەزانن لە بنەواندا هەر بە عەرەبی دەنووسرا نەك بە کوردی و دوایش وەرگێراوە عەرەبییەکەی هێندە بە زمانێکی عەرەبی شەق و شڕ تەرجەمە کراوە کە قەت وا پێناچێ ئێزیدیەکان رۆژێك لە رۆژان تەنانەت یەك عەرەبیشیان لە ناودا بووبێت.

ئێزیدی و ئێزیدیزم

لە ناو لێکۆڵینەوە مێژوویەکاندا بە تایبەت لە سەرچاوە رۆژئاواییەکان زۆر واتە بۆ وشەی ئێزدی دانراوە. برێك (لە فارسییەوە) بە واتەی (فریشتە) یان لێکداوتەوە، برێك (وەك لە پەهلەویدا) بە واتەی (لە خوا چوو) یان لێکداوەتەوە، یان هێندێکی دیکە (لە سانکریتیەوە) وەك واتەی (شایستەی خزمەتکاری خودایی)یان لێکداوەتەوە. لای ن. مار وشەی (یەزیدی) لە وشەی ئێزدی پارسییەوە هاتووە کە واتەی (خوا) دەگەیەنێ. پرۆفیسۆر

---

[10] Izady, mehrdad, *The Kurds: A Concise handbook*, Ed. Taylor & Francis, 1992, p. 156

Henri Karmen لای وایە وشەی ئێزیدی هەر تەنها وەك واتەی (فریشتە پەرستان) تەرجەمە دەکرێ نەوەکا وەك شەیتان پەرستان هەروەك ئەوەی لای موسلمانەکان وا هاتووە. ڕاستیەکەی ئەوەیە وشەی ئێزدی لە وشەی (ئێزی) یەوە ئەم ناوەی وەرگرتووە کە واتەی خودا یان خوداوەند دەگەیەنێ.

ئێزیدی: ئامانجێك بۆ چەوساندنەوە

بە گوێرەی خوێندنەوەی سەرچاوەکان وادیارە بەلای کەمیەوە ئێزیدیەکان هەر لە دەورانی عەباسیەکانەوە تەنگیان پێهەڵچنراوە و ڕەدوو نراون. ئومەوییەکان لەبەر هەر هۆیەك بووبێت پارێزگاریان لە ئێزیدیەکان کردووە و لەم سۆنگەیەوە ئێزیدیەکان خۆیان بە لایەنگیری خەلیفە یەزد ژماردووە و شێخی ئێزیدییەکان ڕێگەی بە موریدەکانی نەداوە کەوا بە خراپە باسی یەزیدی کوڕی موعاویە بکەن*. دواتر لەوەوە بە هەڵە لەسەرچاوە عەرەبیەکاندا ناوی ئێزیدیەکان لە ناوی (خودا پەرستان) ەوە بوو بە الیزیدیە، واتە لایەنگیرانی یەزید. وەك جوگرافیناسی فرانسەوی Planhol زۆر جوانی بۆچووە کە ڕەنگە ناونانی یەزیدی لەلایەن شیعەکانەوە ئەم ناوەیان بەبەریاندا بڕابێت کە تەواو ڕقیان لە خەلیفە یەزید

---

* بەداخەوە تا ئێستە مێژووی پێوەندییەکانی نێوان ئومەوییەکان و کورد هیچ لێکۆڵینەوەیێکی ئاوەهای بۆ تەرخانئەکراوە. باسێکی وەك کورد لە سەردەمی ئومەوییەکان لە هەموو ڕوویێکەوە شایانی چەندین لێکۆڵینەوەیە، وەرگێڕ.

دەبـۆوە[11] لەگـەڵ سـەرەتای سـەدەی پانزەهـەم ئیـدی سـەرەتای چەوسـاندنەوە ئێزیدیـەکان دەسـتپێدەکات. سـاڵی 1415 مـیری جـەزیرەی سـوریا لەشکرکێشـی دەکاتـە سـەر ئێزدییـەکان و تـا تۆلێرانسی ئیسلامی بەرانبەر بە ئێزیدییەکان ئەوەندە زۆر بووە لەو لەشکرکێشیەدا گلکۆی شێخ ئادی هەڵدەتەکێن تا دواتر ئێزیدیەکان دووبارە دروسـتی دەکەنـەوە[12] دواتـر لەگـەڵ دەسـەڵات بەدەسـت گەیشـتنی عوسمانییـەکان دیـاردەی ئـەنتی ئێزیـدی و بەناچـاری ئیسـلامکردنیان فـرەوانتر دەبێـت و شـێوەیێکی سیسـتماتیك وەردەگرێـت.، بـە تایبـەت رەشـەکوژییەکانی سـەدەی حەڤدەهـەم، هەژدەهەم و نۆزدەهەم موچڕك بە لەشدا دەهێنن. هاوکات لەگەڵ ئەم هێرشـانەدا مێـدیای عوسمـانی بـۆ رەوایـی دان بـە کوشـت و بـڕی ئێزیدییەکان ناوی (شەیتان پەرست) یان بە باڵای ئەم گروپەدا بڕی کە تا ئێستەکەش ئەم ناوەیان هەر پێوە لکاوە. ئەولیا چەلەبی باسـی لەشکرکێشـیەکانی سـاڵەکانی 1640 و 1655 دەگێڕێتـەوە و ئێزیدیەکان بە خـەڵکی (هەشت سمێڵ) ناو دەبات. ئێزیدییـەکان لە سەدەی هەژدەهـەم 250000 کـەس بوون، 4000 سوارچاك و 8000 سوارەیان هـەبووە. لـە سـەدەی نۆزدەهـەم بوونەتـە 200000 و 3000 سوارچـاك و 6000 پیـادە . ئۆپیراسـیۆنی رەشـەکوژی ئێزیدییـەکان هێندە ترسناك بووە بە جۆرێك کە لە نیوەی سەدەی نۆزدەهەمدا تەنها

---

[11] Xavier de Planhol, *Minorités en Islam : Géographie politique et sociale*, Ed. Flammarion, Paris, 1997, p. 180

[12] ڤ، ف، مینورسـکی، الاکـراد: ملاحظـات و انطباعـات، ترجمـة د. معـروف خزنـدار، دار الکاتب، بیروت، 1987، ص 78

50000 کەسیان لێماوەتەوە[13]. هێرشەکانی والی بەغدا، سلێمان پاشا 1791 هێندە دڵرەقانە بووە تەنانەت یەك ئێزیدی لەودیو چیای شەنگال نەهێشت[14]. ساڵی 1802 عەلی پاشا، والی بەغدا هێرشی کردە سەرە شەنگاڵ و ژمارەیەکی لە ڕادەبەدەری لێ کوشتن. سلێمان پاشا ساڵی 1809 بە هەمان شێوە. ساڵی 1837 رەشید پاشا لەگەڵ کۆمەڵێك کورد هێرشی کردە سەر ئێزیدییەکان و هێندەی لێ سەربڕین کە خوێن لە سەر رێگە و بانی ئاواییەکان دەڕژا و بەمجۆرە تا ساڵی 1845 تەنها 50000 کەس یان لێمایەوە[15]. بەداخەوە میر و بەگە کوردەکانیش بە هەما شێوەی عوسمانیەکان دەستیان بە خوێنی ئێزیدیەکان سووربووە و بەشداری لەشکرکێشیەکانیان کردووە بۆ ئێزیدی کوژی، عەبدولرەحمان پاشای بابان و هەروەها میری بەناوبانگی جەزیرە و بۆتان، میر بەدرخان (1809 –1870) لە ساڵی 1832 دەستی لە ئێزیدیەکان وەشاندبوو و یەکێك لەو هۆیانەش کە وای کرد بەدرخان بەگ لە کاتی لەشکرکێشی ساڵی 1847 ی سوپای عوسمانی ئەو گەرەنتیە ڕەتبکاتەوە کە بۆ بەدرخان پاشایان دابوو، ئەوەبوو کە دەترسا دواتر لە ژێر فشاری ئەورووپیەکان لە سۆنگەی کارەکانی دژ بە نەستووریەکان و ئێزیدییەکان پەلکێشی بەردەم دادگا بکری[16]. بەلام گورجی لە

---

[13] الاب انستاس الکرملی، ، اليزيدية، المشرق، المجلد الثاني، 1899بیرت، ، ص. 834

[14] الاب انستاس الکرملی، ، اليزيدية، المشرق، المجلد الثاني، 1899بیرت، ، ص. 834

[15] الاب انستاس الکرملی، ، اليزيدية، المشرق، المجلد الثاني، 1899بیرت، ، ص. 834

[16] Hasan Gökçe, *Portrait d'un Emir kurde, Beder Khan Bey*, In Société et cultures musulmans d'hier et d'aujourd'hui, Paris, 1996, p. 79.

هەموان گەورەتر بوو، میری ئەمارەتی سۆران، پاشای کوێرە لە ئێزیدیەکانی وەشاند. بەمشێوەیە لەسەدەی هەژدەهەم و دواتریش لە سەدەی نۆزدەهەم کوشتنی ئێزیدیێك لە ئیمپراتۆریای عوسمانی هەقی بە بەهەشت شادبوونی بە موسلمانان دەبەخشی چونکو لە دیدی دەوڵەتدا " ئێزیدی ئایینێکی بێ کتێب بوو" و لەو دیو یاسای ئیسلامەوە بوون.

ساڵی 1847 بە دەستپێشخەری دیپلۆماتی بریتانی لە کۆنستانتینۆپل، بابیعالی ئیعتراف بە ئایینی ئێزیدی دەکات و لە خزمەتی سەربازیان ڕەها دەکات[17]. ئۆکتۆبەری ساڵی 1849، شێخ یوسف وەك نوماینەدەی ئێزیدییەکان بۆ پارانەوە لە ئازادبوونیان لە خزمەتی سەربازی دەچێتە لای بەرپرسانی ئیمپراتۆریای عوسمانی، سەردانی کۆنستانتینۆپل دەکات و نامەیەك دەداتە سەدری ئەعزەمی عوسمانی[18]. دەوڵەتی عوسمانی داواکەیان قەبووڵ دەکات بەڵام لە ساڵی 1872 دووبارە ئەم لە خزمەتی سوپا بەخشینەیان

---

[17] Parry, Oswald,-B.A., *Six months in a Syrian monastery, being the record of a visit to the head quarters of the Syrian church in Mesopotamia, with some account of the Yazidis or devil worshippers of Mosul and El Jilwah, their sacred book*, London, Horace. Cox : 1895 p. 358

[18] Guest, John S., Guest, *The Yezidis: A Study in Survival*, Ed. KPI, London & New York, 1987, p. 208

لێهەڵدەوەشێننەوە[19] لەگەڵ داواکردنەوەی ئێزیدییەکان بۆ خزمەتی سەربازی، سالی 1872 کۆمەڵێك لە پیاو ماقوڵانی ئۆلی ئێزیدی داواتنامەیەك ئاراستەی دەسەڵاتکارانی بابیعالی دەکەن و لەو نامەیەیاندا لە چواردە خاڵ پرەنسیپەکانی ئایینی خۆیان روونکردۆتەوە کەوا سیستمی ئایینیان رێگرە لەوەی بتوانن خزمەتی سەربازی بکەن[20]. وا دیارە هەموو هەوڵەکانی دیپلۆماتە ئینگلیزەکان نەیانتوانی پرۆسەی لەشکرکێشی بۆ سەر ئێزیدیەکان بوەستێنن. لە نیوەی دووەمی سالی 1892 کۆلۆنێل عومەر پاشا لەسەر داوای سولتانی عوسمانی و بە بیانووی چەند ریفۆرمێك لە ناوچەی موسل هێرشی کردە سەر ئێزیدییەکان و دوای کوشت و کوشتارێکی زۆر 15000 ئێزیدی لێ بە دیل گرتن. عومەر پاشا سەرەتا کوڕەکەی خۆی ناردە شەنگاڵ تا داوایان لێبکات موسلمان بن و واز لە ئایینی خۆیان بهێنن. بە گوێرەی رۆجەر لیسکۆ ئێزیدییەکان لە نێوان سالەکانی 1640 تا 1910 بیست کوشتاری گەورەی کۆمەڵکوژیان لێکراوە[21]. دوایەمین هێرشی سوپای عوسمانی لە دوا دواییەکەی سالەکانی جەنگی یەکەمی جیهانیدا بوو هەرتەنیا دوو

---

[19] بڕوانە: Lescot, R., *Enquête sur les Yezidis de Syrie et du Djebel* : [Institut français Mémoires de l'Institut français de Damas*Sindjar*. de Damas], 1938, p. 126.

[20] دەقی تەواوی ئەم سکاڵانامەیە بە کوردی لە پاشکۆی ئەم کتێبە بڵاوکراوەتەوە، وەرگێڕ.

[21] Izady, mehrdad, *The Kurds: A Concise handbook*, Ed. Taylor & Francis, 1992, p. 157

مانگێك بەر لە خۆبەدەستەوەدانی بابیعالی و ڕاگەیاندنی ئاگربەسی مۆدرۆس بوو.

ئێزیدی و ئەهلی هەق: پرسی دروستبوونی گەردوون

تا ئێستە لە لێکۆڵینەوکاندا دیاردی بۆ پێوەندی نێوان ئایینی ئێزیدی و فیرقەی ئەهلی هەق نەکراوە، ئەو باسەی کە دەکرێ چەندین لێکۆڵینەوی دوورو درێژی بۆ تەرخانبکرێ بکرێ. ڕەنگە یەك لە خاڵە هاوبەشەکانی نێوان ئایینی ئێزیدی و ئەهلی هەق ئەوە بێت کە هەردووکیان ئەگەر پاشماوەی ڕاستەوخۆی ئایینی زەردەشتیش نەبن ئەوا کۆمەلێك توخم و بنەمای زۆری زەردەشتایەتیان پاراستبێ کە جۆرە نزیکایەتیەك لە نێوان هەردووکیان دیاری دەکات. من لێرە تەنها ئەو دەرفەتەم هەیە کە چەند سەرەقەڵەمێکی درشت بخەمە سەرکاغەز و لێکۆڵینەوەی تێروتەسەلی ئەم بابەتە بۆ خەڵکانی شارەزاتر لەمبوارە جێدەهێڵم.

پێم وایە نزیکی گەورەی ئێزدیاتی و ئەهلی هەق لە بارەی مەسەلەی دروستبوونی گەردوون و برێك لە باوەڕە ئایینەکانیان سەرچاوە دەگرێ. بە گوێرەی مەسحەفا ڕەش (28- پێش ئەوەی ئاسمان و زەوی دروستببێ، خوا لەسەر زەریایەکاندا هەبوو. پاپۆڕێکی دروستکردبوو کە بە هەوەسی خۆی پیاسەی بۆ هەموو لایەك دەکرد)[22]. بە هەمان شێوە لای ئەهلی هەق زەریا توخمێکی سەرەکییە و بەر لە دروستکردنی گەردوون زەریا بە تەنها لەگەڵ خوا

---

[22] بڕوانە تێکستی مەسحەفا ڕەش لەم کتێبەدا، لا: 95.

هەبووە[23]. بە هەمان شێوە لای ئەهلی هەق خوا حەوت فریشتەی لە یەکەم رۆژدا دروستکردن و میکایل سەرۆکی فریشتەکانە. هەمان شت لای ئایینی ئێزدی بە جیاوازی ئەوەی خوا لە هەفتەیەکدا هەر رۆژە و فریشتەیەکی دروستکردووە و لێرەدا مەلیك تاوس وەکو میکایل لای ئەهلی هەق سەرۆکی فریشتەکانە. لە میتۆلۆژیای دروستبوونی گەردوون لای ئەهلی هەق خوا داوای لە جوبرایل کردووە تا خۆلی بۆ بهێنێ و مرۆڤی لێ دروستبکات، بەڵام جوبرایل ڕازی نەبووە و دواتر عیزرایل ئەم ئەرکە دەگرێتە ئەستۆ[24]، بە هەمان شێوە لە مەسحەفا رەش خوا فرمان بە جوبرایل دەکات کەمێك خۆڵی بۆ بهێنێ، بەڵام لە مەسحەفا رەش جوبرایل گوێرایەلی دەکات، (با)، ئاگر و ئاو تێکەڵ بە خۆڵەکە دەکات و بەمشێوەیە هەوەڵین مرۆ دروستدەکات. لە تیۆریای دروستبوونی گەردوون لای ئەهلی هەق حەوت زەوی و حەوت ئاسمان هەیە[25]، بە هەمان شێوە لە مەسحەفا رەش خوا حەوت ئاسمان، زەوی، خۆر و مانگی دروستکردوون. بە گوێرەی تەزکەری ئەعلا لای ئەهلی هەق خوا مرواریەك دروستدەکات و لە ناو مرواریەکە پێنج شێوەی خۆی تێدا وەدیاردەخات[26]

---

[23] Mohammad Mokri, *Recherches de Kurdologie: Contribution scientifique aux études iraniennes*, Paris, Ed. Librarie Klincksiech, 1970, P. 217.

[24] Mohammad Mokri, *Recherches de Kurdologie...op.cit*, P. 218.

[25] Mohammad Mokri, *Recherches de Kurdologie...op.cit*, P. 220.

[26] Mohammad Mokri, *Recherches de Kurdologie...op.cit*, P. 214.

بەهەمان شێوە لە مەسحەفا رەش خوا هەوەڵجار مرواریەکی گەورەی سپی لە زاتی خۆی دروستدەکات[27]. جگە لەوە بیرۆکەی پۆشاکپۆشی (تەجەللی) لە ناو هەردوو ئاییندا هەیە و لای ئەهلی هەق زیاتر بە واتەی پاداشتدانەوە یا پەشیمانبوونەوەی ژیانی پێشووتر دەگەیەنێ. کەچی لە جیلوەدا پۆشاکپۆشی پاداشتدانەوەیە بۆ دووبارە تێهەڵچوونەوە بۆ ناو ژیان. من پێم وایە پێوەندیکی نزیك لە نێوان ئەهلی هەق و ئێزیدیایەتی هەیە. ئیڤانۆڤ لە شیراز دەستنووسێکی ئەهلی هەقەکانی دۆزیوەتەوە کە ئیشارە بە مەلیك تاوس دەکات[28]، جگە لەوە مرۆڤ دەتوانێ زۆر توخمی هاوبەش لە نێوان هەردووکیان ببینێتەوە، بۆ نموونە رۆژوو گرتن، چ ئێزیدیەکان و چ ئەهلی هەقەکان هەر تەنها سێ رۆژ بە رۆژوو دەبن. من لێرە هەر بەوەندە دەستبەردار دەبم و زۆر بەهیوام چەند پسپۆرێك خۆیان بۆ بەراوردکارییەکی ئاوەها تەرخانبکەن کە بەراستی کتێبخانەی کوردی پێویستیەتی.

ئێزیدیناسی

---

[27] دەکرێ مرۆڤ لێرە دوور لە تەنها روانینە وەرگێراوە عەرەبییەکەی مەسحەفا رەش بەو ئەنجامە بگات کە چ جیلوە و چ مەسحەفا رەش لە نێوان سەدەی پانزە و سێزدەهەمدا نووسراوبن.

[28] بڕوانە چەند *باسێك دەربارەی ئەهلی هەق*، وەرگێڕانی لە فرانسییەوە: ئەجاتی عەبدوڵڵا، دەزگای چاپ و بڵاوکردنەوەی موکریانی، هەولێر، 2004، لا: 72.

بە گوێرەی زانیاری و سۆراغیەکانی ئێمە، یەکەم کەسێك لە ئەوروپاییەکان زانیاری یان لەبارەی ئێزیدیەکانەوە بە دەستەوە دابێت Michel Febvre بووە لە کتێبی *Teatro della Turchia*[29] کە ساڵی 1681 لە میلانۆ بە زمانی ئیتالیایی چاپکراوە و لە لاپەرەکانی 269 تا 252 زانیاری و راگەیاندن لە بارەی ئێزیدیەکان بە دەستەوە دەدات و وەك " شەیتان پەرست" باسیان دەکات. شایانی گوتنە نووسیار لەم کتێبەی خۆیدا نکوڵی لەوە دەکات ئێزیدیەکان هیچ کتێبێکی ئایینیان هەبێت. دوای ئەوە دۆمینیکە ئیتالیەکانی مسیۆنی موسل بایەخ بە ئێزیدییەکان دەدەن و P. Lanza ساڵی 1769تێبینی ئەوە دەکات کە ئێزیدییەکان شەیتان یان لە لا پیرۆزە و باوەڕیان وایە نەوەی مانیەکانن. دواتر گارزۆنی 1781 پێوەندی لەگەڵ یەزیدی یەکەم هەبووە[30] و ساڵی 1807 بە ئیتالی وتارێکی لە بارەی ئێزیدییەکان نووسیووە[31].

---

[29] شایانی گوتنە ئەم کتێبە ساڵێك دوای بڵاوبوونەوەی چاپە ئیتالییەکەی لە لایەن خودی نووسەرەکەیەوە کرایە فرانسی و لە پاریس بڵاوکرایەوە. بڕوانە: Cf. *Théâtre de la Turquie*, Traduit d'italien en français ; par son auteur le Sir Michel Febvre, Paris, 1682.

[30] Bois, Thomas, *Les yézidis : essai historique et sociologique sur leur origine religieuse*, In Al-Machriq, n° 55, 1961, p. 112.

[31] بۆ دەقی گوتارەکە بە ئیتالیایی بڕوانە، Garzoni, Maurizio, O.P., *Della Setta delli Jazidij*. In Abat Domenico Sestini, Viaggi e opuscoli diversi, Berlin, 1807, pp. 203-12 بۆ وەرگێڕاوی فرانسی هەمان گوتار بڕوانە M*** (Rousseau), *Description du Pachalik de Bagdad, suivi d'une notice*

لەگەڵ دەستپێکی سەدەی نۆزدەهەم و لەگەڵ تەواو هەڵکشانی ئەورووپاییەکان بۆ ناو ڕۆژهەڵات و بڵاوبوونەوەی مسیونێر و نێردە ئاینییەکان بە ناو ئیمپراتۆریای عوسمانیدا، دەبینین لە هەموو گروپە ئیتنیە ئاینییەکانی دیکە زیاتر سرنجیان بۆ لای ئێزدیەکان چووە.

Campanille لە کتێبەکەی خۆیدا کە ساڵی 1812 لە ئیتالیا بە زمانی ئیتالیایی چاپکراوە بەشێکی کتێبەکەی[32] بۆ ناسین و بیرو باوەڕی ئێزدییەکان تەرخانکردووە. لەوە بەدواوە بۆ ماوەی نزیکەی سی ساڵ هیچ زانیاری و گوتارێکی دیکە کە شایەنی باسکردن بێت لە بارەی ئێزدیەکانەوە بەرچاوناکەوێت تاوەکو F Forbre, ساڵی 1838 گەشتێکی شەنگال دەکات و گەشتنامەکەی خۆی لە گۆواری کۆمەڵەی جوگرافیی شاهانە

---

historique sur les wahabis et de quelques autres pièces relatives à l'histoire et à littérature de l'Orient. Paris, 1809, (Notice sur les Yézidis), pp. 183-210

[32] بۆ دەقی کتێبەکە بە ئیتالیایی بڕوانە، Campanile, G, O.P., *Storila della regione del Kurdistan e delle sette di religions ivi estistenti,* Napoli, 1818, cap. IV. Habitanti del Kurdistan, p. 146-165 بۆ وەرگێڕاوی فرانسی هەمان کتێب بڕوانە Campanile, G, O.P., *Les habitants du Kurdistan : Les Yézidis.* In Histoire du Kurdistan, traduit de l'italien par le P.P. Thomas Bois, O.P, Ed. L'Harmattan, Paris, pp. 95-106.

بڵاوەکاتەوە[33] و لەوێ بیستوویە کە ئێزیدیەکان کتێبێکی ئایینیان هەیە بە ناوی مەسحەفا رەش کە هی شێخ ئادی خۆیەتی. رەنگە یەکەمین هەوڵی راستەقینەی ناسینی ئێزیدیەکان لە لایەن ئارکیۆلۆگ و دیپلۆماتی بریتانی هێنری لایارد بووبێت کە ساڵی 1849 لە کتێبەکەی خۆیدا گەلێك زانیاری بە کەڵکی لەبارەی جەژنە ئایینیەکانی ئێزیدیەکان تۆمارکردووە[34]. دوای لایارد ، ساڵی 1852 لە لەندەن مسیۆنێری ئەنگلیکان Badger لە کتێبەکەی خۆیدا زۆر چەمکی ناڕاست و نا دروستی لە بارەی ئێزیدیەکان بڵاوکردەوە کە دواتر بوون بە سۆنگەی زۆر بیرو ڕای چەوت و نا دروست لەبارەی ئێزیدیەکانەوە[35]. دوای Badger لە ساڵی1861 ئانیسۆرس

---

[33] Forbes, F., A *Visite to the Sinjar Hills in 1838, with some account of the Sect of the Yezidis and of various places in the Mesopotamia Desert, between the River Tigris and Khabur*, In Journal of the Royal Geographical Society 9, 1839, pp. 409-430.

[34] Layard, A.H., The Yezidis. In *Nineveh and its Remains with an Account of a Visit to the Chaldaean Christians of Kurdistan, and the Yezidis, or Devil-Worshippers; and an Enquiry into the Manners and Arts of the Ancient Assyrians, Vol I, 1849, London: John Murray, pp. 225-266.*

[35] Badger, G. P., Yezeedees. In *The Nestorians and their Rituals with the Narrative of a Mission to Mesopotamia and Coordistan in 1842-1844 and of a Late Visit to these Countries in 1850; also, Researches*

باسێکی لەبارەی بنچینەی ئاسووری بوونی ئێزیدیەکان نووسی و دەیانباتەوە سەر ئاسووریەکان. بەمشێوەیە تا ساڵی 1880 هیچ هەوڵێکی دیکە نەبووە بۆ ناسینی ئێزیدییەکان، لە نێوان ساڵەکانی 1880-1885 سیوفی، جێگری کونسلی فرانسا لە موسل لە سێ وتاری نایابدا کە زۆریەی زانیاریەکانی لە ناوچەکە کۆکردبۆوە لە گۆواری ئاسیەویدا *Journal Asiatique* بڵاویکردنەوە[36] کۆمەڵێک زانیاری نوێ لە بارەی ئێزیدییەکان بە دەستەوە دەدات. ئەوروپاییەکان دەیانزانی ئێزیدیەکان کتێبی ئایینی تایبەت بە

---

into the Present Condition of the Syrian Jacobites, Papal Syrians, and Chaldeans, and an Inquiry into the Religious Tenets of the Yezedees, I. London: Joseph Masters, 1852, pp. 105-134.

[36] بۆ هەر سێ وتارەکە بڕوانە:

1- Siouffi, N., *Une courte conversation avec le chef de la secte des Yézidis ou les Adorateurs du Diable»*, In Journal Asiatique, 7: 18: 1880, pp. 78-83.

2-Siouffi, N., *Notice sur la secte des Yezidis,* In Journal Asiatique, VII Série, vol. 19, 1882 pp. 252-68.

3- Siouffi, N., *Notice sur le Cheikh 'Adi et la Secte des Yezidis*, Journal Asiatique, VIII Série, vol. 5,1885, pp. 78-100.

خۆیان هەیە[37] لەم ڕوانگەیەوە گەلێك هەوڵیاندا دەستیان بە کتێبی ئایینیان ڕابگات بەڵام سەرنەکەوتن. تەنانەت لایارد کاتێك لەناو ئێزیدییەکان بووە دزیشی تەرخانکردووە کتێبەکانی بۆ بدزێ، بەڵام هەموو ئەمان هیچیان لێوە شین نەبوو. ساڵی 1884، کونسلی ڕووسا یو.س. کارتسۆف باسێکی لەبارەی ئێزیدییەکان بە زمانی ڕووسی نووسی و لەوێدا نووسیوویە کە ئەو چاوی بە بڕێك لە کتێبی جیلوە کەوتووە و دواتر بە یاریدەی جێرمیا شامیر Jeremiah Shamir بەشێکی لەو کتێبە وەرگێڕاوەتە سەر زمانی رووسی و دواتر شەرحێکی نزیکەیی ناوەڕۆکی کتێبی مەسحەفا ڕەشی کردووە[38]. ئاداری 1891، مسیۆنێری ئامریکایی ئەلفێنز.ن، ئاندروز لە

---

[37] لایارد و بادجەر هەردووکیان کتێبی ئێزیدیەکانیان بینیبوو بەڵام نەیانتوانیبوو بندەستیانبخەن، بڕوانە.

Menant, Joachim (1820-1899), *Les Yézidiz : épisodes de l'histoire des adorateurs du diable*, Paris : E. Leroux, 1892 p. 105.

[38] ڤ، ف، مینۆرسكي، الاكراد: ملاحظات و انطباعات، ترجمة د. معروف خزندار، دار الكاتب، بیروت، 1987، ص 76. کارتسۆڤ دەنووسێ گوایە ساڵی 1884 جارێکیان هاوەڵی پێرس بادجەری کردووە بۆ لای ئێزیدیەکان و توانیویانە ئەو هێندە شەراب بدەنە شێخ ناسر تا ڕادەی سەرخۆشبوون و ڕازیان کردووە کتێبی جیلوەیان پێ نیشان بدات. وەختایەك شێخ خەوی لێکەوتووە توانیویانە چەند لاپەڕەیێکی لەبەر هەڵبگرنەوە، بەڵام بادجەر ئەم سەربووردەیە دووپات ناکاتەوە، بڕوانە Guest, John S., Guest, *The Yezidis: A Study in Survival*, Ed. KPI, London & New York, 1987, p.145

ئینسیکلۆپیدیای مسیۆنی ئامریکیدا وتارێکی لە بارەی ئێزیدییەکان بڵاوکردەوە و بۆ یەکەمجار تەرجەمەیەکی وشە بە وشەی چەند دەقێکی کتێبی جیلوە و مەسحەفا رەشی بە ئینگلیزی بڵاوکردەوە بێ ئەوەی سەرچاوەی کتێبەکان دەستنیشانبکات[39]. ئۆ.هـ.پاری ساڵی 1892 وەختایەك موسڵ بەجێدەهێڵێ تا بگەرێتەوە ماردین، کتێبێکی دەستنووسی چکۆلە لەگەڵ خۆیدا دەهێنێ کە سکالانامەکەی ساڵی 1872 و هەردوو تێکستی عەرەبی کتێبی جیلوە و مەسحەفا رەشی تێدا بووە کە دواتر ساڵی 1895بۆ یەکەمجار E. G. Browne لە ڕووی دەستنووسی ناوبراو هەردوو تێکستی کتێبی جیلوە و مەسحەفا ڕەشی لە پاشکۆی کتێبەکەی مسیۆنێری ئینگلیزی. O.H Parry بە وەرگێرانی ئینگلیزی و لێکدانەوە بڵاوکردەوە[40]. شایانی باسە ئەم دەستنووسە ڤێڤریەی ساڵی 1894 بە 30 فرەنك دەفرۆشرێتە کتێبخانەی نیشتمانی لە پاریس و ئێستە ئەم دەستنووسە بە کۆدی BNF. MS.324 لە هەمان کتێبخانەی ناوبراو پارێزراوە. دوو ساڵ دواتر (1896) ژان پاتێست شابۆ لە ڕووی دەستنوسێکی ئاسوورییەوە کە کتێبخانەی نیشتمانی پاریس لە موسل وەچنگی خستبوو و ئێستەش لەم کتێبخانەیە پارێزراوە کورتە باسێکی مێژووی کۆنی ئێزیدییەکان

[39] Guest, John S., Guest, *The Yezidis: A Study in Survival*.....op.cit, p. 143.

[40] Browne, E, G., *The Yazidis of Mosul.* Appendix to Parry, O. H. -b., *Six months in a Syrian monastery*, London, H. Cox : 1895, pp. 357-387.

دەگێڕێتەوە و باسی شێخ ئادی و دۆگمە ئاینییەکانی ئێزیدیاتی دەکات[41]

سالی 1909 دکتۆر عیسا جۆزێف Isya Joseph لە گۆواری *The American Journal of Semitic Languages and Literatures* بەرگی 25 دا لە وتارێکی دوورو درێژدا بۆ یەکەمجار تێکستی هەردوو کتێبی ئایینی ئێزیدییەکان بە عەرەبی لەگەڵ چەند پاشکۆیێك کە بریتیبوون لە حەکایەتێك لەبارەی کۆچك و ستایشی شێخ ئادی و برێك بابەتی دیکە کە لە موسل لە دەستنووسێك سالی 1898لە لایەن داود الصایغ-وە بەردەستیخستبوو بە شەرح و وەرگێڕانی ئینگلیزییەوە بلاویکردەوە[42]

---

[41] Chabot, Jean-Baptiste (1860-1948), *Notice sur les Yezidis, publiée d'après deux manuscrits syriaques de la Bibliothèque nationale et traduite par M. J.-B. Chabot,* Paris, Impr. Nationale. In JA, Série 9, Tom 7, 1896, pp. 100-132.

[42] نووسیاری ئەم وتارە عیسی جۆزێف موکسی کاهینی ئاسووری، سالی 1898 بە ماڵ و منداڵەوە پەڕیوەی ئەمریکا دەبێ بەر لەسەفەرەکەی داود الصایغ لە موسڵ دەستنووسێکی عەرەبی پێشکەش دەکات کە وەرگێراوی عەرەبی هەردوو کتێبی پیرۆزی ئێزیدیەکان و چەند لاواندنەوەیك بۆ شێخ ئادی تێدابووە هتد. جۆزێف سالی 1907 لە زانکۆ کۆلۆمبیا بڕوانامەی ماستەری فەلسەفە لەسەر بابەتی (ئێزیدیەکان- شەیتان پەرستان: کتێبی پیرۆزیان و داب و نەریتیان) پێشکەش بە زانکۆی کۆلۆمبیا دەکات. ئەم وتارە هەر هەمان ماستەرنامەکەیەتی وێڕای بڵاوکردنەوەی دەقە عەرەبیەکان. هەر هەمان وتار دە ساڵ دواتر بە وەلانانی بەشە عەرەبییەکە و لێکدانەوری ئایینی ئێزیدی وەکو کتێبێکی سەربەخۆ بلاوکرایەوە، بڕوانە: Joseph, Isya, *Devil-Worship: the sacred books and traditions of the Yezidis. Studies on the origin and traditions of the devil-worshippers.* 1919, Boston: Badger.

جێگری کونسڵی فرانسا لە موسڵ، لیۆن کراژوسکی Léon Krajewski لە نێوان ساڵەکانی 1903 تا 1906 بایەخی بە ئێزیدیەکان دەدا و زیارەتێکی لالشی کرد و ئەویش گوێ بیستی ئەوە بوو بوو کە ئێزیدیەکان کتێبخانەیەکیان لەسەر چیای شەنگاڵ هەیە. وێرای پێوەندی بەتینی لەگەڵ یەکێك لە سەرۆکە ئێزیدییەکان کەچی هیچی بەردەست نەکەوت[43]

ساڵی 1911 بۆ یەکەمجار لە سایەی ئەنستانس ماری کەرمەلی بۆ یەکەمجار وەرگێڕانی فرانسی هەردوو کتێبی جیلوە و مەسحەفا ڕەش لە گەڵ تێکستی ئەسلی هەردوو کتێبەکە بە ئەلفبێ ی تایبەتی کوردی ئێزیدییان بڵاوکردەوە و کۆمەڵێك زانیاری تازەشی خستنە ڕوو. بەگوێرەی زانیاریەکانی ئەنستانس ماری کەرمەلی کە لە ڕێگەی حەبیب ناوێکی خوازراو و کۆنە کتێبخانەوانی ئێزیدییەکان کە لە ئایینی ئێزیدی هەڵگەڕابۆوە و بووبووە مەسیحی، گوایە کتێبەکان ئەو هێندە بە نهێنی هەڵگیراون کە ئەستەمە بزانرێ لە کوێن. کتێبە کان لەگەڵ کۆمەڵێك کتێبی دیکە بە زمانی جیاجیا لە ناو سندوقێکی شاراوە لە ناو ئەشکەوتێکی چیای شەنگال دا شاردراونەتەوە[44] و تەنها سێ کەس کلیلی سندوقی ئەو کتێبانەیان لابووە کە ئەوانیش:

---

[43] Guest, John S., Guest, *The Yezidis: A Study in Survival*.......op.cit, p. 153.

[44] کەس نازانێ داخۆ ئەو سندوقە پیرۆزەی کە کتێبە ئایینەکانی ئێزیدیەکان و کۆمەڵێك کتێبی دیکەی بە زمانە جیاجیایەکان تێدابووە و بە قسەی کەرمەلی (لە زاری حەبیب دەیگێڕێتەوە) گوایە مێژووی ئەم کتێبانە دەگەڕێنەوە بۆ دەورانی یەکەمی مەسیحایەتی لە کوردستان چیان بەسەر هاتووە؟ ئایا بوونەتە خۆراکی مشك و مار یان تا ئێستە هەر شاراوەن و کەس بۆی نییە توخنیان بکەوێ؟ یاخود ئەم کتێبخانەیە هەر لە بنەڕاندا بوونی نەبووە و بە هەر نیازێکەوە بێت دەمکۆینکی هەڵبەستراو بوو؟

سەرۆکی ئاینی، سەرۆکی دونیایی و کتێبخانەوانن. کتێبخانەوان ئەرکی ئەوی پێسپێردراوە هەر شەش مانگ جارێك کتێبەکان بۆ ماوەییێك بخاتە بەر خۆر. بە قسەی ناوبراو ئەم کتێبانە زۆر کۆنن و هی دەورانی یەکەمی مەسیحیەکانن. دوایی ئەنستانس ماری خوا کاری ڕاست بکات توانیویە یەکێك لە کتێبخانەوانەکان کە ناوی حەمۆ بووە بە پارەیەکی زۆر ڕازی بکات تا کۆپیەکی کت و متی هەردوو کتێبەکە وەبندەستبخات و دواتر لە گۆواری ئانترۆپۆس *Anthrops* سالی 1911 لەگەڵ وەرگێڕانە فرانسییەکە هەردوو تێکستە کوردییە ئەسلیەکەی کتێبی جیلوە و مەسحەفا ڕەش - یشی بلاوکردۆتەوە و گەنجینەیەکی بەهاداری بۆ ئێمە پاراست کە ئەگەر بە هەر نیازێکەوە کرابێت شایانی هەموو ڕێزلێنان و پەسنێکە.

سالی 1916مینگنا Mingana لە وتاری (شەیتان پەرستان: بیرو باوەڕیان و کتێبی پیرۆزیان)[45] زۆر بە توندی ڕەخنە لە شەماس جێرمیا شامیر و ئەنستانس ماری کەرمەلی دەگرێ و گاڵتەی بەوە دێ کە ئەم فیرقە نەخوێندەوارە چۆن کتێبخانەوانیان هەبووە، میگنە بەو ئەنجامە دەگات کە نووسیاری عەرەبی کتێبە ئاینییەکانی ئێزیدیەکان شەماس جێرمیا شامیری لە دایکبووی عەنکاوەی نەدیابێ و هەلاتووی دێرەی ئەلقوش بووە کە بەر لە دەساڵ (واتە سالی 1906) دوای تەمەنێکی درێژ کۆچی دوایی کردووە و بە

[45] Mingana, A. "*Devil-Worshippers: their Beliefs and their Sacred Books*". The Journal of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland, 1916/XV, pp. 505-526.

قسەی میگنە، نوسیاری ئەم تێکستانە وێرای ئەوەی بە عەرەبی نووسیوونی، بەڵام بە ئاسوری بیری کردوتەوە[46]. سالی 1927 ئا، ئا، سیمیۆنۆ لە ڕووی وەرگێڕاوە ئینگلیزیەکەوە کردوونی بە رووسی، سالی 1930 Giuseppe Furlani هەردوو کتێبی پیرۆزی ئێزدییەکان دەکاتە ئیتالیایی و لەگەڵ لێکۆڵینەوەیێکی تێر و تەسەل بەسەر یەکەوە لە بۆلۆنا بڵاویان دەکاتەوە[47]

بە عەرەبیش کەس نازانێ ئەم کتێبانە لە چ سەردەم و دەورانێکدا تەرجەمەی عەرەبی کراون، بە شیمانەی بەهێز لە سەدەی نۆزدەهەمدا لە لایەن خودی ئێزدییەکان خۆیان کراونەتە عەرەبی و دواتر عەباس عەززاوی، عبدالرزاق ئەلحەسەنی و صدیق الدملوجی زۆری دیکە کەم و زۆر هەمان تێکستیان بە عەرەبی بڵاوکردۆتەوە.

مێژووی نووسینی کتیبی جیلوە و مەسحەفا رەش

تا ئێستەکە ساغ نەبۆتەوە داخۆ کێ کتێبی ئێزدیەکانی نووسیووە؟ لە کام سەردەمدا نووسراون. ئایا دانەری هەردوو کتێب یەک کەسن یا دوو کەسی جیاواز؟

---

[46] بۆ زانیاری بە داوێنتر لەمبارەیەوە بڕوانە، Guest, John S., Guest, *The Yezidis: A Study in Survival*....op.cit, p.156.

[47] Furlani, Giuseppe., *Testi Religiosi dei Yezidi, Testi e Documenti per la Storia delle Religioni*, Bologna, 1930, pp. 71-91.

ئەم پرسانە تا ئێستە یەکلانەبونەتەوە و لە ناو لێکۆڵینەوەکاندا بیر و ڕای جیاواز جیاواز هەیە. کوردویڤ لای وایە هەردوو کتێبەکە نووسراوی شێخ ئادی -ین و لە سەدەی پانزەهەم یا دوانزەهەمدا نووسراون. مسیۆنێری ئامریکایی ئەنریوز[48] لە وتارەکەی خۆیدا لە ئینسیکلۆپیدیای مسیۆنی ئەمریکیدا چاپی سالی 1891 مێژووی نووسینی کتێبی جیلوەی بە 558 هـ- 1163 ی زاینی داناوە کە ئەو مێژووە لە مردنی شێخ ئادی نزیکە. هەرچی بۆ مەسحەفا ڕەشە ئەوا سالی 743 هـ - 1342-1343 ی داناوە کە تەواو سەد ساڵ دوای مردنی شێخ حەسەن دێت (644 ت-1246 زاینی)[49] . هەرچی ئـ.ڤیلچڤسکی-یە لای وایە هەردوو کتێبە پیرۆزەکە لەسەدەی حەڤدەهەمدا نووسراون. نووسەرە خۆ وڵاتیەکانی وەك عەباس ئەلعەززاوی، شاکیر فەتاح و ڕەشاد میران لایان وایە ئەم کتێبانە لەسەدەی نۆزدەهەمدا نووسراون. بێ گومان ئەم بەرێزانەی کە دەڵێن ئەم کتێبانە لە سەدەی نۆزدەهەمدا نووسراون هەر تەنها لەسەر وەرگێراوە عەرەبییەکان ئەو حوکمەیان داوە بێ ئەوەی بەوە بزانن کە وەرگێراوە عەرەبییەکە دەشێ لەلایەن خەڵکانی ناشارەزا نووسرابێتەوە و هەروەك چۆن ڕێشی تێدەچێ لەسەدەی نۆزدەهەم بە مەبەستێك لە مەبەستەکان کرابنە عەرەبی. بەلام ئەسلی مەبەست بەهیچ شێوەیێك وەرگێراوە عەرەبیەکان نییە بەڵکو کتێبە

---

[48] Andrus, Rev. A.N., *The yezidees*. In Encyclopaedia of Missions, New Yourk, 1891, vol 2, pp. 526-8.

[49] Gues:, John S., Guest, *The Yezidis: A Study in Survival*.......op.cit, p. 240.

ئۆریژینالەکانە بە زمانی کوردی خۆی. عەباس ئەلعەززاوی حوکم لەسەر وەرگێراوە عەرەبییەکە ئەدات و لای وایە بە گوتەی زمانی عامیەی عێراقی ئەمڕۆ نووسراون و پێکهاتەی رستەکان ناشازە و بە ڕای ئەو شێمانەی ئەوە هەیە لە بەغدا نووسرابنەوە[50]. لە هەمان روانگەوە رەشاد میران لای وایە چونکە وشەی مسقۆف کە واتەی مۆسکۆ دەگەیەنێ لە کتێبی مەسحەفا رەش- دا هاتووە و ئێزیدیش تەنها لەسەدەی نۆزدەهەم لە قەفقاز دەژین بۆیە هەردەبێ بە رای نووسەر ئەم کتێبانە لە سەدەی نۆزدەهەمدا نووسرابن[51]. بەر لە هەرچی دەمەوێ هەڵەیەکی مێژوویی بۆ میران راستبکەمەوە کە بڕێك تیرە و هۆزی ئێزیدی بەر لەسەدەی نۆزدەهەم، لە سەدەی هەژدەهەمەوە لە ئەرمەنستان ژیاون، بەڵام لە دوای جەنگی قرم 1856-1863 و دواتر دوای جەنگی ڕووسی-تورکی 1877-1878 بە شێوەیەکی لێشاو گەیشتنە ڕووسیا. من پێم وایە هەردوو کتێبی ئێزیدیەکان زۆر بەر لە سەدەی نۆزدەهەم نووسراون، بەر لە هەچی فەتواکەی شێخ عەبدوڵلای رەبتەکی لە ساڵی 1724 واتە لە سەرەتای سەدەی هەژدەهەم بەڵگەیەکی زۆر بەهێزی مێژوویییە و خەتێکی راست و چەپ بەسەر ئەو بۆچوونانە دەهێنێ کە لایان وایە کتێبی ئێزیدییەکان لە سەدەی نۆزدەهەمدا نووسراون. شێخ عەبدوڵلای رەبتەکی سەرەتای سەدەی هەژدەهەم زانیویەتی کە

---

[50] عباس العزاوي، *تاريخ اليزيدية و اصل عقيدتهم*، بغداد،1935 ، ص: 187-188.

[51] بۆ شارەزابوون لە بیرو رایەکانی رەشاد میران لەمبارەیەوە بڕوانە: رەشاد میران (دکتۆر)، *رەوشی ئایینی و نەتەوەیی لە کوردستاندا*، کتێبی سەنتەری برایەتی 7، چاپی دووەم، کوردستان، 2000 ل: 104 تا 107

ئێزیدیەکان کتێبی جیلوەیان هەیە و بە قسەی ئەو لە لایەن شێخ فخرالدین نووسراوە، ئەمە هیچ گومان لەوەدا ناهێڵێتەوە کە دەبێ زۆر بەر لەو مێژووە ئەم کتێبە بوونی هەبووبێ[52]. لە کۆمەڵگەیەکی ئاوەها داخراو و نهێنی پارێزی ئایینی ئەگەر ئەم کتێبە گەلێك پێشتر نەنووسرا بێت و نەبووبێ، ناشێ هەروا بە ئاسانی لەسەرتای سەدەی هەژدەهەم هەواڵی بزانرێ. ئێمە کە باس لە کتێبەکانی ئێزیدییەکان دەکەین نابێ لەسەر وەرگێراوە عەرەبییەکان بڕیار بدەین و بکەوینە ناو هەڵەی وەرگێراوە عەرەبییەکان مادام کتێبەکە خۆی لە بناغەدا بە کوردی نووسراوە و تەواوی نوێژ و وێرد و هەموو پەرستنێکی ئەم ئایینە هەر بە کوردییە و تەنانەت لای ئێزیدییەکان خوا خۆیشی بە کوردی قسەدەکات[53]. من ناتوانم ئەوە یەکلا بکەمەوە داخۆ کەی کتێبە ئاینییەکان نووسراون، بەڵام دەتوانم ئەوە بڵێم کە مێژووی نووسینی ئەم کتێبە کوردیانە زۆر کۆنە و پێم وانییە لەسەدەی هەژدە و نۆزدەهەمدا نووسرابن و شێمانەی بەهێز ئەوەیە دەشێ لە سەدەکانی یانزە یا دوانزە نووسرا بن و ڕەنگە کۆنتریش بن. ئێمە جارێ دەرگەی ئەم باسە بە کراوەیی بەجێدەهێڵین تا ئەو کاتەی بەڵگەنامەی گردەبڕمان وەچنگ دەکەوێ.

---

[52] دەستنووسی دەقی فەتواکەی شێخ عەبدوڵلای ڕەبتەکی بە قسەی عەبباس عەززاوی لە کتێبخانەی سلێمانی بە کۆدی ژمارە 116 پارێزراوە، بڕوانە: عباس العزاوي، تاریخ الیزیدیة و اصل عقیدتهم، بغداد، 1935 ، ص. 85. هەروەها عەززاوی دەقی تەواوی فەتواکەی لە کتێبەکەی خۆیدا نووسیوەتەوە بڕوانە هەمان سەرچاوەی پێشوو، لا: 84-89.

[53] Messoud Fany, *La nation Kurde et son évolution sociale*, thèse de doctorat, Ed. Librairie L. Rodstein, Paris, 1933, p. 95

سەرچاوەکان

1-Planhol, Xavier de, *Minorités en Islam : Géographie politique et sociale,* Ed. Flammarion, Paris, 1997.

2- Chevalier, Michel, *Les montagnards Chrétiens du Hakkari et du Kurdistan septentrional,* Ed. Publication du l'Université de Paris Sorbonne, Paris, 1985

3-Izady, mehrdad, *The Kurds: A Concise handbook,* Ed. Taylor & Francis, 1992

4- Hasan Gōkçe, Portrait d'un Emir kurde, Beder Khan Bey, In Société et cultures musulmans d'hier et d'aujourd'hui, Paris, 1996

5-Parry, Oswald,-B.A., *Six months in a Syrian monastery, being the record of a visit to the head quarters of the Syrian church in Mesopotamia, with some account of the Yazidis or devil worshippers of Mosul and El Jilwah, their sacred book,* London, Horace. Cox : 1895

6-Mohammad Mokri, *Recherches de Kurdologie: Contribution scientifique aux études iraniennes,* Paris, Ed. Librarie Klincksiech, 1970

7-Bois, Thomas, Les yézidis : essai historique et sociologique sur leur origine religieuse, In Al-Machriq, n° 55, 1961

Menant, Joachim (1820-1899), *Les Yézidiz : épisodes de l'histoire des adorateurs du diable*, Paris : E. Leroux, 1892

8-Guest, John S., Guest, *The Yezidis: A Study in Survival*, Ed. KPI, London & New York, 1987

9-Messoud Fany, *La nation Kurde et son évolution sociale*, thèse de doctorat, Ed. Librairie L. Rodstein, Paris, 1933

10- ف ف، مینورسکي، الاکراد: ملاحظات و انطباعات، ترجمة د. معروف خزندار، دار الكاتب، بيروت، 1987

11- الاب انستاس الكرملي، اليزيدية، المشرق، المجلد الثاني، بيروت 1899،

12- رەشاد میران (دکتۆر)، *رەوشی ئاینی و نەتەوەیی لە کوردستاندا*، کتێبی سەنتەری برایەتی 7، چاپی دووەم، کوردستان، 2000

13- عباس العزاوي، تاريخ اليزيدية و اصل عقيدتهم، بغداد، 1935

14- ا.م.مینتیشاشڤیلی، کورد: کورتەی پێوەندیی کۆمەلایەتیی- ئابووریی، رۆشنبیری و گوزەران، وەرگێرانی لە رووسییەوە: د.عیززەدین مستەفا رەسوول، سلێمانی

15- الامير شرف خان البدليسي، *شرفنامه*، ترجمة محمد جميل الملا احمد الروذبياني، الطبعة الثانية، كردستان، 2001

یەکەم بەش

ئەنستانس ماری کەرمەلی

دۆزینەوەیێکی تازەی
دوو کتێبی پیرۆزی ئێزیدییەکان

گۆواری *Anthrops*

بەرگی شەشەم، سالی 1911

ڤیەننا - نەمسا

I. 820

Revue Internationale d'Ethnologie et de Linguistique

ANTHROPOS

Ephemeris Internationalis Ethnologica et Linguistica

Rivista Internazionale d'Etnologia e di Linguistica

Revista Internacional de Etnología y de Lingüística

International Review of Ethnology and Linguistics.

Internationale Zeitschrift für Völker- und Sprachenkunde.

Band / Tom. VI 1911.

Mit 34 Tafeln
159 Textillustrationen

Avec 34 planches
159 gravures de texte

Im Auftrage der Österreichischen Leo-Gesellschaft.
Mit Unterstützung der Deutschen Görres-Gesellschaft

Herausgegeben:

Unter Mitarbeit zahlreicher Missionäre von P. W. SCHMIDT, S. V. D.

„Anthropos"-Administration: St. Gabriel-Mödling bei Wien, Österreich.

Druck und Verlag der Mechitharisten-Buchdruckerei in Wien, VII.

1911 يىلى ئانتروپوس ژۇرنىلى

La découverte récente des deux livres sacrés des Yézîdis.

Par le P. ANASTASE MARIE, O. Carm., Bagdad.

I• PARTIE:

Quelques remarques sur la découverte et la nature des deux livres sacrés des Yézîdis.

1° Comment j'ai été amené à la recherche des deux Manuscrits Yézîdites.

Au mois de mai 1898, un beau jeune homme, aux grands yeux noirs, aux moustaches fortes et bien frisées, au nez aquilin, au teint rose et frais, à la figure avenante, de forme ovale, aux traits réguliers et à la taille colossale et à la constitution robuste; la toute empreinte d'un extérieur montagnard et simple qui dénote une âme forte et généreuse, est venu me trouver pour me demander de l'aider à se faire chrétien.

«Mais alors, à quelle religion appartenez-vous, lui ai-je répondu, si vous n'êtes pas chrétien?»

— Je suis Yézîdi, c'est-à-dire, j'appartiens à cette secte qui vénère le diable dans le but de détourner sa colère de ceux qui lui vouent un culte spécial.

— Je veux bien vous accepter au nombre des chrétiens; mais pour le devenir, il faut vous y préparer en étudiant les principes de la foi du Christ Jésus et en désavouant vos erreurs.

— Je suis prêt à faire tout ce qui vous exigez de moi.

— Quel est votre nom et celui de vos parents?

— Je m'appelle *Ḥabîb*, fils de *Ya‘ḳûb* et de *‘Aîšeh*.

— Quel âge avez-vous?

— Environ 30 ans.

— Où êtes-vous né?

— A *Bôzî*, près d'*'Alḳôš*, dans la haute Mésopotamie.

— Qu'est ce qui vous pousse à vous faire chrétien?

— J'ai été domestique et en même temps bibliothécaire chez le chef religieux de ma secte pendant sept ans; puis j'ai trouvé la vie trop monotone et trop insignifiante, je suis allé offrir mes services aux moines chaldéens qui sont dans notre voisinage. Quand je les ai bien connus, j'ai trouvé que leur vie surpasse de beaucoup la nôtre qui ne s'en approche pas du tout. La vie des autres chrétiens me paraissait aussi beaucoup plus élevée que celle de mes plus dévots coreligionnaires.

— Pourquoi ne vous êtes-vous pas fait chrétien là-bas, et êtes-vous venu jusqu'ici?

— Je ne pouvais pas le faire dans mon propre pays; j'aurais été exposé à une mort immédiate.

— Je comprends votre crainte; mais n'avez-vous pas eu un autre motif qui vous ait poussé à renoncer à votre secte pour suivre la doctrine de l'Evangile?

کۆپی لاپەڕەی یەکەمی گوتارەکەی کەرمەلی بە فرانسی 1911

بەشی یەکەم

چەند تێبینیێک دەربارەی چیرۆکی دۆزینەوە و سروشتی دوو
کتێبە پیرۆزەکەی ئێزیدییەکان

I
چۆن بەشوێن دوو دەستنووسی کتێبی
ئێزیدییەکان دا گەڕام ؟

لە مانگی ئایاری ساڵی 1898 کوڕە گەنجێکی چاو ڕەش گەورەی سمێڵ زل و تەواو لوول، لووت چەماوە و روخسار ئاڵ و ڕووخۆش، دەم وچاو خڕ و سیما ئاسایی و بالآیەکی کەتە و پێکهاتەیەکی بەهێز، ڕەنگ و ڕوخساری تەواو دەرەکی چیایانە و ساکارانەی دیاردی بۆ رۆحێکی بەهێز و بەخشندە دەکرد، هاتبوو بمبینیٚ تا داوام لێبکات یارمەتی بدەم بۆ ئەوەی ببێتە مەسیحی.
(بەڵام ئێوە سەر بە چ ئایینێکن، ئەگەر مەسیحی نین؟ من پێم گوت).

– من ئێزیدیم، واته سەر بە تایەفەم[54] کە شەیتان دەپەرستن بەو ئامانجەی کە خۆیان لە تووڕەییەکەی لابدەن و کردویانەتە پەرستنێکی تایبەتی.

– پێم خۆشە لە ناو مەسیحییەکان قەبوولتان بکەم، بەڵام بۆ ئەوەی ببیتە مەسیحی دەبێ خۆتی بۆ ئامادە بکەیت و پرەنسیپەکانی ئایینی مەسیحی بخوێنی و حاشا لە هەڵەکانی خۆت بکەیت.

– من ئامادەم هەموو ئەوانە جێبەجێ بکەم کە ئێوە لە منی داوا دەکەن.

– ناوی خۆت و باوکت چییە؟

– من ناوم حەبیبە، کوڕی یەعقوب و ئایشەم.

– تەمەنت چەندە؟

– نزیکەی 30 ساڵ.

–لە کوێ لە دایك بوویت؟

– لە بۆزی Bozî، نزیك ئەلقوش، لە میزۆپۆتامیای سەروو.

– چ شتێك هانیدای تا ببیتە مەسیحی؟

من ماوەی حەوت ساڵ نۆکەر و لە هەمان کاتیشدا لای سەرۆکی ئایینی تایەفەکەم کتێبخانەوان[55] بووم ، پاشان زانیم ژیان لەوێ زۆر وەرسکار و بێمانایە چووم خزمەتی ڕاهیبە کلدانییەکان بکەم کە هاوسێ ئێمە بوون. پاش ئەوەی چاك ناسیمن، بۆم دەرکەوت کە ژیانی ئەوان زۆر لە ژیانی ئێمە سەروو ترە و زۆریش لە یەکەوە

---

[54] ڕاستییەکەی ئێزیدی ئایینە نەك تایەفە (سێکت)، بەڵام ئێمە لە سۆنگەی دەستپاکی وەگێڕانەکە ڕێکەمان بە خۆمان نەدا ئەم گۆڕینەیە بکەین، وەرگێڕ.

[55] کتێبخانەوان : bibliothécaire بە عەرەبییەکەی واتەی امین مكتبة دەگەیەنێ، وەرگێڕ.

دوورن. بە هەمان شێوە پێم وایە ژیانی مەسیحییەکانی دیکە زۆر بەرزترە لە ژیانی زێدە شەتەکدراوی خوداپەرستانەی ئێمەی ئێزیدی.

– ئەی بۆچی هەر لەوێدا نەبوویتە مەسیحی و تا ئێرە هاتی؟

– لە وڵاتی خۆماندا نەمتوانی ئەوە بکەم، چونکو لەوانەبوو هەر دەمودەست بمکوژن.

– من لە ترسەکەت تێدەگەم، بەڵام ئایا هیچ پاڵنەرێکی دیکە نەبووە پاڵی پێوەنابی تا واز لە ئاییی تایەفەکەی خۆت بهێنی و بە شوێن ئاقیدەی مەسیحدا بکەویت؟

–بەڵێ، هۆیەکی دیکەش هەیە کە کاری تێکردم و منی وا وەرچەرخاند تا لە هەڵەکانی باو و باپیرانم هەڵگەڕێمەوە، ئەویش عیسا–مەسیح[56] خۆی بانگهێشتی کردم کە ئەم ڕێگەیە بگرم.

– ئەوەیان چۆن؟

ئەگەر ئێستە بۆت بگێرمەوە، بڕوام پێناکەیت، چونکو مەسیحیەکان وا فێرکراون هیچ گرینگیەك بە خەونان نەدەن.

– هەرچۆنێك بێت بیگێڕەوە؟

ڕۆژێکیان، ئێوارەی ڕۆژێکی تەواو شەکەت، دوای هەوڵ کۆششێك کە دابووم قوڵ خەوتبووم. لەو خەوەدا خۆم لە ناو باخچەیەکی ڕازاوەی پڕ لە گوڵ و گوڵزار بینییەوە کە درەختەکانی لەبەر بەرەکانیان چەمابوونەوە. هەموو چەشنە گوڵێك و هەموو ڕەنگێك ئەم بەهەشتە پرچێژەیان ڕازاندبۆوە.

" من ویستم لە چێژی جوانی سروشت ورد ببمەوە، لە بەر سێبەری درەختێکی گەورەی تەمەن چەندین سەد ساڵە دانیشتم کە

---

[56] عیسا–مەسیح : Jésus-christ

کەلایەکانی پڕ بوون لە باڵندەی چکۆلەی نەغمەخوێن کە یەك بە تەك یەکەوە گۆرانیان دەچڕی.

– لەوکاتانە کە من بە خۆشنوودییەوە بەشداریم لەو پێشبرکێ دڵخۆشکەرانەیە دەکرد، بینیم پیاوێك پارچە کاغەزێکی rouleau زۆر کراوەی بە دەستەوە بوو و دوو تاڵە تیشکی خۆرەتاویشی بەسەر سەرەوەبوو و پێی گوتم: " بڕوانە ئەم کتێبە ئیدی پێویست بە بوونی ناکات، بە تێپەربوونی زەمەن هەمووی هەڵوەشاوەتەوە، منیش ئەم پارچە کاغەزە دەدڕێنم، چونکو کاتی بەسەر چووە و پارچەکانی نابێ بمێنن تەنها بۆ ئەو کەسانە نەبێت کە دەیانەوێ دژ بەوانەی بەکاریهێنن کە وێرای بێکەڵکی و پەرتەوازەبوونی بە هەموو لایەك کەچی هەر دەیانەوێ پابەندی بن".

دوای ئەو، کوڕێکی گەنج بە جل و بەرگێکی برسکەداری ڕوناك خۆی پێشکەش کرد و پێی گوتم : " ڕێگەی ڕاستی و ژیان لە مندا دەدۆزیتەوە. هەتا ئەوکاتەی تۆ لەناو و هەڵەکانی خۆتدا بمێنیتەوە، تۆ هیچ کات ئارامی لە ناو ڕۆحی خۆتدا نابینی، بەڵام هەرکاتێك وازت لێهێنا، تۆ لە ناو خۆتدا خۆشنوودییەکی نەبینراو دەدۆزیتەوە. لەو لای دیکەوە، وات لێدەکەم بەری ئەم درەختە تام بکەیت، پاشان بەری درەختێکی بۆ چنیمەوە کە لە من نزیك بوو، سەوزەیێك کە لای من زۆر بەتام بوو.

دوایی گوتی : " لە ئەمڕۆوە بەدواوە تۆ بەدەر لە بەری ئەم ژیانە، هیچ چێژێکی دیکە نابینی، تۆ سی ساڵەیت و لە یەك ساڵ زێتر ژیانت لەبەردەمدا نەماوە. ئەگەر تۆ هێندە بەدبەختی تا لە ناو

گومڕایی خۆتدا بمێنیتەوە، ئەوا تۆ چ لەم دونیایە و چ لەو دونیای دیکە زیان بە خۆت دەگەیەنی ".

" وەختایەك خۆی کێشایەوە کەسی سێیەم جامانییێکی لە سەرو و سۆلێکی لە پێبوو خۆی پێشکەش کرد، بانگی کردم تا دەرەوەی باخچەکە لەگەڵی.بچم بۆ ئەوەی شتێکی سەیرو سەمەرەم نیشانبدات کە سەرنجی ڕێبوارەکان ڕادەکێشێ، بەڵام هەرکە چەند پێیەك وەشوێنی کەوتم وەخەبەرهاتمەوە، " *من بەو ئەنجامە گەیشتم کەوا عیسا Jésus خۆی بانگهێشتی کردووم تا بچمە سەر ئایینەکەی کە: ژیان، ڕێگە، ڕاستی و ئاشتی لە هەمووان نیاتر و لە هەمووان ئارامتر هەر لەو ئایینەدایە."*.

– هەموو ئەو شتانەی گێڕاونەتەوە زادەی خەیاڵکردی وروژاوی ئایینی خۆتە و نابێ هیچ گرینگیەکیان پێبدەی. تاقە شتێك کە بتوانێ ڕاستگۆیی حەزەکانی تۆ بسەلمێنێ، کردەوەکانی خۆتن. ئەگەر ئەو کردەوانە چاکبن و ڕێکبن لەگەڵ ئاقیدەی مەسیحایەتی، ئەوە من ئەوە دەرئەنجام دەکەم کە ئێوە حەزێکی زۆر بەتینتان هەیە بۆ ئەوەی ببنە موریدێکی مەسیح christ خۆ ئەگەر نا هەموو خەونەکانت هیچ ناگەینن، یان بە شێوەییێکی دیکە دیاردی بۆ ئەوە دەکەن کە ئێوە گومراییێکن بۆ خۆتان.

– باوکە گیان، ئێوە لەسەر هەقن و من هیچ قسەیەکم نییە بیڵێم.

– حەوسەڵەی ئەوەت هەیە هەر ڕۆژ سەعات 5 ی پاشنیوەڕۆ بێیت تا ڕێنوێنییەکانی مەسیحایەتیت فێر بکەم، فێرە نوێژ کردنت دەکەم و وەختایەکیش ئەوهێندە فێربوویت، دەبینم بزانم ئایا ئێوە ئامادەیی

ئەوەتان هەیە ئاوی ژیانبەخش[57] وەربگرن. بەڵام بەر لە هەرچی بەڵگەیەکی دڵنیاکەرەوە و بێگومانم لە ئێوە دەوێت کە ئێوە واز لە ئاقیدەی باو و باپیرانتان دەهێنن بەوەی هەموو راز و سیرۆمۆنییەکانی ئایینەکەی خۆتانم بۆ ئاشکرا بکەیت.
حەبیب بۆ وەڵامدانەوەی ئەم دەستپێشخەرییە زۆر لە تەنگەتاویدا کەوت، چونکو هەمیشە ترسی ئەوەی هەبوو و دەترسا نهێنییەکان ئاشکرا بکات کە مووریدەکان دەبێ زۆر بە نهێنی بیپارێزن ئەگەر نا دەکوژرێن. ئەو هەمیشە ئەوەی لە خەیاڵدا بوو کە زوو یا درەنگ دەزانن کە ئەوەیان ئەوە نهێنییەکانی ئاشکرا کردووە و لە تۆڵەی شەرەفی ئیهانەکردنی ئاینەکەی دەیگرن. لەمبارەیەوە لە لایەنی خۆمەوە تەواو ئارامم کردەوە و پێم گوت دەتوانێ متمانە بە من بکات کە تا ئەو لە ژیاندا بێ بە هیچ شێوەیێك ناوی نەخەمە سەر کاغەز، بەڵام دوای مردنی ئەگەر ئەو بەر لە من مرد ئەوا دەتوانم هەموو شتێك بڵێم بێئەوەی هیچ لە قسەکانم کەم بکەمەوە.
قوتابییە کاتێشیومێنەکەم catéchumène[58] بەم مەرجانە ڕازی بوو و کەوتە ئەوەی نهێنی سێکتەکەیم بە گوڕ و تینێکی زۆرەوە بۆ ئاشکرا بکات. منیش دەمودەست دەستم کرد بە نووسینەوەی هەموو ئەو شتانەی ئەو دەیگوتن و بەشێکی زۆریم لە گۆواری المشرق ی عەرەبی باوکە قەدیسەکانی بەیروت (ساڵی دووەم: لاپەڕەکانی 32-37، 151-156، 309-314، 395-399، 547-553، 651-655، 731-336.) بڵاوکردەوە.

---

[57] ئاوی ژیانبەخش: l'eau régénératrice

[58] کاتێشیومێن: catéchumène : خوێندکاری بنەمایەکانی ئایینی مەسیحی، وەرگێڕ.

ئەوە لەو کاتە بوو کە حەبیب هێشتا لە ژیاندا بوو، بەڵام کەسێک نەیزانی کە ئەو ڕاستییەکانی بۆ من ئاشکرا کردووە.

II

کتێبی پیرۆزی ئێزیدییەکان

خاڵێک کە ڕازگۆ[59] یەکەم لە هەموان زیاتر لەسەری موکڕ بوو کتێبی ئایینی تایەفەکەیان بوو. تەنها دوای حەوت مانگ لە دوای یەکەمین سەردانی توانیم ناوی کتێبەکانیان لێوەچنگبخەم. دواجار پێی گوتم کە ئەوان دوو کتێبیان هەیە: کتێبی جیلوە و کتێبی مەسحەفا ڕەش، بەڵام بە شێوەیێکی ئاوەها شاردراونەتەوە کە مەحاڵە بزانرێ لە کوێ دانراون و هەر تەنها سێ کەسیش بەم نهێنییە شارەزان: سەرۆکی ئایینی، سەرۆکی کاروباری دونیایی و کتێبخانەوان.

کتێبخانەوان ئەرکی ئەوەی پێسپێردراوە کە هەر شەش مانگ جارێک ئەو کتێبانەی کە هەرگیز خۆریان بەرناکەوێ بخاتە دەرەوە. کتێبخانەکە لەسەر چیای شەنگاڵ یا وەکو چیای ئێزیدیەکانە. کتێبەکانی کتێبخانەکە زۆر کۆنن و بە زۆر زمانی جیا جیا نووسراون: کلدانی، ئاسووری، عەرەبی، فارسی، لاتینی و یۆنانی. (حەبیب نەیتوانی هەموو شتەکانم پێ بڵێ چونکو نەخوێندەوار بوو). بە قسەی حەبیب ئەو کتێبانە هی کلێسەیەکی کۆنی شەنگاڵن کە مێژووەکەی دەگەڕێتەوە بۆ یەکەم دەورانی مەسیحیایەتی. هەرچی

---

[59] ڕازگۆ: révelateur كاشف السر

تایبەت بە دوو دەستنووسی کتێبی ئایینی تایەفەکەیە ئەوا لەناو سندوقێکی دارگوێز دا هەڵگیرا ون کە بە پارچە وردە پارەی کانزایی داپۆشراوە و بە سێ کلیل دادەخرێ و هەر کلیلێکیشیان لای یەکێك لەو سێ کەسانەیە کە پێشتر باسمانکرد. سندوقەکە بۆ خۆی لەناو ئەشکەوتێکدا شاردراوەتەوە، بەدەستە راستی ئەو کەسەی دەچێتە ژوورەوە بە دوو یا سێ مەتر لە دەرگەی چوونە ژوورەوە لە ناو حەشارگەیێك لە ژێر زەویدایە ، بەشێوەیێك کە تەنها ئەو سندوقەی تێدا شاردراوەتەوە. بەردێکی تەواو موکم حەشارگەکەی داخستووە. بە تەك ئەم سەرپۆشە بەردینە کە بە کارامەیی شوێنەکە دەشارێتەوە کە گەنجینە ئاینەییەکەی تێدایە، کۆمەڵێك بەرد، یەك لە دوای یەك بە دەورەی ئەشکەوتەکە پیرۆزەکە بۆ چەواشەکردنی حەزی ئەو چاوگێڕانەی کە دەیانەوێ بەشوێن گەنجینەکەدا بگەڕێن دانراون.
نزیکەی هەموو ئێزیدییەکان دەزانن کەوا دوو کتێبی پیرۆزیان هەیە، بەڵام قەدەغەیە ناوەکانی ئاشکرا بکەن ئەگەر نا دەکوژرێن، هیچ کەس رێگەی پێنەدراوە هەولبدات ئەم دوو کتێبۆلکە[60] پیرۆزە بخوێنێتەوە. هەروەك چۆن رێگە بە هیچ کام لەو سێ کەسە خاوەن ئیمتیازەش نەدراوە کە لە سێ سەعات زیاتر یەکێك لەم کتێبە سروشیانە révélés لای خۆیان بهێڵنەوە، ئەوەش دەبێ تەنها بە ئامادەبوونی دوو کەسەکەی دیکە بێت.
ئەوەی رێگەی پێدراوە تەنها خوێندنەوەی وەرگێڕاوی عەرەبی کتێبەکانە و هێشتا ئەوەش تەنها یەك کەس هەیە کە بتوانێ بیخوێنێتەوە، ئەویش کوڕە گەورەی سەرۆکی ئایینیانە. زۆربەی

[60] کتێبۆلکە: opuscule واتە کتێبۆلکەی ئەدەبی یا زانستی، وەرگێر.

ئەوانەی کە گوێ بیستی ئەم خوێندنەوانە دەبن لێی تێناگەن، چونکو زمانەکەیان دیالێکتێکی کوردی تایبەت بە خۆیانە و تێکەڵاوە لەگەڵ زمانی عەرەبی.

III

وەسپی ئەو سندوقە پیرۆزەی کە دوو کتێبە پیرۆزەکەی تێدا هەڵگیراوە

ئەمەیان وەسپی ئەو سندوقەیە کە گەنجینە پیرۆزەکەی تێدا هەڵگیراوە. پێوانەکە بە پێی داوێك گیراوە کە من بە کاتێشیومێنەکەم دابوو، لە ئەنجامدا ئەمە پێوانەیەکی نزیکەییە و پێوانەیێکی ورد نییە. سندوقەکە درێژاییەکەی 33 سم، پانیەکەی 22 سم و قوڵایەکەی یان ئەستووریەکەی 7 سم. سندوقەکە وەك لە پێشدا گوتمان لە داری گوێزە و بە قەیفە velours[61] یەکی چلکنی سپی داپۆشراوە. لەسەر سەرپۆشەکە پارچە پارچەی پارە و لە ناوەڕاستەکەشی وێنەی کەلەشێرێکی بەسەرەوەیە کە لە تاوس دەچێ. لە لای ڕاستی ئەو لایەی کە سندوقەکەی لێدەبێتەوە وێنەی خۆرێکی (ڕۆژ) تێدایە، لە لای چەپیشی وێنەی مانگێکی تێدایە. لە سەرووی تاوسەکە، ئەستێرەیێك لەگەڵ تیشکی خۆرەتاو کە وێنەی ئەستێرەی بەیانە. لە خوارەوەش وێنەیەکی زەرییە. لە قوژبنەکانی سەروو و ڕاستدا دوو هێلی هاوپێچ کێشراون کە نیشانەی ئاون و لەوانەیە دیاردی بن بۆ دەجلە و فورات. لە بەرامبەردا و لە قوژبنی

---

[61] قەیفە velours جۆرە قوماشێکە بە عەرەبی مخمل یا قطیفة- ی پێدەڵێن، وەرگێر.

چەپدا سێ ترووسکە دەبینرێن کە ڕەمزن بۆ ئاگر. لە قوژبنی خوارەوە پارچەیەکی خڕ هەیە کە لەوانەیە دەربڕی هەوا بێت، بریتیە لە وێناکردنی ڕەمزی ڕەگەزی ئاو. لەولای تریشیەوە بە لای چەپیەوە، مشتێک دەنکە لمی بیابان لە وردە پارە دەبینرێن. کە وێنای زەوی دەبەخشن. ئەم دەنکە لمانە بەشێوەییەکی وا دانراون کە وێنەی تابلۆییەکی ناڕێک دروست دەکەن.

IV
وەسپی کتێبی جیلوە

کتێبی جیلوە یا وەکو کتێبی سرووش Livre de révélation لەسەر دوو پارچە کاغەزی پێستی parchemin زۆر ناسک لە پێستی ئاسک نووسراوەتەوە. هەریەکە لەو پارچە جیاجیانە یەک لە دوای یەک پێوانەکەیان نزیکەی 27×11 سم و پێوانەی ئەو بەشەش کە نووسینی لەسەر کراوە تەنها 17×11 سم و هەر لاپەڕەیەکیشی لە 16 دێری تەواو ئاسایی پێکهاتووە. نووسینەکەی زۆر جوان دەخوێندرێتەوە کە بە پیتی تایبەتی نووسراون کە هەندێکیان لە عەرەبی و هەندێکی تر لە عیبری و هەندێک لە کلدانی و دواجار زۆربەیان لە ماندایی mandaïte دەچن. هەر لاپەڕەیەکی لە دوو بەش پێکهاتووە کە یەکێکیان نووسراوە و ئەوەی دیکەی سپییە. بەشە سپییەکە بە شێوەییێک بڕاوە کە دەربڕی هەمان ئەو وێنانە بێ کە لەسەر خودی سندوقەکەدا دەبینرێن، بەمشێوەیە:

یەکەم وێنە، مانگێکی یەکشەوە یا هەر مانگێک دەنوێنێ،

دووەم وێنە، ئەستێرەییێک کە بێگومان ئەستێرەی بەیانە،

سێیەم وێنە، باڵندەیێك كە لەوانەیە تاوس بێت،
چوارەم وێنە، زەوییێكی پان وەكو تابلۆیێكی ناڕێك،
پێنجەم وێنە، خۆر،
شەشەم وێنە، دوو زەریا كە لەوانەیە دەجلە و فورات بن،
حەوتەم وێنە، سەری مرۆڤێك لە گەڵ دوو گوێ یا دوو شاخ (شەیتان ؟)،
هەشتەم وێنە، گوڵە شلێرەیێك lis بە سێ گەڵاوە یا وەكو زێتر سێ بروسكەی ئاگر كە لە خوارەوە یەكیان گرتووە.

لە خوارەوەی هەر لاپەڕەیەكیشدا ئەو وشەیە نووسراوەتەوە كە لە لاپەڕەی دواتر دەستپێدەكات. لاپەڕەكان هیچیان ژمارەیان لەسەر نەنووسراوە تا ڕیزبەندی لاپەڕەكان دیاری بكات.

V

وشەیەك دەربارەی مانای ئەم هێمایانە

ئەو هێمایانەی كە لەسەر سندوقە پیرۆزەكە دەبینرێن و بەسەر هەریەكە لە لاپەڕەكانی كتێبی جیلوەش دووبارە كراونەتەوە و پێوەی نووسراون چی دەگەیەنن؟

- دەتوانین كۆمەڵێك بیروڕا لەمبارەیەوە دەربڕین، بەڵام ئەوەی لای من لە هەمووان زیاتر ڕێی تێدەچێ ئەوەیە كە ئێزیدییەكان چوار ڕەگەز بە پیرۆز دادەنێن: خۆر، مانگ، ئەستێرەی بەیان و ڕۆحی خراپە لە ناو دوو وێنەی كەلەشێر یان تاوسدا یا وەكو زێتر لە ناو كەلەشێر-تاوسدا، ئەو فریشتەیەی كە بەشێوەیێكی كاتی لە پایەی خۆی هێنرایە خوارەوە بۆ ئەوەی كۆتایی دونیا بگرێتەدەست. لە

خوێندنەوەی هەردوو کتێبە پیرۆزەکانیان دەبینین ئەم پەرستنە هەرچەندە کەم ئاشکرایە، بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا ئەوندە لە ڕاستییەوە کەمتر نییە و کۆمەڵێك لە کەسایەتییە پانتیۆنەکانیان[62] هەڵگری ناوگەلێکن کە بوونەتە مایەی پیرۆزییەك بۆ پەرستنی ئەستێرەکان. ئایا ئەوانە کەسایەتی مێژوویی و ئەفسانەیین؟ – من هیچی لێ نازانم– ئایا ئەگەر کەسایەتی مێژوویین هەڵگری ناوی ڕاستەقینەی دەورانی زیندەگی خۆیانن یا وەکو کەم یا زۆر دوای مردنیان ئەم ناوانەیان پێبەخشراوە؟ من هێشتا ئەوەشیان نازانم. کەوایە ئەمانە پرسیارگەلێکن کە دەبێ دواتر کەسانی دیکە دەرفەتی ئەویان ببێ لێکۆڵینەوە لەسەر ئەم ئایینە نامۆیە بکەن و ڕوناکیان بخەنە سەر. بە هەرحاڵ ئەوەی هیچ گومانی تێدا نییە ئەوەیە کە ئێزیدییەکان هێشتا لە ڕۆژی ئێستەشماندا جەستە ئاسمانییەکان[63] و چوار ڕەگەزە کۆنەکە دەپەرستن، ئەوەی کە تەواو هاوجوتە لەگەڵ ئەو نیشانانەی کە لە پێشدا باسکران. لە بارەی دەستنووسی یەکەم و هێمایەکانی ئەوەندە بەسە و با ئێستە بچینە سەر وەسپکردنی دووەم دەستنووس کە پێی دەڵێن مەسحەفا ڕەش.

VI

وەسپی دەستنووسەکە

[62] پانتیۆن panthéon واتە کەسایەتییە ناودار و مێژووییەکانی نەتەوەیێك، وەرگێڕ.

[63] جەستە ئاسمانییەکان : Les corps célestes

مەسحەفا ڕەش یا کتێبی ڕەش Livre Noir پارچە کاغەزێکی پێستە لە هەمان ئەو چۆنایەتیەی کە لە پێشدا باسکراوە، 2.80 سم درێژی، لەسەر 21 سم پانی. پانی بەشی نووسینەکە 11 سم. هەمووی بەسەریەکەوە 152 سم درێژە، بەڵام پیتەکانی کەمێك گەورەترن.

تێکرای ئەم وردەکاریانە لە لایەن حەبیب خۆیی پێم گەیشتوون، بەڵام من تا ساڵی 1906 نەمتوانی بیرۆکەیەکی تەواوم لەبارەیەوە هەبێت، وەك لە دواتر باسی دەکەم تا ئەو کاتەی توانیم کتێبخانەوانێکی دیکە ببینم کە وەرامی هەموو ئارەزووەکانی منی دایەوە.

VII

کام لەم دوو دەستنووسانە کۆنترن؟

لەم دوو نووسراوەدا کە نە ناوی نووسیار و نە ساڵی نووسینی بەسەرەوەیە کە کەی نووسراون. کەوابوو، چۆن بتوانین حوکم بەسەر کۆنێتی هەریەکەیان بدەین؟ لەوانەیە لە ڕێگەی زمان و ژمارەی ئەو وشانەی کە کەوتوونەتە ناو دیالێکتی پیرۆزی ئێزیدییەوە بتوانین بەم ئەنجامە بگەین. بەڵام ئەگەر ئەم نیشانە وەکو پێوانەیێك وەربگرین ئەوا بە هیچ ئەنجامێکی وا دڵخۆشکەر ناگەین، چونکو وا دیارە کە زمانی هەردوو نووسراوەکە بە هیچ شێوەیێك یەك نەبن. ڕاستیەکەی لە هەردووکیاندا وشەی نامۆ هەن. کەوایە دەبێ دەست لەم نیشانەیە هەڵبگرین و بەدوای نیشانەییەکی دیکەدا بگەڕێین، وەکوو بیرۆکە idées بە نموونە.

کەوابوو، لە کتێبی جیلوەدا وادەردەکەوێ کە بیرۆکەکان زۆر ڕەسەنتر و ئاقیدەکە زۆر ڕەسەن تر بێت. ڕاستیەکەی لەم نووسراوەدا (مەبەست لە کتێبی جیلوەیە، وەرگێڕ) بیرۆکەی وای تێدایە کە لە ناو مەسحەفا رەشدا نییە. هەرچی لە مەسحەفا ڕەشە، بیرەکان بە پێچەوانەوە زۆر ڕەشۆکین. کەوایە وادەرناکەوێ کە ئەو هێندەی من درکم پێکردبێ یەکەم نووسیاری ئێزدییەکان تێگەیشتنێکی ئەو هێندە گشتیی و ئەوهێندە ئاسایی هەبووبێت.

من بۆ ئەوە دەچم باوەڕ بەوە بکەم کە کتێبی جیلوە کۆنترە، هەڵبەت بە بێ ئەوەی بتوانم پرسەکە یەکلا بکەمەوە. ئەمە بیر و ڕایەکی سادەی خۆمە و وەك هەوڵدانێك بۆ تاقیکردنەوە دەیخەمە روو. خەڵکانێکی دیکەی لەمن دەست رۆیشتووتر، دەتوانن ئەم تێزە لە من چاکتر زۆر ئیقناع پێکەرانەتر بسەلمێنن. دەبێ ئەوەش زێدە بکەم کەوا کتێبی جیلوە هێشتا کەمتر ناسراوە لە لای ئێزدییەکان وەك لە کتێبی مەسحەفا ڕەش، ئەوەی کە ئەم بۆچوونە زیاتر دەسەپێنێ ئەوەیە کە ئەم کتێبە لە لای ڕێبەرەکانی ئەم سێکتە پیرۆزتر و پەرستراوترە، بەجۆرێك ئەوەندە بەتەنگیەوەن کە لەبەر چاوی خەڵکی بشارنەوە.

VIII

حەبیب: ئەو ئێزدیەی بە ناوی عبدالمسیح بوو بە مەسیحی

با بگەڕێنەوە لای حەبیب، ئەو کوڕە گەنجەی کە بە ئاسانی هەموو پرەنسیپەکانی ئایینی مەسیحی وەرگرت لەگەڵ نوێژە هەرە

پێویستەکان و لە 24 ی دیسامبەری 1898 لە ڕۆژی پێش جەژنی نوێل حەبیب باتێمی وەرگرت.

R.P. Augustin Syeger دۆمینیکی خەڵکی بەغدا وەك من، لەسەر ڕێگەپێدانی Mge. Aayner دۆمینیکی ئەلزاسی کە ئەو کات ئەرشەڤێکی لاتینی بەغدا و نوماینەدەی پاپا[64] بوو لە میزۆپۆتامیا باتێمی کرد. لە ناوی حەبیب (خۆشەویست) ناوی عبدالمسیح (Christude) مان بۆ ئیزافە کرد بۆ ئەوەی تا هەتا هەتایە ببێتە خزمەتکاری مەسیح، دوای ئەوەی ماوەیێکی زۆر کۆیلەی شەیتان بوو. حەبیب دوای باتێمکردنەکەی لە شەوی نوێل لە لایەن کۆمیونیۆنی پیرۆزەوە sainte communion دووپاتکردنەوەی بۆ هات و بەردەوام بوو لە رازە پیرۆزەکان sacrement و ژیانێکی تەواو مەسیحیانە دەژیا. لە بەغدا وەك دەرگەوانی کۆشکی نوماینەدە Mgr. Alteyer دامەزرا.

عبدالمسیح بوو بە مەسیحی و عابیدێکی تەواو، ڕۆژێکیان پێی گوتم: " باوکەکەم ئێوە دەرگەی کنێسەی کاتۆلیك یان ڕاستتر دەرگەی ئاسمانتان بۆ والاکردمەوە، حەزدەکەم بەردەوام کوڕی وەفاداری ئێوە بم، بەوەی ئەو زانیاریانە تەواو بکەم کە پێمدابووی".

IX

مەرگی عبدالمسیح

[64] نوماینەدەی پاپا : délégué apostolique

عبدالمسیح وێرای پێکهاتەیێکی بەهێز، کەچی دوای بە مسیحی بوونەکەی زۆر نەژیا. هەمیشە ئەو بیرەی لە مێشکدا بوو کە دەبێ یەك ساڵ دوای باتێمەکەی بمرێ، ئەو تێبینییەی کە لەوەتای وەك دەڵێن ئەو خەونەی کە بانگهێشتی لێکرابوو تا ببێتە موریدی مەسیحی فریادرەس Christ-Rédepler کە لەساوە تێگەیشتبوو کە هەر تەنها نزیکەی ساڵێك زیاتر لە دوای مەسیحیبوونەکەی زیاتر ناژی، ئەوەی کە دەبێ هەرچی زووترە بیکات ئەگەرنا بەر نەفرەتێکی هەمیشەیی دەکەوێ. ڕاستیەکەی، عبدالمسیح ڕۆژی 9 ی ئۆکتۆبەری 1899 نزیکەی نۆ مانگ و نیو دوای بە مەسیحیبوونەکەی بەهۆی خوێن لەبەر ڕۆیشتنێکی بەهێز کە دەرەتانی لێبڕیبوو، مرد.

X

وەرگێڕاوی عەرەبیی کتێبە پیرۆزەکانی ئێزیدیەکان

مانگێك بەر لە مردنی ڕۆژێکیان عبدالمسیح پێی گوتم کە هەردوو کتێبە پیرۆزەکەی ئێزیدیەکان ماوەیێکی زۆرە کراونەتە عەرەبی و بۆیەش وەرگێردراون بۆ ئەوەی ئەو دوو کتێبە پیرۆزەی کە لە دەورانی ئادەمەوە لە لایەن خودا خۆی نووسراون و هاتوونەتە خوارەوە، نەکەونە بەرچاو و دەستان. وەرگێڕانەکە بە نزیکەیی وەکوو خۆیەتی. ئەوکاتانە کراوە بە عەرەبی کە زمانی ئەم تایەفەیە ناسراو بووە. لە لایەن ئێزیدییێك کە زمانی عەرەبی لە یەکێك لە قوتابخانە مەسیحییەکانی موسل خوێندووە و لەبەر ئۆریژینالە ئەسلیەکە گیراوەتەوە کە لەلایەن سەرۆکی ئایینان پارێزراوە و برێك

جاریش لەناو سندوقە پیرۆزەکە لەگەڵ کتێبە خودایییەکانی دیکە پارێزراوە".

" هەتاوەکو کتێبە وەرگێڕاوەکانیش نابێ بدرێنە دەست کەسانی غەیرە دین profanes، من لێتان دەپارێمەوە، باوکەکەم، (عبدالمسیح درێژەی پێدەدات) کە بە هیچ شێوەیێك تا من لە ژیاندا بم چاپیان نەکەن".

XI

چارەنووسی کتێبە پیرۆزەکانی ئێزیدییەکان دوای بڵاوکردنەوەیان

دەمەوێ ئەوەشتان پێ بڵێم، (تازە کارە ئایینیەکەم دەڵێ) کە من زۆر جاران لە سەرۆکی ئایینی باڵای خۆمانم بیستووە کە دووبارەی کردۆتەوە کە دەبێ بە شێوەیەکی قەتعی و بە گەورەترین سوێند نکوڵی لە هەبوونی کتێبی پیرۆز بکەین لە ناو ئایینی ئێمەدا. هەتاوەکو دەبێ بە شێوەیێکی زۆر نهێنی ناوەکانیشیان بپارێزین.

" چەندین ئێزیدی بە سەختترین شێوە ئەشکەنجە دراون و مەرگی پڕ جەفایان چەشتووە هەر لەبەر ئەوەی ناوی کتێبە ئایینیەکانیان ئاشکرا کردووە، مێژووی نووسراوی بێگانەکانیش دەبێتە بەڵگە". هەمان سەرۆکی باڵا لە زۆر بۆنەدا ئەوەی دووپاتە دەکردەوە کە ئەگەر کتێبەکان دزران ئەوا دەبێ دەستەوجێ ئەو شوێنەی کە سندوقەکەی تێدا هەڵگیراوە تێك و پێکبدەن، ئەگەر سندوقەکە دوای ونبوونی ئەو پارچە کاغەزانەی کە تێدابووە مایەوە، ئەوا دەبێ دەستەو جێ هەرکە پێی زانرا ئاور لە قاسە چکۆلانەکە بەربدەین و ئەو شوێنە پیرۆزەی کە سندوقەکەی تێدا شاردراوەتەوە تێك و پێك

بـدەن، خـۆ ئەگـەر دواجـار لاپـەرە خوداییـەکان لەبـەریان گیرایـەوە یاخوود بەمشێوەیە یان بە شێوەیێکی دیکە کەوتنە بەردەستی خەڵك و چاپکرانەوە، ئـەوا دەبـێ دەسـتەوجێ دوای ئاگـاداربوون هـەمووی تورِ هەڵدەینە ناو ئاورێکی پیرۆزەوە".

منیش لێم پرسی جا ئـەم هـەموو خۆپارێزییە لـە پـای چـی: کـەوا ئاشکرایە بێهوودە و بێسوودە.

وەرامی دامەوە: " چونکو لە ناو کتێبە خواییەکانی ئێزیدیەکان ئـەوە هـاتووە کـە هـەموو ئایینـەکان هەڵـەن و ئەوانـەش وەك ئـەوەی ناویان دەنێن پێغەمبەرەکان جگە لە کەسانی گومرا کـەم و زۆر فێلباز زێـتر هیچـی دیکــە نـین و بۆیــە ئەگــەر موسـلمانەکان یــا وەکو مەسـیحییەکان ئــەم بۆچــوونانە بــزانن، ئــەوا جــارِی لــە خــوێن هەڵکێشانیان و فەرمانی رەشەکوژییکی گشتیان بۆ دەردەکەن".

بەمپێیە لـە سـایەی درۆیـەکانیان کـە وەکـوو رێگەپێـدراوی دادەنـێن، دەرفەتی ئـەوەی بـە پیـاوە ئـایینی و پیرۆزەکانیـان داوە کـە بتـوانن تـا رۆژی ئـەمرۆ رازی پەرستنەکان و سـەربەخۆیی نیشـتمانیان بپـارێزن. پیـاوە ئایینەییـەکانیان هـەموو نووسـراوەکان دەفـەوتێنن تـەنها بـۆ ئـەوەی ئەوقسـانە بـە درۆخەنـەوە بکـەن کەلەبارەیانـەوە دەگـوترێ. راسـتیەکەی ئـەوان دەتـوانن پـێش روودانـی نەگبەتییەکـە دەنگـۆی وا بڵاوبکەنـەوە، بـۆ ئـەوەی هێشـتا زۆر کارامانـەتر ئـەو سـندوقە پیرۆزە بشـارنەوە کـە لـە ژیـانی خۆیـان زیـاتر خۆشـیاندەوێ، چـونکو ئەمـە تاقی پیرۆزی[65] ئەوانە. وەختایەکیش داوایان لێدەکرێ داخۆ کتێبی

[65] تاقی پیرۆز: arche d'alliance ئەو سندوقەیە کە جولەکەکان کتێبی لەوحـەی دە ئامۆژگاریەکانی خۆیان تێدا هەڵدەگرت، وەرگێر.

پیرۆز یا نووسراوی سروشیان هەیە، بە گەورەترین سوێند نکوڵی لێدەکەن، خۆ ئەگەر پێشدا بگیرێ و هیچ بوارێکیان لەبەردەمدا نەمێنێتەوە ئەوا چەند دەستنووسێکی گۆرانی کوردی یا گۆرانی عەرەبی یا وەکی دیکە شتێکی لەو چەشنە دەخەنە بەردەس کەسە چاوبگێرەکە بۆ ئەوەی لە کورتیدا وەڵامی ئەو پرسیارانە بپڕنەوە کە زۆر جارپسیان دەکات.

بە هەمان شێوە ماندیەکانیش کە بە ناوی بازاڕی سوبا Subbâ ناسراون لە بەرامبەر ئەو بێگانانەی کە دەیانەوێ سێکتەکەیان بناسن هەمان ڕەفتار دەکەن.

بەمجۆرە هەرگیز نەتوانراوە بزانرێ ئێزیدیەکان کێن؟ باوەڕیان چییە، چی پەسن دەکەن لە عەقیدەکەیان و چلۆن بیر لە سوژەی ئایینەکانی دیکەی جیهان و نووسەرەکانیان دەکەنەوە.

عبدالمسیح ڕێگەی دام دوو کتێبۆلکە پیرۆزەکەیان ترەنسکسپیزە بکەم کە من بە نهێنی کۆپیەکم لێیان گلدایەوە، بەبێ ئەوەی ڕێگەی دابم بەشێوەیەك لە شێوەکان بڵاوی بکەمەوە یا وەکو هەتا گوتنی ئەوش کە بلێم من ئەم کتێبانەم هەیە.

XII

دەستنووسێکی دووەمی عەرەبیی نووسراوەکانی ئێزیدیەکان

لە مانگی ئایاری 1904 دەرفەتی ئەوم بۆ هەڵکەوت سەرێکی موسڵ بدەم. بەوپێیەی ئاسیاویم لەگەڵ بەرێز عەزیز قەس یوسف، وەرگێڕی کونسلخانەی فرانسا هەبوو، داوام لێکرد ئەگەر بتوانێ برێك زانیاریم لەبارەی ئێزیدیەکان بداتێ. پێی گوتم: " هیچ

زانیارییەك جێگەی ئەوە ناگرێتەوە لەوەی كە عەقیدەكەیان لە ناو كتێبە تایبەتیەكانیاندا بخوێنیتەوە. من كۆپیەكی كتێبە وەرگێڕاوەكانیانم لا هەیە". پێم وابوو شۆخیم لەگەڵدا دەكات،بەڵام وەختایەك لە چەكمەزەكەی ئەو دەفتەرەی دەرهێنا كە لە ناو چەكمەزەكەی بوو زۆر سەرسام بووم.

من دەستنووسەكەی یەكەمی خۆم لەگەڵدا نەبوو (بنۆڕە بەشی دەیەم) تا لەگەڵ ئەوەی وەرگێڕەكە بەیەكەوەیان بگرم. هەر دەمودەست مشووری ئەوەم خوارد كۆپیەكی وشە بە وشەم لەبەری گرتەوە تا وەكو بە وردی لەگەڵ ئەوەی خۆم بەراوردی بكەم.

ئەو دەستنووسەی كە من ناوی دەنێم دەستنووسی موسل[66] زۆر پڕ هەڵەتر بوو. لە تێرمەكانی دا چەند شت گەلێكی نوێیان تێدابوو، بەڵكو هەر زۆر تازەش بوون، ئەو دەستنووسەی كە من ناوی دەنێم دەستنووسی شەنگاڵ زۆر تەواو ترە.

XIII

وەچنگخستنی دەستنووسە لۆرێژینالەكان

[66] بە گوێرەی زانیاریەكانی گیست ئەم دەستنووسەی عەزیز قەس یوسف بە دەستی كەوتووە كاتی خۆی لە ناو كاغەزە كۆنەكانی سەرۆكێكی ئێزیدیەكان بووە و لە كاتی لەشكركێشیێكی سوپای عوسمانی دەستیان بەسەردا گرتووە و دواتر عەزیز قەس یوسف توانیویە كۆپیێك لەبەر ئەم دەستنووسە بگرێتەوە، بڕوانە: Guest, John S., Guest, *The Yezidis: A Study in Survival*, Ed. KPl, London & New York, 1987, p.153.

له دوادواییەکەی مانگی حوزەیرانی 1904 من موسڵم بەجێهێشت بۆ ئەوەی لە رێگەی بیابان بە شەنگال، دێرزور، حەلەب و بەیروتەوە بچمە رۆما.

کاتێک گەیشتمە شەنگالْ چووم شێخی ئێزیدییەکان ببینم، شەیتانێکی گەورە بوو بۆ خۆی، دوو چاوی گەورە و رەش و پرچێکی درێژ. رۆبێکی سپی گەورەی پۆشیبوو کە کەلێنێکی گەورەی بە ناوچەی سنگییەوە بوو کە لەرێوە سینە پڕ موومەکەی لێوە دیاربوو. بە عەرەبییێکی چاک دەئاخاوت و زۆر بە گەرمی پێشوازی لێکردم و بە لێشاو پرسیاری لێدەکردم کە من بە شێوەیەکی نەزاکەت، کورتبڕ، نا پۆشن و بێلایەنانە هەموویم وەڵام دایەوە. بۆ ئەوەی بەردەوام نەبێ من بداتە بەر رێژنەی پرسیاران کە من ئامانجێکم تێدا نەدەبینی، منیش لە لایەنی خۆمەوە دەستمکرد بە پرسیارلێکردن بۆ ئەوەی بگەینە ئەنجامێکی پۆزەتیڤ. لە کاتی گەڕانەوەم بۆ ژێر رەشماڵەکەم هەموویم یادداشتکردن و تکام لە کتێبخانەوانەکە کرد دەوروبەری ئێوارە بێت بمبینێ و وادەم پێدا کە بەخشیشی بدەمێ. ئێوارە کتێبخانەوانەکە بەر لە وادەی خۆی هات بمبینێ، چونکە وشەی بەخشیش قاچەکان چوست دەکات و دەرمانی بەناوبانگە وەك پادشای هەموو وڵاتان بۆ بەتەنگەوەهاتنی سستی خەڵك و لە هەمان کاتیشدا بۆ دنەدانی چالاکیەکی گەورە .

وەختاییەك هات و لە تەنیشتمەوە دانیشت و زانیم کە هەردووکمان بە تەنهاین، هەموو ئەو شتانەی دەربارەی ئێزیدییەکان دەمزانی پێم گوت، کتێبەکانیان، کتێبخانەکەیان هتد... عبدالمسیح مردبوو ئیدی هیچ نەدەترسام نە بۆ ئەم و نە بۆ خۆم. وادەی 20

فرەنکم پێدا بۆ هەر لاپەرەیێکی کتێبی جیلوە و 300 فرەنکیش بۆ ترەنسکرپسیۆنی مەسحەفا رەش کە هەمووی بەسەر یەکەوە 460 فرەنکی دەکرد لەگەڵ 40 فرەنك وەك بەخشیش کە هەمووی بەسەریەکەوە بری 500 فرەنکێکی چاکی دەکرد. ئەو کە هەرگیز گوێ بیستی پارەیێکی ئاوەها نەبوو ڕازی بوو. کاغەزی تەنك (شەفاف)م پێدا تا وەکو خۆی بە دەستپاکی و دەقاودەق وەکو خۆی servilement ئەو لاپەڕانەی مەبەستن بیانوسێتەوە بە بێ ئەوەی هیچ شتێك لە یاد بکات و نە هیچێکیشی بۆ زیاد بکات و نە هیچێکیشی لێ کەم بکاتەوە. ئەم کتێبخانەوانە ناوی حەمۆ Hammu بوو ئەویش دوو ساڵێك بەر لە ئێستە مرد و عەرەبییێکی چاکی دەزانی و لەلای مەلایەکی نزیك بە شەنگاڵ فێری خوێندنەوە و نووسین بوو بوو و لە ئەنجامدا لە نووسیندا کارامە بوو.

لەبارەی مەسحەفا ڕەش وەك چۆن بریتیبوو لە پارچە کاغەز، ئەویش بە هەمان شێوە دەستپاکانە کۆپی کردبوو و لەسەر شێوەی یەکەم، واتە هەر لاپەرەییەکی بۆ کۆپی دەکردم، لە خوارەوەی هەر لاپەرەیەکەدا ئەو وشەیەی دەنووسییەوە کە دەبوو سەرەتای لاپەری دواتر بەو وشەیە دەسپێبکات. ئەمکارە ماوەی دوو ساڵی کێشا، چونکو کتێبخانەوانەکە لە ساڵێکدا هەر تەنها چەند رۆژێك دەیتوانی دەستنووسەکە ببینێ و ئەو ڕۆژانەش زۆر دەگمەن بوون. بە پێی توانای تەواوکردنی، لاپەڕەکانی یەك لە دوای یەك بۆ دەهێنام و منیش بە هەمان شێوە پارەکانم دەدایێ. بەمشێوەیە دەتوانم بلێم ئەم کتێبەیٰ ئێستە لەبەردەستدایە یەکێك لە گەنجینە گەورەکانی ئەدەبیاتی سەدەی ئێمەیە و نهێنترین رازی جیهانە و شایستەی

ئەوەیە کت ومت وەك خۆی بێت و ئێستەکە دەتوانین بزانین ئایینی ئێزیدی چییە کە تا وەکو ڕۆژی ئەمڕۆمان لە قوژبنێکی هەرە تاریکی جیهانی ئایینی شاردرابۆوە.

XIV

چۆن نووسنیە ئێزیدییەکانم لێکدایەوە

وەختایەك ئەم دوو دەستنووسەم بەردەست کەوت، بە هیچ شێوەیەك نەمتوانی نووسینەکەی بخوێنمەوە. پیتەکان بۆ من تەواو نەناسراو بوون، هەموو ئەلفبێ بەردەست و خەیالیەکانم وەبندەستخست بەڵام ئەنجامێکی وای نەبوو. لە وتووێژەکانم لەگەڵ بەڕێز لویی ماسینۆن، ئەو گەنجە ڕۆژهەڵاتناسە فرانسەویە بە منی گوت: " مادام ئێوە وەرگێڕاوە عەرەبییەکەتان هەیە ئیدی ئێوە تەنها ئەوەتان لەسەرە بەدوای ناوە عەلەمەکاندا بگەڕێن بۆ ئەوەی کلیلەکانتان دەستبکەوێ". بێگومان دوای ئەوەی وەرگێڕاوە عەرەبییەکەم بەدەست گەیشت لەگەڵ ئەم کارەدا خوێندنەوەکەی تەنها یاریەکی منداڵانە بوو[67].

[67] بەڕاستی لەمبارەیەوە من بە هیچ شێوەیەك لەگەڵ کەرمەلی-دا نیم، کێ دەڵێ وەرگێڕاوە عەرەبییەکە بە ئەمانەتەوە کراوە و کێ دەتوانی گەرەنتی ئەوە بدات کە تێکستە بە عەرەبیکراوەکە زیاد و کەمی بۆ نەکراوە؟ دەبوو کەرمەلی بیگوتبایە ئێمە لە ناچارییەوە پەنامان بۆ وەرگێڕاوە عەرەبییەکە بردووە دەنا تێکستە بە عەرەبی کراوەکە مەرگیز جێگەی تێکستە کوردییەکە ناگرێتەوە، وەرگێر.

XV

دیالێکتی پیرۆزی کۆنی ئێزیدییەکان

مـن هەسـتام هـەموو دەقـەکانم لێکدایـەوە و لەسـەر دەفتـەرێکی یاداشتنووسی بە پیتی عەرەبی ڕوونووسم کردن. کەوتمە بەرامبەر بە زمانێك کە لێی تێنەدەگەیشتم، نە فارسی، نە عەرەبی و نە تورکی بوو، تێکەڵاوێك بوو لەم سێ زمانە و تێرمی دیکە کە لە ناو هیچ فەرهەنگێك لەو فەرهەنگانەی لەبەر دەستم دابوون نەبوون. دواجار زانیم کە ئەمە دیالێکتێکە لە زمانی کوردیی کۆن دەچێ کە ئەمڕۆ قسەی پێناکرێ و وشەکانی لە ناو زۆر لە دیالێکتەکانی کوردستاندا بڵاوبوونەتەوە.

ئێمە لە بەغدا 5000 کوردمان لە خێڵ و تیرەی جیاجیا هەیە، لە سایەی ئەوان و بەهۆی زۆری پرسیارکردنەکانم گەیشتمە ئەوەی لە واتەی گشتی هەردوو دەستنووسەکە تێبگەم کە بێگومان وەك هەمیشە هاوجووت نییە لەگەڵ ڕێنووسەکەی. هەڵبەت دەبێ ئەوەش بڵێم کە بە ئاسانی هەر وەك لە وەرگێڕانە عەرەبییەکە پاشماوەی بیرەکانم بۆ نەدەدۆزرایەوە. دەبێ دانیش بەوەدا بنێم کە من وەرگێڕانە ئازادەکانم لە ڕووی وەرگێڕاوە عەرەبییەکە وەرگێڕاون نەوەك لە ڕووی ئۆریژینالە کوردییەکە کە ئێستەکەشی لەگەڵدا بێ زۆر ئاشکرا نین.

مشووری لێکۆڵینەوەی قووڵتر دەربارەی دیالێکتی پیرۆزی کۆنی ئێزیدیەکان بۆ ڕۆژهەڵاتناسەکانی دیکە جێدەهێڵم کە لە ئێزیدی مۆدێرن جیاوازە و من لە گۆواری *المشرق* چەند نموونەیەکم لێ

بڵاوکردنەوە. من بەو پێیەی نە زمانی فارسی و نە تورکی نازانم زۆر خۆ نزمکرانە دان بەوەدا دەنێم کە من هەتا ئەوەش نیم کە ئەم پرسە بخەمە بەر روناکی تەنها مەگەر چەند مانگێك خۆم بۆ ئەوانە تەرخان بکەم[68].

XVI
وشەیێک دەربارەی ئەلفبێی ئێزیدیانی

ئەوەی یەکەمجار ئەم نووسینە ببینێ سەرسام دەبێ، نیشانەی جیاکەرەوەی ئەم نوسینە ئەوەیە پیتەکانی خاڵ یا نیشانەی زێدەکاریان بەسەرەوە نییە کە پیتێك لە یەکێکی دیکە جیابکاتەوە کە لەو بچێ، هەر وەك لە زمانی عەرەبیدا وایە. ئەم نیشانەیە بە تەنیا

[68] بەڕێز M. Bittner لە زانکۆی ڤیەننا کە لێهاتوویی زۆر و شارەزایی لە چەند زمانێکی سامی و تورکی، لە ئەرمەنی، فارسی تەواو ناسراوە (بە تایبەت بروانە ئەو میتۆدەی کە لە نووسراوەکەی خۆیدا بەکارهێناوە " *Der vom Himmel gefallene Brief Christi in seinen morgenländischen Versionen und Rezensionen*. Denkschriften dre Kaiserl. Akademie d. Wiss. In Wien, phil-hist.kl, Bd LI, Abt. !) میهرەبانی نواند کە خۆی تەرخانکرد بۆ ئەوەی وەرگێرانێکی تەواوی تێکستە ئۆریژیناڵە کوردیەکە بڵاوبکاتەوە و لێکدانەوەی گشتگیری بۆ ئیزافە بکات و لە هەموو وردەکارییە فیلۆلۆژی و زمانەوانییەکان بکۆڵێتەوە. ئەمکارە دەبێتە بەرگێکی (Bibliothèque –Anthropos) دەشێ- وەك چۆن بەڕێز پرۆفیسۆر م، بیتنەر ئێستەکە خەریکە بۆ دوایەمین جار دەست بەکارەکەیدا بگێڕێتەوە- لە یەکەم مانگەکانی ساڵی 1911 بڵاوببێتەوە. بە هەمان شێوە لە ناو ئەم بەرگەدا کۆپی عەرەبی دەستنوسی شەنگاڵ بڵاودەبێتەوە کە ئەنستانس ماری کەرمەلی بۆی ناردووین هاوڕێ لە خوارەوەی هەر لاپەرەیەکدا خوێندنەوەیێکی وەرگێراوە عەرەبییەکەی موسل بڵاودەکرێتەوە.

بەسە بۆ ئەوەی بگوترێ ئەم ئەلفبێیە کۆنە یا وەکو لە سیستمی ئەلفبێیێك وەرگیراوە کە تازە نییە.

بۆچی ئێزیدیەکان ئەم فۆرمە نوێیەی ئەلفبێیان گونجاندووە و لە کوێیان هێناوە؟ لێکدانەوەی هۆیەکەی ئاسانە: ئێزیدیەکان دەوربەریان هەمووی کۆمیونیتەی ئایینی هەمەچەشنەیە و هەر یەکێکیشیان سیستمی نووسینی تایبەت بە خۆیان هەیە. زیاد لەوەش، ئەم شەیتان پەرستانە عەقیدەیەکی زۆر سەیر و سەمەرەیان هەیە کە بە شێوەییێکی بەرچاو لە ئایینەکانی دیکەیان جیادەکاتەوە. راستیەکەی، ئەم شەیتان پەرستانە بوونەتە سۆنگەی بە سووك چاولێکردن و تۆقین لە لایەن ئایینەکانی دیکەوە.

وا دیارە ئێزیدییەکان ناچاربوونە سیستمێکی نوێ پێڕەو بکەن بۆ ئەوەی کتێبەکانیان ئەگەر کەوتنە دەست خەنیمەکانیان لێیان تێنەگەن. کەوابوو هەڵبژاردەیەکیان لە پیتەکان لە ناو ئەلفبێی هەمەچەشنەی هاوسێیەکانیان وەرگرتووە کە لە زۆربەیاندا بەجێهێنانەکانیان گۆڕیووە یا وەکو لە گەڵ فۆرم و بەجێهێنانی خۆیان گونجاندووە کە ئەمە زۆر دەگمەنە. ئەوان خەمخۆری ئەوە بوون ئەو پیتانە کە لە ئەلفبێ هەمەچەشنەکاندا بێ خاڵن هەڵبژێرن بۆ ئەوەی نووسینەکانیان نیشانەیەکی تایبەتی جیاکراوە و گشتی بەسەرەوە بێ.

XVII

ئەلفبێی ئێزیدییەکان و ترەنسکریپسیۆنەکەی

ئێزیدیەکان بڕێك جار چوار پیت بە خاڵی نیشانە *puncta diacritica* دەنووسن، (ر) ی زۆر سووك لەگەڵ خاڵێك لە خوارەوە. (ل) ی قەڵەو لە گەڵ خاڵێك یا وەکو لەگەڵ ددانەیەك[69] لە سەرەوە، *w* وو ی سوك لەگەڵ خاڵێك لە خوارەوە و (ل) ی زۆر سووك خاڵێك لە خوارەوە. بە شێوەیێك کە دەتوانین بڵێن هەموو جارێك کە بیانەوێ سووکی بکەنەوە بە خاڵێك بۆ خوارەوە جیای دەکەنەوە، لە کاتێکدا بە خاڵێك بۆ سەرەوە پیتی قەڵەو دیاری دەکەن، بێجگە لە (ل) ی قەڵەو نەبێ کە بە هێلێکی بچوکی پان جیادەکرێتەوە کە دەخرێتە سەر سەروو یا وەکو بە خاڵێك کە ئەویش دەکەوێتە سەرەوە. بەمشێوەیە دەبینین کە زۆر پێوەندی نیشانە لە ناو تێکستەکەدا دەبینرێ، نیشانەی ^ کە دەخرێتە سەر پیتێك نیشانەی ئەوەیە کە پیتەکە بە هەڵە نووسراوە.

---

[69] ددانە : dentelure

La découverte récente des deux livres sacrés des Yézidis. 11

XVII° L'alphabet yézidite et sa transcription.

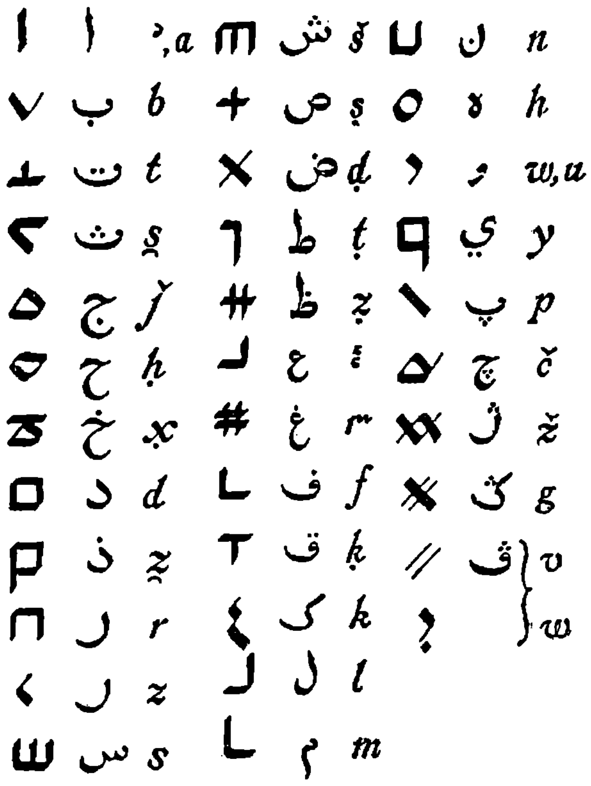

ئەلفبێی کوردی نووسینی ئێزیدیاتی

کتێبی یەکەم

جیلوە

جیلوە[70]

1- یەکەمی هەموو ئافەریدەکان مەلیك تاوسە *Melek-Taûs*[71]. 2- هەر ئەویشیان بوو کە ئەبتاوس *Abtâus* هەناردە سەر ئەم دونیایە تا گەڵە هەڵبژاردەکەی خۆی پەروەردە و ڕێنوێنی بکات و لە لادان و هەڵە ڕزگاریان بکات. 3- هەوەڵجار بە زار و دواتر لە ڕێگەی ئەم کتێبەوە کە ناوی (جیلوەیە) *Jelweh* ئەو کتێبەی کە هیچ بێگانەیەك بەم ئایینە نابێ بیخوێنێتەوە.

بەشی یەکەم

1- من بووم، منم و تا هەتا هەتایەش هەر دەسەڵاتم بە سەر ئافەریدەکان و بەڕێوبردنی بەرژەوەندی و کاروباری هەموو ئەوانەوەیە هەیە کە لە ژێر دەسەڵاتی منداد. 2-هەموو ئەوانەی باوەڕیان بە منە و لە تەنگەتاویدا هانام وەبەردێنن بە پەلە بە هانایانەوە دەچم. 3- من لە هەموو شوێنێکدا هەم. من دەستم لەناو هەموو ئەو ڕوداوانەیە کە بێباوەڕەکان پێیان دەڵێن (خراپەکان) هەر تەنها لەبەر ئەوەی لە گەڵ حەزی ئەوان یەکناگرێتەوە. 4- بە گوێرەی فەرمانی من هەموو سەردەمانێك سەرداری خۆی هەیە و

[70] وەرگێڕانێکی زۆر ئازادە و لە ڕووی نوسخە عەرەبییەکەوە کراون بە فرانسی، بڕوانە لاپەرەکانی 8 و 10 (مەبەست لە لاپەڕەی چاپە فرەنسییەکەیە و لاپەرە کوردیەکانی بەرامبەر لاپەرەکانی 61-68 ی ئەم کتێبەی بەردەستتان دەوەستێ، وەرگێڕ)
[71] ژمارە دانانەکان لە لایەن ئیدیتۆری (گۆوارە فرەنسییەکەوە) خراونەتە ناو تێکستەکە.

هەموو ئەوەیەك لەوەی پێش خۆی جیاوازە. سەرداری ئەم جیهانە و هەموو سەردارەكانی دیكەش هەر یەكەیان بە كاتی خۆی دوای ئەوەی ئەركی خۆیان بەجێدەهێڵن دەگۆڕێن. 5- ڕێگەم بە سروشت داوە دروستكردنی ئەوانە تەواو بكات كە ڕێك دەبن لە گەڵ هەموو دادوەریەكدا. 6- ئەوەی بە پێچەوانەی من بجولێتەوە جگە لە پەشیمانی و خەم هیچی تری بۆ نامێنێتەوە. 7- خوایەكانی دیكە بە هیچ شێوەیەك دەست ناخەنە ناو كاروباری منەوە و ناتوانن بە هیچ كلۆجێ ڕێگەی ئەوەم لێبگرن كە من دەیكەم. 8- ئەو كتێبانەی كە دەكەونە دەست ئەوانەی بێگانەن بە ئاینەكەم (ئاڤیدەكەم) هیچ ڕەسەنایەتیەكیان نامێنێ و پێغەمبەر نەینووسیوون. ئەم بەدبەختانە خۆیان گومرا كردووە و ئاستەنگیان بۆ خۆیان هێناوەتە پێش. ئا بەمشێوەیە هەریەكە لە پێغەمبەرەكانیان ئەوەی پێغەمبەرەكەی پێش خۆی بونیاتی ناوە دەڕوخێنێ[72]. 9- لەو لای دیكە درۆ و ڕاستی بە ئاڤیكردنەوە دەردەكەوێ. 10-سزایەكانی من بۆ ئەو كەسانەن دژی من قسەدەكەن، ئەگەرچی زانا بن لە هەموو شتێكیشدا. چەند شتێكم پاراستووە.داكۆكی لە چەند كارێك دەكەم هەمووی لە كاتێكی دیاریكراو و بە شوێنی خۆیدا. 11- ئەوانەی بە شوێن ئاڤیدەی منەوەن ڕێنوێنیان دەكەم و دەیانخەمە سەر ڕێگەی ڕاست و ئەوانەی كە كە گوێڕایەلیم دەكەن چێژێكی تەواو لە پرەنسیپەكانی من وەردەگرن.

---

[72] ئەم ڕستەیە لە گەڵ ڕستەی پێش خۆی ناگونجێ، پێم وایە ناتەواویەك لە تێكستەكەدا هەیە كە نازانم داخۆ لە تێكستە ئەسلیەكەشدا وایە یان نە؟ وەرگێڕی كوردی.

بەشی دووەم

1- مـن بـە گـوێرەی زانیارییـەکانی خـۆم هـەموو مرۆڤێـك سـزا و پاداشـت دەدەمـەوە. 2- هـەموو ئەوانـەی لـە زەوی ، ژێـر زەوی و لەسەر زەویدان لەژێر دەسەڵاتی مندان. 3- رێگە بە پێکداهەڵپڕژانی ئینسانەکان نادەم. 4- دژی خێر و چاکەیان ڕاناوەستم، بە تایبەت ئەگـەر ئـەم چـاکەیە بـە قـازانجی ئەوانـە بێـت کـە بـێ یـەك و دوو گوێڕایـەڵیم دەکـەن. 5- بەرژەوەندیـەکانم بەوانـە دەسـپێرم کـە تـاقیم کردونەتەوە و دەزانم لـە گـەڵ حـەزەکانی منـدا یـەکن. 6- بەمشێوەیە یان بە شێوەیەکی دیکە خۆم بۆ ئەوانەی باوەڕدارن یا ئەوانـەی بـە گـوێرەی قسـەکانی مـن دەجولێنـەوە وەدیـار دەخـەم. 7- ئـەوە مـنم دەبەخشم و وەردەگرمەوە، ئەوەی کە دەوڵەمەند دەبێ و ئـەوەی کە هـەژار دەبـێ، ئـەوەی کـە دەبێتـە خۆشـحالی ئینسـانەکان و ئـەوەی دەبێتە هۆی سیاچارەییان، بەڵام ئەوانە هـەموویان پێبەسـتن لـە گـەڵ ڕەوش و کاتـدا. 8- هـیچ کـەس هـەقی ئـەوەی نییـە دەسـتبخاتە نـاو کارەکـانی مـن، هـەوەك چـۆن هـەقی بەرەنگاربوونەوەشیان نییـە. 9- نەخۆشـی ودەرد و بـەڵا infirmités بـۆ ئـەو کەسـانە دەنێـرم کـە گوێڕایـەلیم ناکـەن. 10- ئەوانـەی هەوڵـدەدەن مـن ڕازی بکـەن وەکـو خـەڵکی ئاسـایی نـامرن. 11- ڕێگـە بـە هـیچ کـەس نـادەم ماوەیـەکی زۆرتـر لـەوە بژی کـە بـۆم دانـاوە، هەڵبـەت ئەگـەر پـێم وابـێ شـیاوە

دەتوانم بە پۆشاکپۆشی[73] (دۆنا و دۆن) métempsycose دوو یا سێجار بینێرمەوە سەر زەوی.

بەشی سێیەم

1- من بە بێ کتێب، بەڵام بە شێوەیەکی نادیار، هاوەڵ و باوەڕدارەکانم ڕێنوێنی دەکەم بۆ سەر ڕێگەی ڕاست. ئامۆژگاریەکانم بێ وەستان هەمیشە لە گەڵ ڕەوشەکاندا ڕێك بوونە. 2- هەموو ئەوانەی دژی من دەجولێنەوە لەو دونیای دیکە سزایان دەدەم. 3- ئەوەی ئادەم ئەوەیان لە بیرچووە کە لەودیو گۆڕەوە چیان بۆ ئامادەکراوە بۆیە کاتی زۆری خۆیان بە هەڵە وەسەردەبەن. 4- هەموو شتێك دەوەستێتە سەر من، ئاژەڵانی سەر زەوی، باڵندەکانی ئاسمان و ماسییەکانی ناو زەریایەکان، هەموو ئەم بوونەوەرانە لە ژێردەستی مندان. 5- هەموو گەنجینە و خەزێنەکانی ژێر زەوی لای من ئاسراون و تەنها بۆ ئەو کەسەی منی دەوێ ناوە ئاشکرایان دەکەم. 6- پەرجوو وئاجباتیەکانم بۆ ئەوان وەدیاردەخەم کە قەبووڵی دەکەن و داوای دەکەن. 7- بێباوەڕەکان کە دژی منن یاوەکو خۆیان وەکو خەنیمی من بەدیاردەخەن، هەر تەنها

[73] پۆشاکپۆشی:métempsycose زیندووبوونەوەی ڕۆحی مردوویێك لە ڕۆحێکی دیکە و خۆنیشاندانی بە پۆشاکێکی دیکە، ئەم وشەیە لە ناو ئەملی هەقەکاندا تەواو بەرامبەر وشەی (دونا و دون) دەوەستێ، وەرگێڕ.

زیان بە خۆیان دەگەیەنن و لەوە بێ ئاگان کە من گەورەیی و سامانم هەیە و لە ئەوەی ئادەم تەنها بەوانەی دەبەخشم کە شایانن. ڕێکخەری دونیایەکان، وەرچەرخانی ئەوەکان و گۆڕانی کارگێڕییان هەر لە دەورانی ئەزەلەوە éternité لە لایەن منەوە ڕێکخراون.

بەشی چوارەم

1- مافەکانی خۆم بە هیچ یەکێك لە خوداوەندەکانی دیکە نادەم. 2- چوار ڕەگەز، چوار وەرز و چوار ئەستوون (چوار گۆشەی دونیا) بۆ ئاتاجەکانی بوونەوەرەکان دروستکراون. 3- کتێبی بێ باوەڕەکان، ئەو بەشانەی کە لەگەڵ یاسایەکانی مندا گونجاو و ڕێك بوون وەریانبگرن و ئەو بەشانەش کە ناگونجێن ئەوە لە هەڵبەستنی خۆیانە 4- سێ شت هەن دژی منن و ڕقیشم لە سێ شتی دیکەیە. 5- ئەوانەی ڕاز و نهێنیەکانی من دەپارێزن پاداشتیان دەدەمەوە. 6- ئەوانەی بە حەوسەڵەوە ئازار و مەینەتیەکانی ئەم جیهانە دەچێژن، درێغی ناکەم لە پاداشت دانەوەیان لە یەکێك لە جیهانەکانم. 7- پێم خۆشە هەموو باوەڕدارەکانم بە یەکەوە یەکبگرن تا دژی بێگانەکان بوەستنەوە. 8- هۆ ئەو کەسەی بە شوێن ئامۆگارییەکانی منەوە چوویت، هەموو شتێك کە گونجاو نییە لە گەڵ یاسایەکانی من وازی لێبهێنە، خۆ وەدوور بگرە لە ناوهێنانی من یا ئیشارەکردن بە ئاکارەکانی من بۆ کەسێکی غەیرە، لە ترسی ئەوەی

ئەوەکا گوناهێك بکەیت، چونکە ئێوە نازانن کە بێگانەکانی ئایینەکەم و ئاقیدەکەم چی دەکەن.

بەشی پێنجەم

1-تا ئەو جێگەیەی دەکرێ پیرۆزی بە کەسایەتی و وێنەی من ببەخشن، چونکە ئەوەی چەندین ساڵە دەیکەن وەبیرتان دەخاتەوە.
2- گوێڕایەلی ئامۆژگاریەکانم بکەن و گوێ لە سەرۆکە ئاینییەکانم بگرن، چونکە ئەوانەن کە رێنوێنیتان دەکەن لە هەموو ئەوانەی نادیار و تایبەتن بە منەوە.

(کۆتایی کتێبی جیلوە)

IIe PARTIE:
Texte des deux livres sacrés.

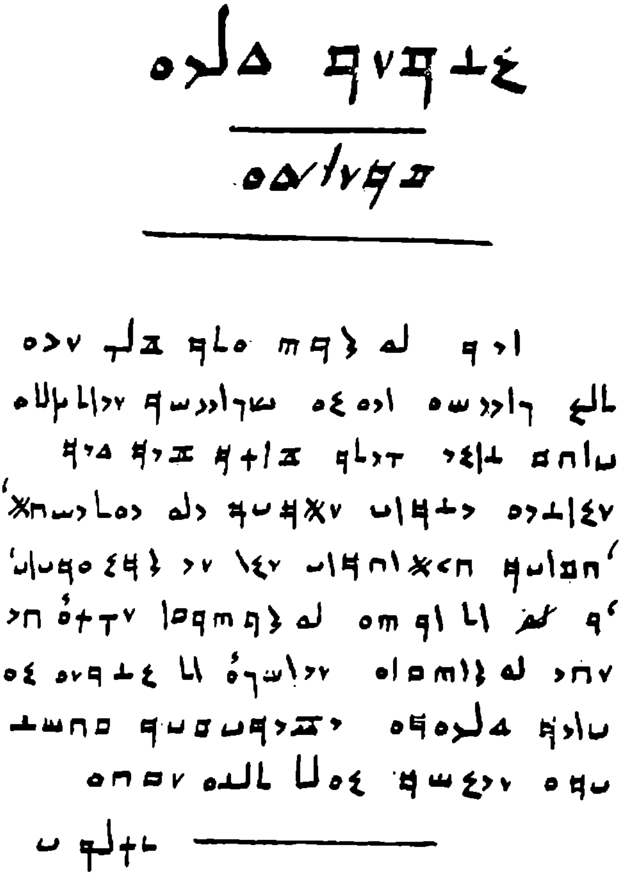

کۆپی کتێبی جیلوە بە ئەلفبێی کوردیی ئێزیدیاتی

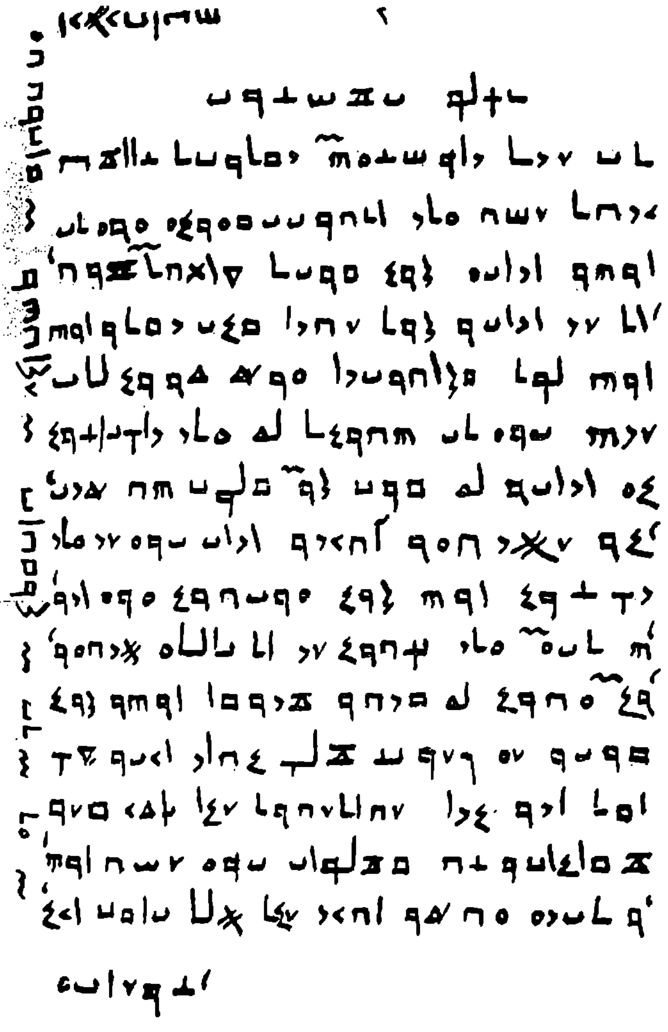

٢

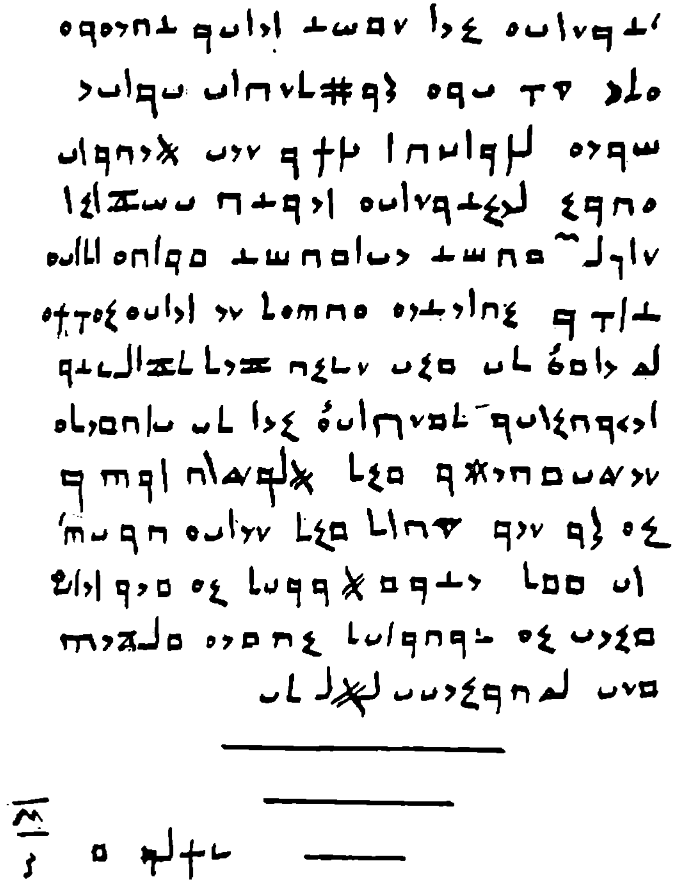

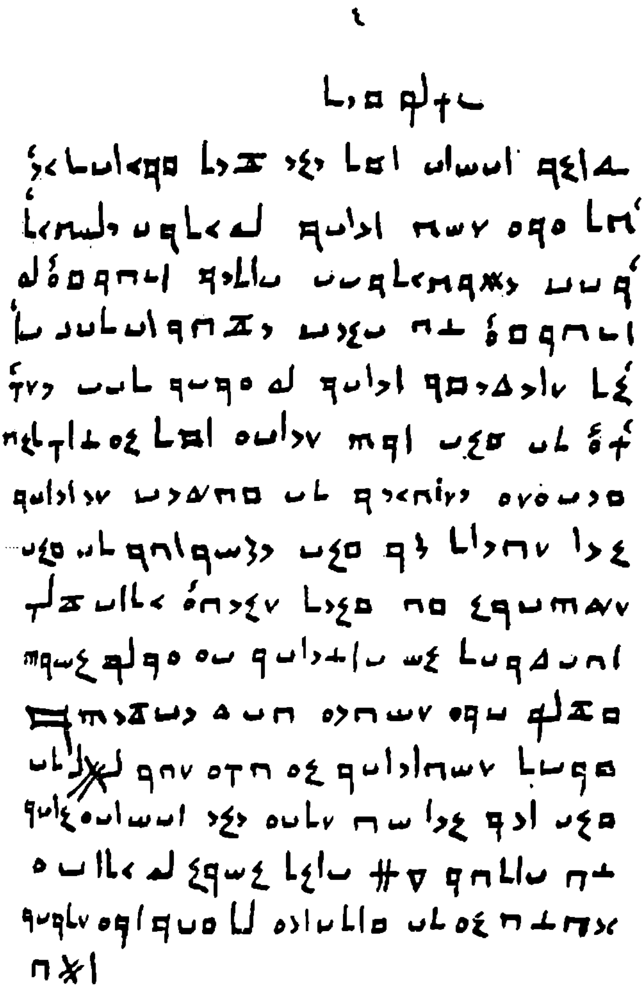

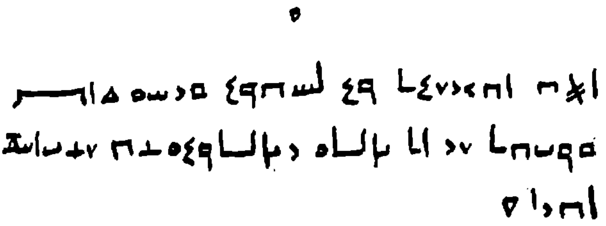

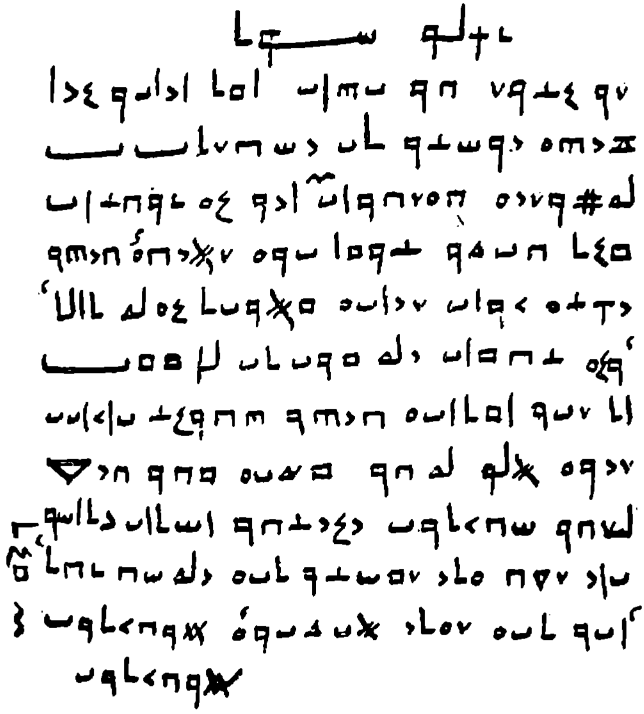

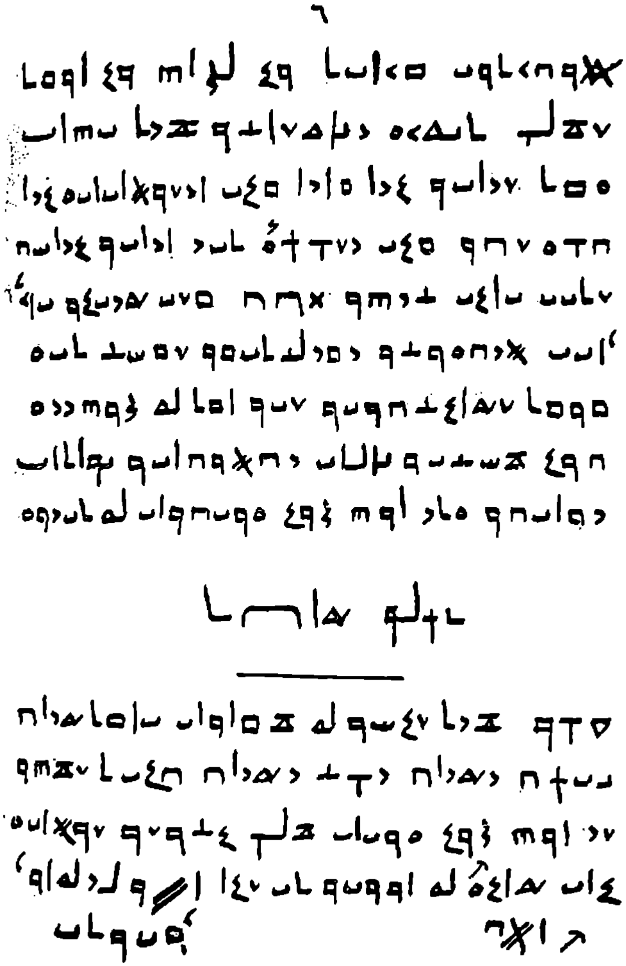

V

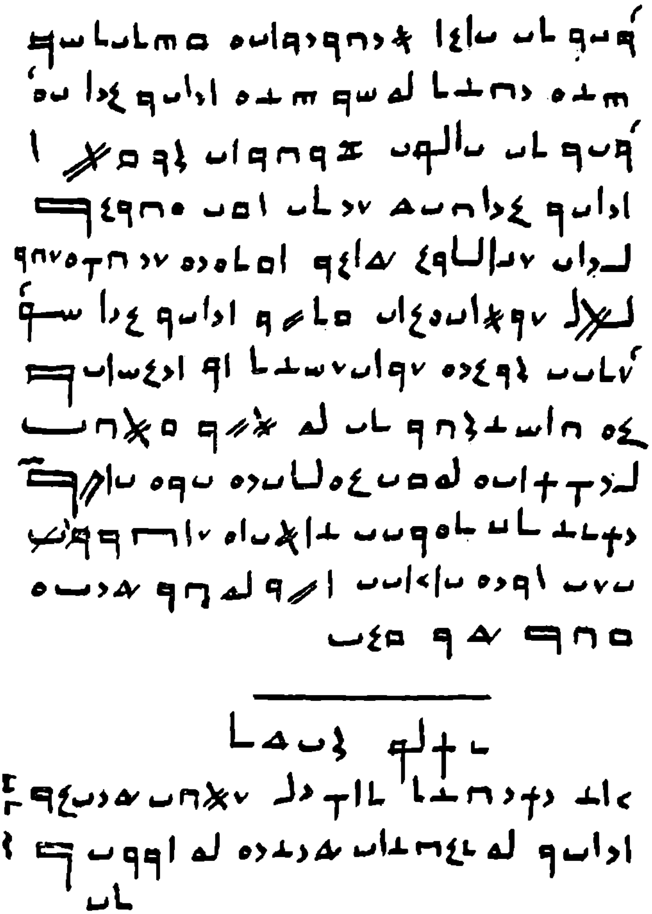

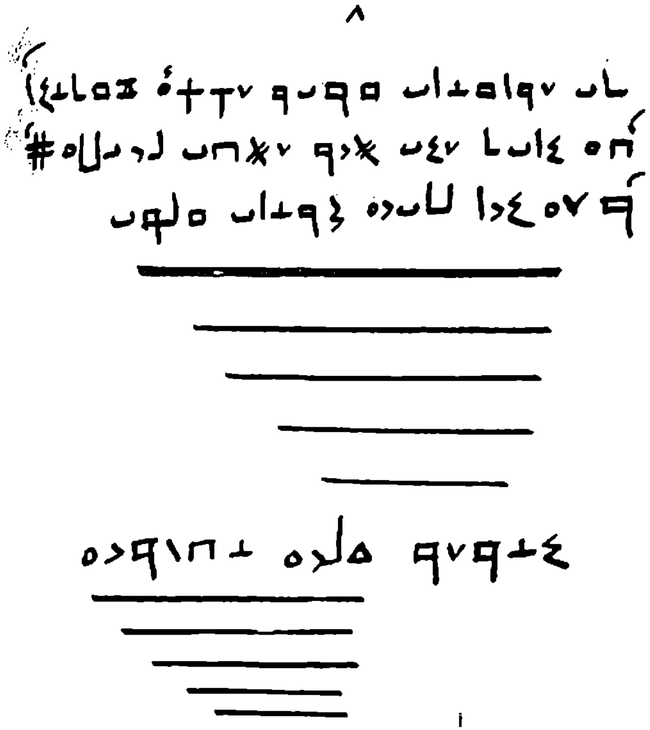

کتێبی دووەم

مەسحەفا ڕەش

1- هەوەڵجار خوا مرواریيەكی گەورەی سپی لە ڕاز و پەنهانی زاتی خۆی دروستكرد. دواتر باڵندەيەكی دروستكرد ناوی ئەنفەر *Anfer* بوو، مرواریيە گەورەكەی خستە سەر پشتی باڵندەكە و ماوەی چل هەزار ساڵ لەسەری نیشتەوە.

2-خودا لە یەكەم ڕۆژی یەكشەممەدا فریشتەیەكی بە ناوی عیزرایل دروستكرد، ئەو فریشتەیە ناوێكی دیكەشی هەیە ئەویش تاوس مەلیكە *Taus-Malek* و سەرداری هەموو فریشتەكانی دیكەیە.

3- دووەم ڕۆژ خوا فریشتە دەردایل *dardail* ی دروستكرد، كە شێخ حەسەنە.

4- سێشەممە ئیسرافیلی دروستكرد كە شێخ شەمسەددینە.

5-چوارشەممە لە نەبوونەوە فریشتە میكایلی دروستكرد كە شێخ ئەبوبەكرە.

6-پێنجشەممە فریشتە جوبرایلی *Gabriel* لە نەبوونەوە دروستكرد كە ئەویش سەجاددەدینە.

7- هەینی شامایلی دروستكرد كە لە لای ئێمە بە ناوی ناسرەددین ناسراوە.

8- شەممە تەنها نورایلی دروستكرد كە جگە لە فخرالدین كەسێكی دیكە نییە.

9- مەلیك تاوس كرا بە سەرۆكی باڵای هەموو ئەم فریشتانە.

10- دواتر خوا حەوت ئاسمان، زەوی، خۆر و مانگی دروستكردن.

11- فەخرەددین لە لای خۆیەوە، مرۆ، ئاژەڵ، باڵندە و ئاژەڵانی كێوی دروستكردن و خستیانە ناو گیرفانی جل و بەرگی خۆیەوە و

بەمشێوەیە بە هاوەڵی پۆلێك فریشتە لە ناو مرواریییە گەورەکە دەرچوو. دواتر دژی مرواریییەکە هاوارێکی گەورەی لێ هەڵسا و دەمودەست مرواریییەکە بوو بە چوار بەش. لە سینەیەوە ئاو دەرچوو و زەریای لێدروست بوو. ئەو دەمانە هێشتا زەوی خڕ و بێ درز بوو.

12– دواتر خوا شێوەی باڵندەی بە جوبرایل بەخشی و ناردی تا هەر چوار گۆشەی دونیای دانا. دواتر پاپۆرێکی دروستکرد کە جوبرایل ماوەی سی هەزارساڵ تێیدا مایەوە و پاشان لە لالش نیشتەجێ بوو. ئەویش بە شوێن خۆیەوە دژی زەوی هاواری کرد و زەوی ڕەق ڕەق بوو. زەوی ڕەقەڵن دەستیکرد بە لەرزین. ئەودەمە جوبرایل پارچەیەك لە مرواریییەکەی هەڵگرت و خستییە ژێر زەوی بۆ ئەوەی سەقامگیر بێ و پارچەیەکی دیکەشی خستە سەر دەرگەی ئاسمان بۆ رازاندنەوەی. لەم بەشەی مرواری بوو کە مانگ و خۆر هەڵاتن. پاشان دەورەی مانگ و خۆری بە تۆزێك رازاندەوە کە لە لە پارچەکانی مرواریییەکەوە بوون و بوون بە ئەستێرەی گومەزی شینی ئاسمان. هەموو بە ئاسمانەوە هەڵواسرابوون.

13– هەر جوبرایل بوو کە دارودرەختی بە بەر و گژوگیای لەسەر زەوی ڕواند و هەر ئەویش بوو چیایەکانی هەڵنان بۆ ئەوەی زەوی پێ برازێنێتەوە. دواتر عەرشی لە سەر فەرشی شانازی دروستکرد.

14– ئەوکاتە سەرداری جیهان گوتی[74]: (هۆ فریشتەکان، من ئادەم و حەوا Adame et Eve دروستدەکەم و دەیانکەم بە مرۆ

---

[74] ئایا مەبەست لەمە خودایە؟ – من نازانم مەبەست لە مەدا چییە. ئەگەر مەبەستی لە خوا بێ ئەوە جوبرایل نییە کە مرۆی دروستکردووە، هەر وەك کەمێك پێشتر باسکراوە، لەوانەیە مەبەست لەمە جوبرایل بێت، بەلام بۆچی لێرەدا پێی دەڵێ سەرداری جیهان Souverain Maître

(بوونەوەن). لە وەچەی ئەوانەوە شەهر ابن سفر لە دایکبوو، کە نەتەوەیەکی لەسەر زەوی لێوە پەیدابوو. هەر لە هەمان ئادەم ، نەتەوەی ئیزرایل پەیدابوو و بەمشێوەیە میللەتی هەڵبژاردەی تاوس مەلیك، بە شێوەیەکی دیکە نەتەوەی ئێزدییەکان پەیدابوو.

15- پاشان شێخ ئادی بن موسافیر لە خاکی سوریاوە هات تا لە لالش نیشتەجێ بێ،

16- دواتر خوداوەند دێتە سەر چیای ڕەش، هاوار دەکات و دەمودەست سی هەزار فریشتە دروستدەکات، لەو فریشتانە سێ دەستەیان لێ دروستدەکات دەمودەست بۆ ماوەی چل هەزار ساڵ دەستدەکەن بە پەرەستنی. دواتر خوا دەیانداتە دەست مەلیك تاوس و هەڵیاندەکێشێتەوە بۆ ئاسمان.

17-پاشان خوا دابەزیە قودس Jérusalem و فرمانی بە جوبرایل دا کەمێك خۆڵ لە هەر چوارگۆشەی دونیا بهێنێ. جوبرایل گوێڕایەلی دەکات. (با)، ئاگر و ئاوی تێکەڵ بە خۆڵەکە کرد و بەمشێوەیە هەوەڵین مرۆی دروستکرد و بە قودرەتی خۆی ڕۆحی پێبەخشی. خوا فرمانی بە جوبرایل دا تا ئادەم لەناو بەهەشت نیشتەجێ بکات. جوبرایل بەوشێوەیە ئادەمی لەناو بەهەشت نیشتەجێکرد. خودا ڕێگەی بە ئادەم دا کە بەری هەموو درەختەکان بخوات، بەلام ئەوەی لێقەدەغەکرد دەست بۆ گوڵەگەنمان ببات.

18- دوای سەد ساڵاندا، تاوس مەلیك بە خودای گوت:

- ئادەم چۆن وەچە پەیدا بکات؟ وەچەکانی کامانەن؟

-خوا وەلامی دایەوە: من هەموو شتێکم خستۆتە بەردەستی تۆ، چۆنت دەوێ ئاوا بکە)،

- ئەوکاتە تاوس مەلیك ڕووی لە ئادەم کرد و پێی گوت:
-ئایا گەنمت خواردووە؟
+ نەخێر، چونکە خوا لێ قەدەغە کردووم دەستی بۆ ببەم.
-بیخۆ چونکە ئەمە بۆ تۆ باشە.
هەرکە ئادەم گەنمی خوارد، سکی پەنەما. ئەوکات تاوس مەلیك کە ئەو ئامۆژگارییەی ئادەمی کردبوو چووە ئاسمان و ئادەمی بەجێهێشت.
19- ئادەم تەواو لە تاو ئازار هەراسان بوو و سکی پەنما بوو، ئەوەندە پڕ بوو بوو کە نەیدەتوانی بە هیچ شێوەیەك میز بکات. خوا (بەزەیی پێدا هاتەوە) و باڵندەیەکی دەنووك گەورەی بۆ هەنارد کە بە دەنووکی خۆی بە شێوەیەکی کارامە دەرووێکی لە شوێنێکی شیاو بۆ کردەوە. ئادەم یەکسەر ئارام بۆوە.
20- جوبرایل ماوەی سەد ساڵان لە ئادەم جیابۆوە و ئادەم خۆی خەمبار بینییەوە و ئەم هەموو ماوە دوور و درێژە هەردەگریا.
21-خودا فەرمانی بە جوبرایل دا حەوا دروستبکات. فریشتەی گوێرایەڵی خوا لە باڵی چەپییەوە ژنی ئادەمی دروستکرد.
22- دوای ئەوەی ماوەی سەد ساڵان تەواو بوو. تاوس مەلیك لە ئاسمانەوە هاتە سەر زەوی بۆ ئەوەی سەرقاڵی میللەتی ئێمە بێ کە دروستیکردبوو. بەدەر لە پاشای کۆنی ئاشوورییەکان، ئەم پاشایانەی خوارەوەشی پێبەخشین: نەسرۆخ، بە وتەیەکی وردتر نەسرەددین، کامبیز یا فریشتە فخرالدین، ئارتیمۆس یان فریشتە شمس الدین. پاشان بەمشێوەیە دوو شانشینی دیکە، شاپووری یەکەم و شاپووری دووەمی پێبەخشین کە لای ئێمە ناسراون و

حوکمڕانییەکانیان پێکەوە سەدو پەنجا ساڵ بوو و میرەکانی ئێمە ڕاستەوخۆ لەوانەوە کەوتوونەتەوە.

23- ڕقمان لە چوار پاشا دەبێتەوە[75].

24- ئەوانە ئەوانەن کە ئێمە قەدەغەیان دەکەین، سەرەتا خاس Laitue، چونکە ئەوە ناوەکەی لە ناوی ژنە پێغەمبەری خاس[76]-مان دەچێ.

یەکەم: فاسۆلیا.

دووەم: ڕەنگی شین، بۆیە قەدەغەیە جل و بەرگی شین یا شتێکی بەم ڕەنگە بپۆشین.

سێیەم: لە بەر پیرۆزی پێغەمبەر یۆنان Jonas ماسی خواردن بە تەواوی قەدەغەیە.

چوارەم: ئاسک-یش هەروا بۆ ئێمە قەدەغەیە، چونکو ڕانە مەڕگەلی یەکێك لە پێغەمبەرەکانی ئێمەیە.

---

[75] لە هەردوو دەستنووسەکەدا هاتووە کە ئەوان ڕقیان لە چوار پادشایە، بەڵام ناوەکانیان نالێن. لەوانەیە ئەو پادشایانە بن کە زۆر ئازاری ئێزیدیەکانیان دابێ: خەلیفەکان یا پادشا تورکەکان بن.

[76] ئەم ژنە پێغەمبەرە کە ناوی خاستە یا خاسەیە کێ یە؟ من نەگەیشتمە ئەوەی ناوەکەی لەگەڵ هیچ ژنە پێغەمبەرێك بەو ناوە بناسمەوە. ئایا مەبەست لەمە کچی خوسەیە xuss کە خەڵك پێی دەڵێن خایسس یا خاسیە؟ من زاتی ئەوە ناکەم ئەمە پشتڕاست بکەمەوە، چونکە ئەم کچە لە دەورانی پێش ئیسلامەتیدا تەنها بە داناییەوە بە ناوبانگ بووە نەك بە پاکیزەیی یان بە زوهدەوە. بەهەر حاڵ، بۆ مەبەستی چاکتر ناسینی کچی خوس ئەوە دەبێ تەنها نووسراوەکەی Dr. Perron, *les femmes arabes avant et depuis l'Islamisme*, pp. 41, 43-46 بخوێنینەوە.

پێنجەم: شێخ و موریدەکان نابێ دەست لە گۆشتی کەڵەشێر بدەن، چونکە ئەم باڵندە مالییە volaille وێنەی تاوسە و ئەمیشیان یەکێك لە حەوت خوا نایابەکانی گەردوونە.
شەشەم: ئەوان نابێ بە هیچ شێوەیەك ئەوەیان بە بیردا بێت کولەکە Courges بخۆن.
حەوتەم: میزکردن بە پێوە بە توندی قەدەغەیە.
هەشتەم: کەس نابێ بە دانیشتنەوە دەرپێ لەبەر بکات.
نۆیەم: بۆ میزکردن نابێ ئاودەست بەکاربێنن.
دەیەم: گەرماوی گشتی (حەمام) bain public بە هەموو شێوەیەك لای ئێمە قەدەغەیە.
یانزەهەم: ئەوەیان لیستی ئەو ناوانەیە کە قەدەغەن: بەمشێوەیە:
ئا: شەیتان satatn، چونکە ناوی خودای ئێمەیە،
بێ: نابێ بە هەمان شێوە هەر وشەیەك لە وشەی شەیتان بچێ گۆی بکەین، بە نموونە وەك: قەیتان cordon، شەت fleuve ، شەڕ mal .
ج: نابێ بە هیچ شێوەیەك ئەم وشانەمان بە سەر زاردا بێن:
مەلعون maudit ، لەعنەت malédiction ، نال fer à cheval و حەرام malédiction لە زمانی بازاڕیدا) و هەروەها هەموو وشە لەیەکچووەکانی وەك ئەمانە.
25- پێش هاتنی عیسا jésus بۆ سەر دونیا، ئایینی ئێمە ناوی بتپەرستی paganisme بوو. جولەکە، مەسیحی و موسلمان، بە هەمان شێوە فارسەکان (مەزداییەکان) یش هەمیشە دوژمنی ئایینی ئێمە بوون.
26- لە ناو سەردارە کۆنەکانمان، یەکێکیان ناوی ئاهاب Ahâb بوو. فەرمانی بە هەموان دا کە هەر یەکە لە ئێمە ناوێکی تایبەتی

لێبنێن و ئەوەی ئێمە لەم سەردەمە ناوی خودای ئاهاب یا بێلعەزاب بوو. ئەمڕۆ لای ئێمە بە ناوی پیربووب[77] Pir-Bub ناسراوە.

27- لە بابل پاشایەکی دیکەمان هەبوو ناوی نەبوخوزنەسر بوو، لە ئێران پاشا ئاسیۆرس و دواجار لە کۆنستانتینۆپل ئاگرینکالیۆس[78] Agrinkalus بوو.

28- پێش ئەوەی ئاسمان و زەوی دروستببێ، خوا لە سەر زەریایەکاندا هەبوو. پاپۆڕێکی دروستکردبوو کە بە هەوەسی خۆی پیاسەی بۆ هەموو لایەك دەکرد.

29- خودا مرواریبیەکی گەورەی دروستکرد کە ماوەی چل ساڵان بەرچاودێریی کرد، پاشا لێی توورە بوو شەقێکی تێهەڵدا.

30- وای لەو سەیر و سەمەرەیە لە هەراو زەنای چیایەکان و لە تۆزەکەی گردۆلکەکان و لە دوکەڵەکەی ئاسمانی لێوە دروستبوو، هەڵمەکانیشی کە لێوەی هەڵدەستان ئاسمانیان دروستکرد. لەوکاتەوە خوا هەڵکشا بۆ ئاسمانەکان کە بە بێ ئەستوون بەست و راگیری کردوون.

31- بە کلیل زەوی و کەندەڵانەکانی کلۆم دا و پاشان قەڵەمێکی بەدەستگرت و ڕووداوەکانی دروستکردنی ئافەریدەکانی نووسییەوە.

---

[77] پیربووب: کەسایەتی لە هەمووان پیرۆزترە لای ئێزیدیەکان. کلکۆکەی ئەمڕۆ لەو دەڤەرەی کە ناوی ئەوی بەخۆوە گرتووە، زۆربەی جار ئێزیدیەکان بۆ حەج سەردانی دەکەن.

[78] نەمنتوانی ناوی ئەم ئیمپراتۆرەی کۆنستانتینۆپل بە ناوی ئاگرینکالیۆس دەستنیشانبکەین. ڕۆژهەڵاتیەکان ئەوەندە وشە بێگانەکان لە زمانی خۆیاندا دەشوێنن کە زۆر ئەستەمە بتوانی دووبارە بینای وشەکە بکەیتەوە.

32- دواتر شەش خوداوەندی لە زاتی خۆیی و لە ڕووناکی خۆی دروستکرد، بەڵام لەسەر هەمان ئەو شێوەیە دروستیکردن وەختایەك مرۆڤ لە چرایەکەوە چرایەکی دیکە دادەگیرسێنێ.

33- یەکەمین خوداوەند بە دووەمی گوت: (من لە نەبوونەوە تەنها ئاسمانم دروستکرد، هەرچی تۆ، هەڵبکشێ بۆ ئەوەی شتێك دروست بکەیت). ئەویش هەڵکشا بۆ ئاسمان و بوو بە خۆر. ئەویش هەمان شتی بە هی سێیەم گوت، ئەوەی سێیەمیش بوو بە مانگ. چوارەمیان بوو بە خولگەی (مەدار) ی جەستەی ئاسمان، پێنجەمیان بوو بە ئەستێرەی بەیان و دواجار شەشەمیان بوو بە ئەتمۆسفێر.

پاشکۆ
فۆتۆگرافی تاوس مەلیك

ساڵی 1837 وەختایەك ڕەشید پاشا شەڕێکی سەختی دژ بە ئێزدییەکان کرد و بەشێکی زۆری لێ قەتل و عام کردن.تورکەکان ئەوپەری دژی داب و نەریت و دادپەروەری ڕاوەستان. دەستیانکرد بە گلاوکردنی هەرچی تایبەت بوو بە پەرستنی ئێزدییەکان: پەرستگە، مەزار، شوێنی حەجکردن هتد و چوار ستاتووی تاوس مەلیکیان برد کە هەموویان لە ئاسن بوون و کەم و زۆر هونەرمەندانە کاریان لەسەرکرابوو.

یەکێك لەم ستاتووانە لە لایەن ئەفسەرێکی تورك لە بەغدا فرۆشرایە ئەنتیکەچییەکی موسلمان، بە ڕەگەز کورد بە ناوی عالی Aly. چەند ساڵ دواتر، مەسیحیەکی دەوڵەمەند، بەڕێز فتح اللە

عەبوود کە زانیوویە ئەمە پەرستنی ئێزیدیەکانە دەیکرێ و دەیباتە لای خۆی. ئەمرۆ ئەم ستاتووە ئاسنە لە هەڵکەنراوە (رازاوە) بە زێر و بە نەخشەسازی زۆر ورد، لە ماڵی واریسەکانی فتح الله عەبوودە. ئێمە لەبەر ئەم ستاتووە وێنەکەمان گرتووە. ئەم ستاتووە دەخرێتە بەرزایی بەیداغێکەوە وەختایەک مەبەست لە هەڵگرتنی بێت وەک تاوس گێڕان procession[79] پێی دەڵێن سەنجاق - بەیداغ یا ئاڵا)، وەختایەکیش بۆ پیرۆزی باوەڕدارەکان نیشانی بدەن لە بەر بەرزی مۆمدانێکی مسین بە بەرزی نزیکەی یەک مەتر هەڵیدەگرن وئەو کاتە پێیدەڵێن تاوس مەلیک.

***

ئەوە هەموو ئەو شتانە بوو کە توانیمان لە بارەی ئەم دوو دەستنووسە باسیانبکەین. هیوادارین بتوانین دواتر بە گوێرەی ئەو زانیاریانەی کە توانیومانە لەماوەی گەشتەکانمان بۆ ناو خەڵکی ئەم سێکتە کۆیانبکەینەوە گوتارێك لە بارەی ئێزدیەکان بڵاوبکەینەوە.

---

[79] procession : واتەی تەواف کردن بە شتی پیرۆز لە ناو کەنیسە یا لە دەرەوەی کەنیسە دەگەیەنێ، ئەگەر سەرچیغ نەچوویم ئەم وشەیە پڕاو پڕ بەرامبەر بە تاوس گێران دەوەستێ لای ئێزیدیەکان. وەرگێڕی کوردی.

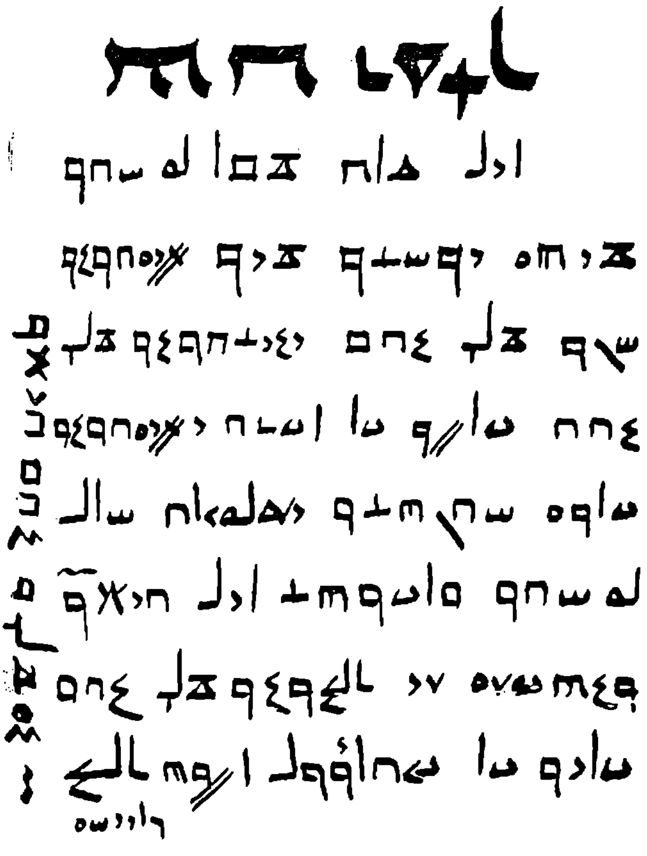

کۆپی کتێبی مەسحەفا ڕەش بە ئەلفبێ ی کوردیی ئێزێدیاتی

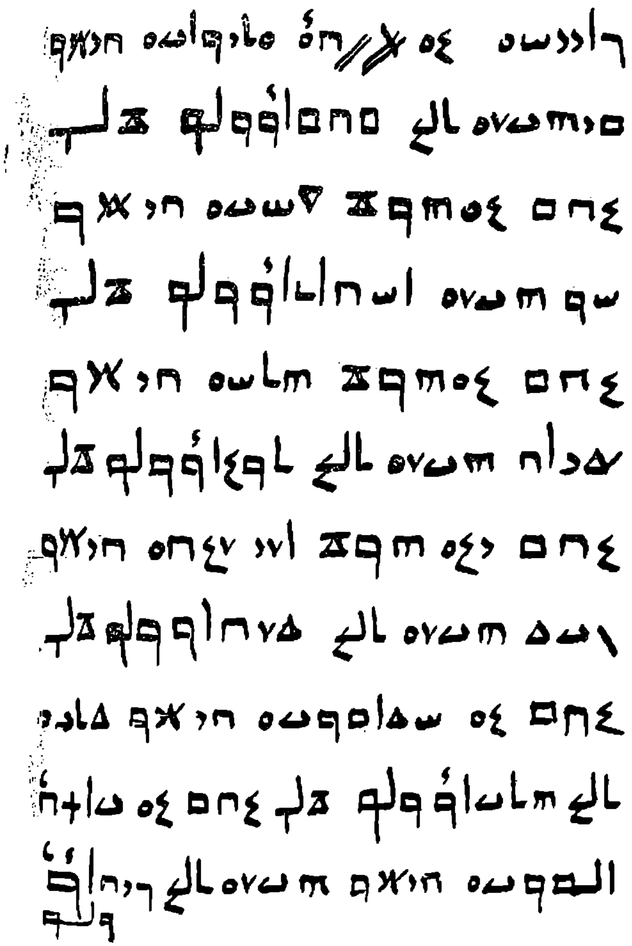

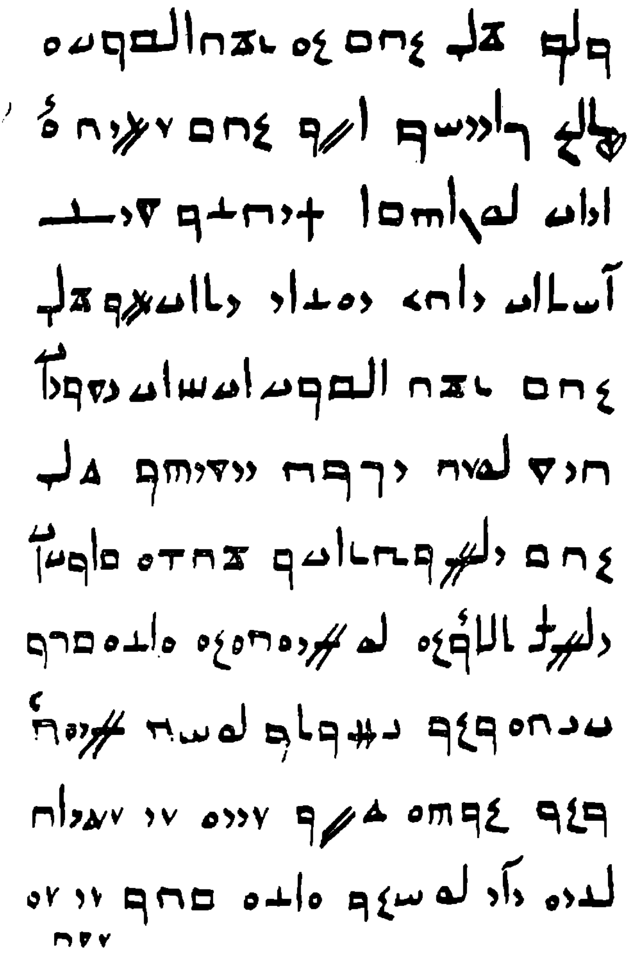

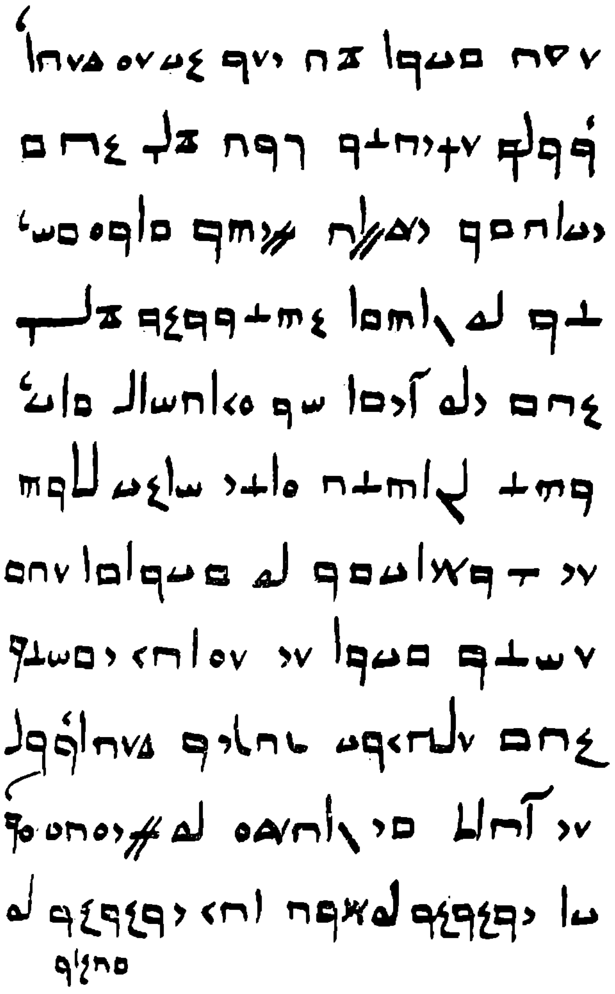

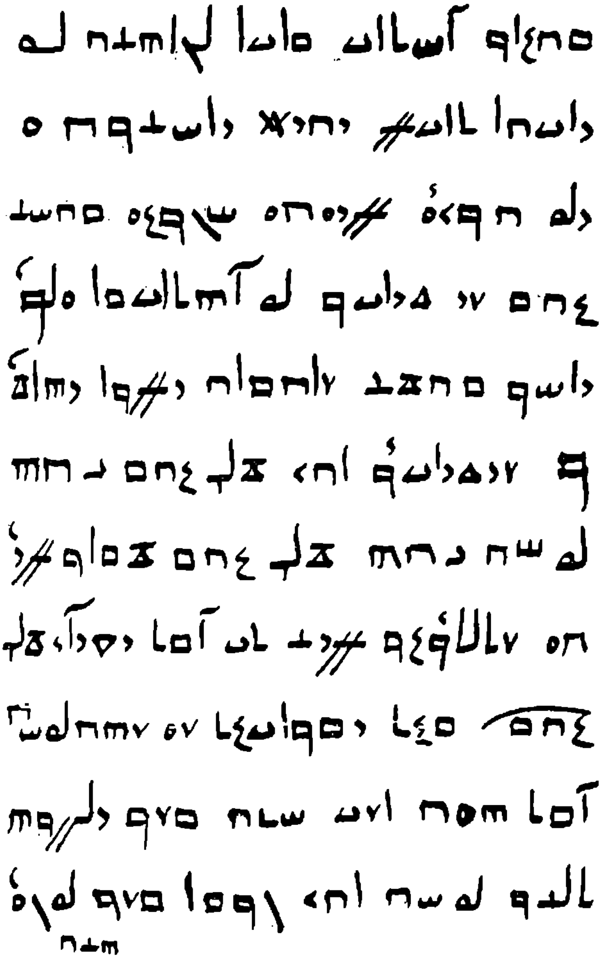

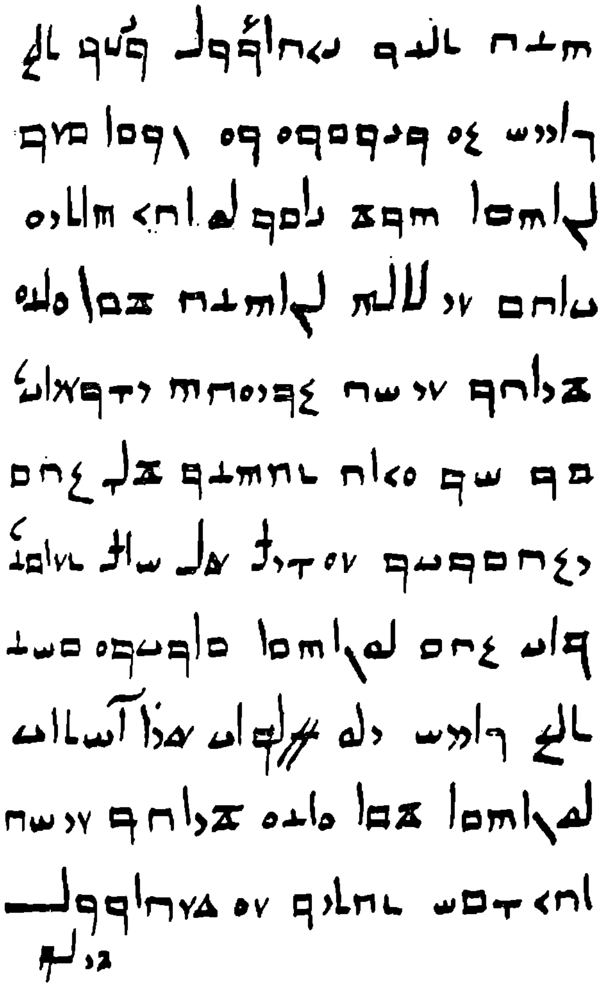

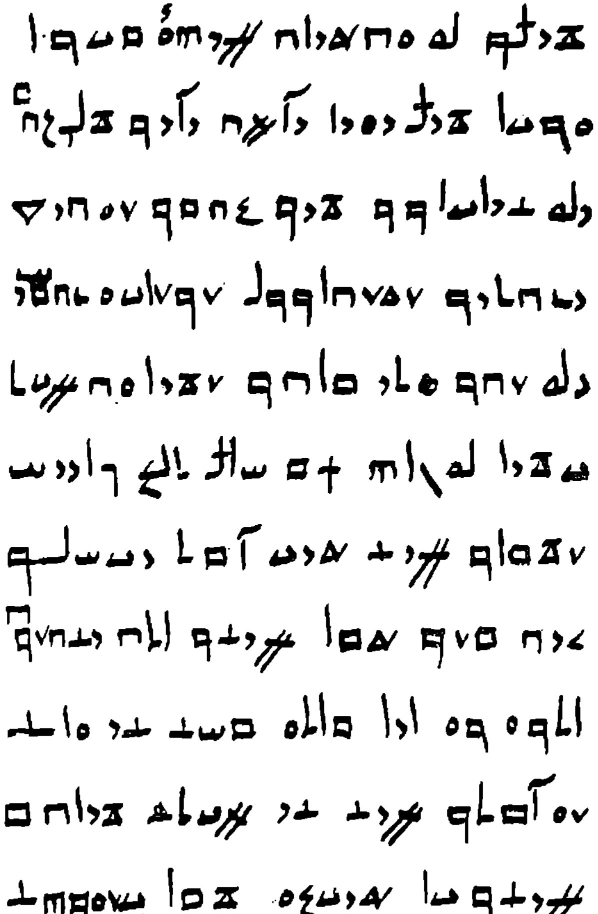

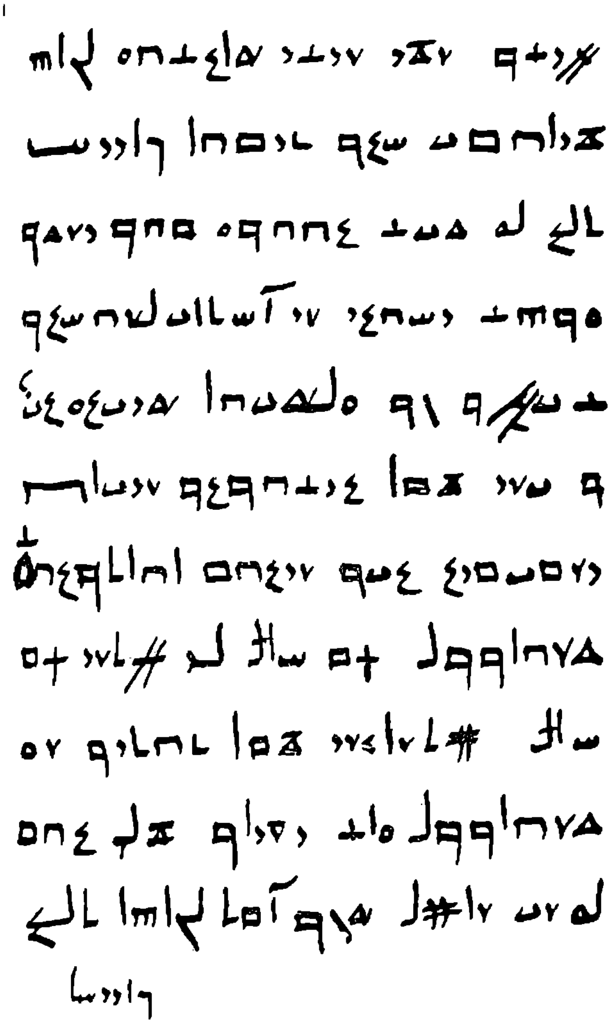

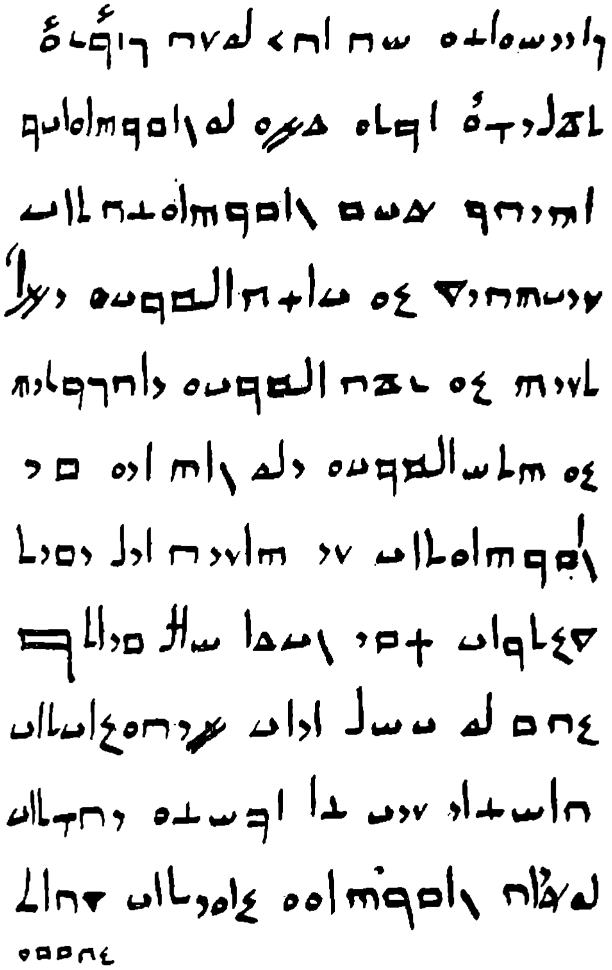

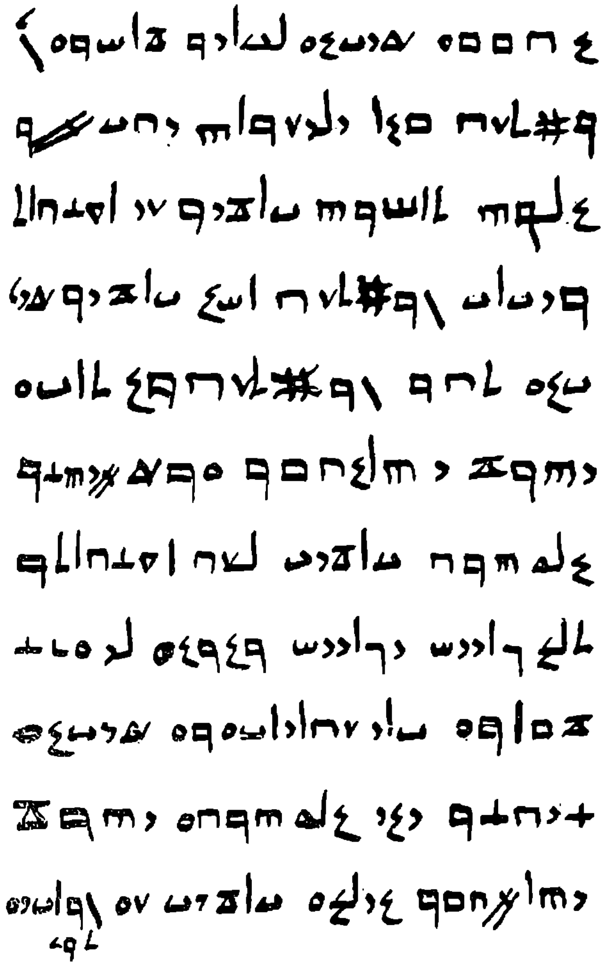

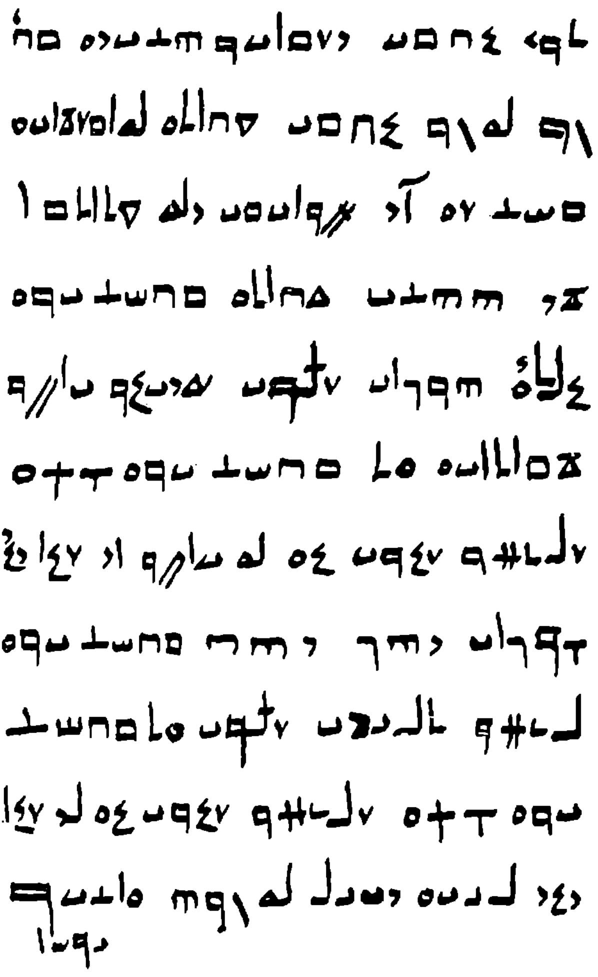

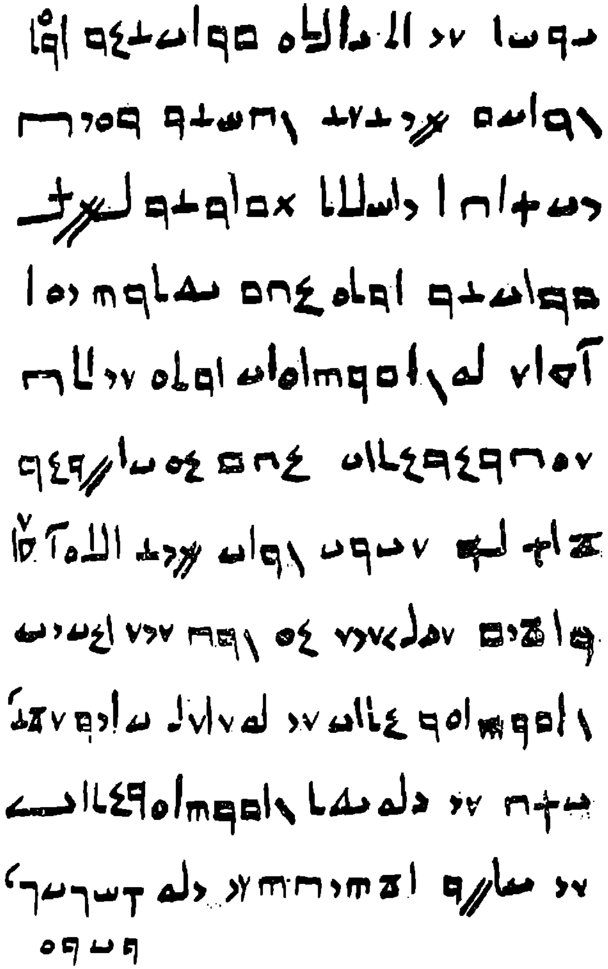

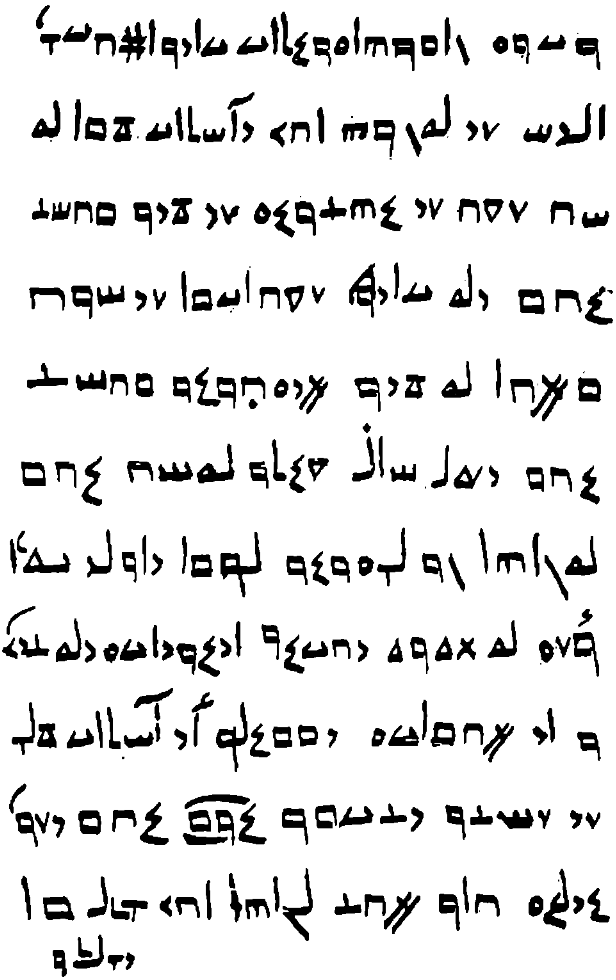

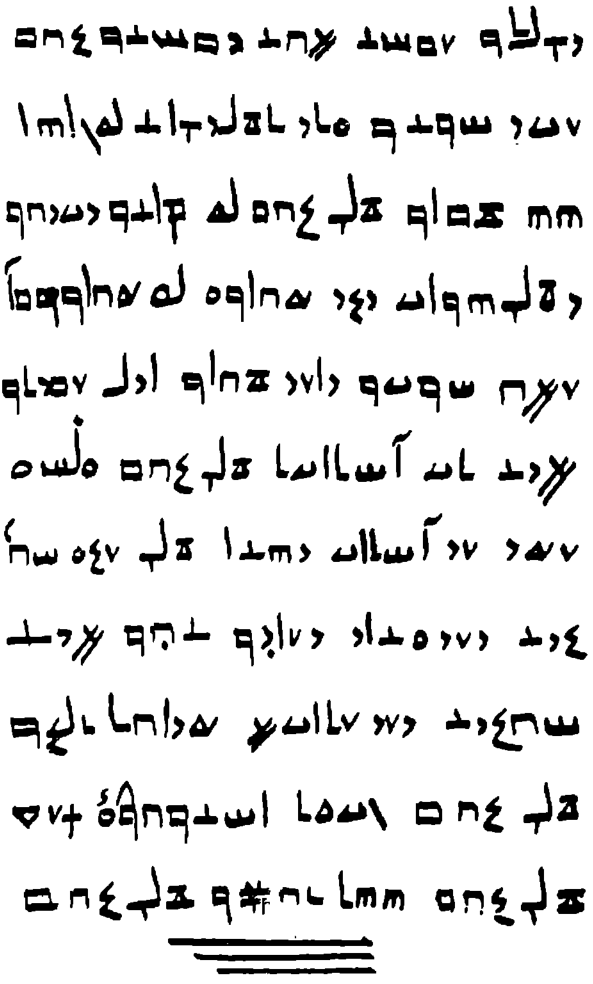

دووەم بەش

بیبلیۆگرافیای ئێزیدیاتی

ئەم بیبلیۆگرافیایە بۆ؟

خوێنەری خۆشەویست،

ئەم بیبلیۆگرافیایەی ئێرە لە بناغەدا بۆ خۆی پرۆژەیێکی سەربەخۆیە لەبارەی ئێزیدیاتی و بەرهەمی گەڕان و سۆراغی چەندین ساڵەی ناو کتێبخانەکانی لەندەن و پاریسە و سەرەتا قەراربوو وەکو کتێبێکی سەربەخۆ بلاوبێتەوە. دوای ئەوەی وتارەکەی ئەنستانس ماری کەرمەلیم وەرگێڕا ئەوم بە بیردا هات ئەم بیبلیۆگرافیایە جارێ بە شێوەییێکی سەرەتایی بلاوبکەمەوە. من لێرەدا دوو نیازم لەبەرچاوگرتبوو، یەکەمیان پرۆژەکە گەر بە ناتەواویش بێ دەکەوێتە بەردەست خوێنەرانی کورد و دووەمیشیان زیاتر ئەو ئامانجەم لەبەر چاو گرتبوو کە لە دوارۆژ دەتوانم چاو بە پرۆژەکە دابخشێنمەوە و هەوڵ بدەم کەم و کوڕیەکانی چارەسەر بکەم. دەزانم ئەم بیلیۆگرافیانە تەواوی ئەم نووسینانە نییە کە لەسەر ئێزیدیاتی نووسراون، بەلام بە دڵنیاییەوە دەکرێ بڵێم لە رووی سەرچاوە رۆژئاواییەکان ئەگەر تاک و تەرا نووسینێکم بەسەردا تێپەربووبێ، دەنا پێم وانییە کەلێنێکی وا گەورەی تێدا بێت. ڕەنگە خەوشی گەورەی ئەم بیبلیۆگرافیایە سەرچاوە رۆژهەلاتیەکان بێت بە تایبەت نووسراوە عەرەبی و کوردییەکان، من وا بۆ پانزە ساڵ زیاترە وڵاتم بە جێهێشتووە و دڵنیام لەو ماوەیەدا لێکۆڵینەوە و کاری چاک

کراون و زۆر ئاساییە من هەموویانم بەرچاو نەکەوتبێ و دەستم بەسەریاندا ڕانەگەیشتبێ. لەم ڕووەوە ئەگەر کەلێن لە ناو بیبلیۆگرافیایەکەدا هەبێت زۆر خۆ نزمگرانە داوای لێبوردن دەکەم و زۆریش لە زانایانی بەوەج دەپاڕێمەوە دەستگیرۆیم بکەن و هەڵە و پەلەکانم بۆ ڕاستبکەنەوە و چاوەڕێی کۆمەکی دڵسۆزانم تا بۆ چاپی دادێ هەوڵبدەین پڕۆژەیێکی بێ کەم و کوڕی لێدەربچێ.

I

بە زمانی ئەڵمانی

1-**Abovian, Khatchatur,** *Die Kurden und die Jesiden*[80], London, In *Acta Kurdica* I, 1994, S. 181-207, Bildmaterial.

***

2-**Al-Yazidi, Amir Muawiya ben Ismail,** *Zarathustra zu uns sprach* /. Hamburg, 1990 , 74.S

***

3-**Ainsworth, William F,** *Die Jessidis oder Teufesanbeter*, Im Das Ausland 28, 1855, Stuttgart/ Tübingen, (S. 406).

***

4-**Backmann, Walter,** Das Heiligtum des Scheich Adi (Kurdistan), Im Kirchen und Moschen in Armenien und Kurdistan, Leipzig, 1913, S.15.

***

5-**Bittner, M.,** *Die beiden heiligen Bücher der Jeziden im Lichte der Textkritik.* In Anthropos, Wien, VI,3-4, 1911, S. 628-639.

***

6-**Bittner, M.,** *Die Heiligen Bücher der Jeziden oder Teufelsanbeter (Kurdisch und Arabisch),* Denkschriften der

[80] ئەم گوتارە کاتی خۆی ساڵی 1848 لە گۆواری قەوقاز دا بڵاوکراوەتەوە، وەرگێڕ.

kaiserlichen Akademie der Wissenschaften in Wien, Phil.-Hist., Klasse, Band 55, Abhandlung 4, S. 1-97 und Band 55, Abhandlung 5, S. 3-17, Vienna, 1913, S. 13-39.

***

7-Brockelmann, Carl, *Das Neujahrsfest der Jezïdîs,* Leipzig, In Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft 55, 1901, S. 388-390.

***

8-Browski, L, E., *Die Jezden und ihre Religion.* In Ausland, Jahrgang n° 39 und 40, Stuttgart/ München, 1886, S. 761-767, 758-790.

***

9-Cotkar, *Die Wahre Geschichte der Yesiden = Haqiqat al-yazdaniyin (al-zardushtiyin).* Hamburg : Kurdistan, 1988, (39. S)

***

10-Ceyp, A.J, *Die Yazidi,* In Münchener Zeitung, 2. September, 1890, München, Beilage 204 (1890), S. 1-3.

***

11-Dirr, Adolof, Einiges über die Jeziden, Wien, In Anthropos 12-13, (1917-1918), S. 558-574.

***

12-**Düchting, Johannes & Ates, Nuh**, *Stribt des Engel pfau Geschichte, Religion und Zukunft des Yezidi-Kurden*. Köln, Zed. Komkar, 1922.

***

13-**Evangelischen Kirche**, *Die Yeziden eine Arbeitshilfe. Kirchenamt* "Erstellt von einer Konsultationsgruppe des Referates Weltreligionen in Kirchenamt der EKD" , Hannover : EKD, 1992 , (40 .S)

***

14-**Ernst Tugendhat**, *Die kurdischen Yezidi ein Volk auf dem Weg in den Untergang* / für die Gesellschaft für bedrohte Völker hrsg. von Robin Schneider ; mit einem Vorwort von Ernst Tugendhat . 1984, (156p).

***

15-**Frank, Rudolf**. *Scheikh 'Adi, der grosse Heilige der Jezîdîs*, Türkische Bibliothek, XIV, Ed. G. Jacob. Berlin: Mayer & Müller, 1911, Türkische Bibliothek 14, (134 S).

***

16-**Fauth, Wolfgang**, *Der persische Simurg und des Gabriel-Melek Ta'us der Jeziden*, (s'Gravenhagen), In Persica XII, 1987, S. 123-147.

***

17-Fischer,August, *Ein Gestez der Jezidten* In Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft, 1904, band 58. S. 876.

***

18-Gotwald, M, Die Jesiden im Globus, Band 73, Nr. 11 (1898), S. 180-181.

***

19-Gotwald, maria, *Die Jesiden,* Im Globus LXXIII, (Braunschweig), 1898, S. 180-181.

***

20-Grothe, Hugo, *Ein neuer Text über die Jezîdîs,* (Berlin), In Beiträge zur Kenntnis des Orients VII, 1909, S. 30-35.

***

21-**Hadank, Karl,** *Haben die Jeziden Gotteschäuser,* Berlin, Orientalistische Literaturzeitung XXXV, 1, 1933, S. 8-9.

***

22-Hadank, Karl, *Untersuchungen zum Westkurdischen: Boti und Ezädi,* Berlin/ Leipzig. Institut für Lautforschung Univ. Berlin 6, (60 S).

***

23-Horten, Max, *Die Geheimlehre der Jezidi, der sogenannten Teufelsanbeter* (Berlin), Im Der Neue Orient 3, 1917, S. 105-107.

***

24-**Jacob, Georg,** *Ein neuer Text über die Jezîdîs. Vorläufige Mitteilung*. In den Beiträgen zur Kenntnis des Orients. Band VII,1908, S. 30-35.

***

25-**Kreyenbroek, Philip G.,** *Die Tradition der yeziden in westlicher und in yezidischer Sichti,* In: E. Franz (ed.), Yeziden:Eine alte Religionsgemeinschaft zwischen Tradition und Moderne [= Mitteilungen des Deutschen Orient-Instituts Hamburg, Band 71/2004], Hamburg, (2004), S.23-33.

***

26-**Kirchmair, Heinrich,** *über die Yesidi,* In Der Islam (Hamburg), n° 34, S. 162-173.

***

27-**Kizilhan, Ilhan,** *Die Yeziden: eine anthropologische und sozialpsychologische Studies über die kurdische Gemeinschaft,* frankfurt/ M: Verlag medico international, 1997. (283 S).

***

28-**Klippel, Ernst,** *Unter Drusen, Kurden und Teufelsanbetern,* Beriln, Wege zum Wissen 58, 1926, (121S).

***

29-**Lidzbarski, Mark,** *Ein Exposée der Jesïden.* In der Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft. LI. Leipzig 1897, S. 592-604. Nach dem von Jeremias Schâmîr

aus Mousl im Sammelband Cod. Sachau 200 der Kgl. Bibliothek zu Berlin mitheteilten Texte.

***

30-**Meier, Fritz,** *Der name der Yazidi's,* In Fritz Meier Ed. Westöstliche Abhandlungen Rudolph Tschudi zum 70. Geburtstag. Wiesbaden: Otto Harrassowitz, 1954, S. 244-257.

***

31-**Makas, H,** *Drei Jezidengebete,* In Materialen zu einer Geschichte der Sprachen und Litteraturen des Vordern Orient, Heraugegeben von Martin Hartmann, Heidelberg, 1900.

***

32-**Makas, H,** *Jezidengebete.* Im Kurdische Studien, Heidelberg, Carl Winters's Universitätsbuchandlung, 1900, S. 28-54.

***

33-**Menzel, Theodor,** *Ein Beitrag zur Kenntniss der Jeziden,* In Hugo Grothe, Meine Vorderasienexpedition 1906 und 1907, tome 1, Leipzig, 1911, S. 89-211.

***

34- **Menzel, Theodor,** *Yazidî* Im El, V IV, Leiden, 1934, S. 1227-1234.

***

35-**Menzel, Theodor,** *Seykh Adi,* Im EI, supp

***

36- Neander, August, *Uber die Elemente, aus denen die Lehren der Yeziden hervorgangen zu sein scheinen.* Im. Wiwwenschafliche Abhandungen, Berlin, 1851, S. 112-39.

***

37-Roemer, W.H.P, *Aus dem Sozialleben der Jeziden,* In Scripta signa vocis, FSJ.H.Hospers, (Groningen), 1986, S. 177-184.

***

38-Stausberg, Michael, *Kurdische yezidi: Stigmatisierung der Yezidi und Migration nach deutschland,* In Religionen feiern: Feste und Feiertage religiöser Germeinschaften in Deutschland, Marburg, 1997, S. 155-161.

***

39-Strothmann, Rudolf, *Kritische Bibliographie: Jezden,* In Der Islam XIII, Berlin, 1923, S. 370-372.

***

40-Sourdel-Thomine, *Der name der Yazidis, by Fritz Mier* Im Westöstlische Abhandlungen Festschrift für Rudolf Tschundi überreicht, Wiesbaden, 1954, S. 244-257.

***

41-Schneider, R, *Die kurdischen Yezidi: ein Volk auf dem Weg in den Untergang,* (Göttingen), Gesellschaft für Völker, 1984, (156 S).

***

42-Yalkut-Breddermann, Sabiha Banu , *Das Volk des Engel Pfau : die kurdischen Yeziden in Deutschland* /. 2001Berlin : Das Arabische Buch, 2001, (103 S)

II

به زمانی ئینگلیزی

43-Adams, I, The yezidis or Devil-Wors, In Persia by a persian. Ed. Grand Rapids, Mich, 1990, pp. 497-509.

***

44-Agha Petros, Ellow, Yezidis. In *Assyrian, Kurdish and Yézidi*, Bagdad, Governement Press, 1920. (87 p).

***

45-Allison, Frances Christine, *Views of history and society in Yezidi oral tradition* / [Thesis: (PhD) University of London] . 1996, (424 leaves).

***

46 -**Allison, Christine,** *The Yezidi oral tradition in Iraqi Kurdistan*, Richmond, Curzon : 2001, XV-313 p

***

47-ALLISON, C., «Oral History in Kurdistan: The Case of the Badinani Yezidis», li hundir The Journal of Kurdish Studies, vol. II: 37-56, Londo, 2001.

***

48-Al-Jadaan, K., *Caste among the Yezidis, an Ethnic Group in Iraq.* Master's Dissertation, University of Pennslvania, 1960.

***

49-Ahmed, Sami said, *A study of the Yazidis: An Introduction* . In The Iliff Review, 30, n° 3, 1973, pp. 37-48.

***

50-Ahmed, Sami said, *The Yazidis: Their Lif and Beliefs,* edited by Henry Field, Ed. Coconut Grove, Miami Field Research Projects, 1975, Miami, 1975. (485 p). Translation of: al-Yazidiyah, ahwaluhum wa-mu'-taqadatuhum

***

51-Andrus, Rev. A.N., *Concerning the Yezidees.* In MH, vol 85, 1889, pp. 385-388.

***

52-Andrus, Rev. A.N., *The yezidees.* In Encyclopaedia of Missions, New Yourk, 1891, vol 2, pp. 526-8.

***

53-Andrus, Rev. A.N., *More about the Yezidees.* In MH, vol 88, 1892, pp. 175-6.

***

54-Andrus, Rev. A.N., *Persecution of the Yezidees.* In MH, vol 89, 1893, p. 149.

***

55-Arakelova, Victoria, *Healing practices among the Yezidi Sheikhs of Armenia : An article from: Asian Folklore Studies,* Ed. Nanzan University, 2001.

***

56--Ainsworth, W.F., On the Izedis; or, Devil Worshippers. In Transactions of the Syro-Egyptain society, January-Febrauary, 1855, pp. 1-4.

57--Ainsworth, W.F., The Izedis. In Travels and researches in Asia Minor, Mesopotamia, Chaldea and and Armenia. London, vol II, 1842, pp. 181-190.

***

58-Ainsworth, W.F., *The Assyrian Origin of Izedis or Yezdis- the se-called (Devil-Worshippers),* Transaction of the Ethnological Society of London, Vol1 (1861), NS: pp.11-44.

***

59-Ainsworth, W.F., Notes of an excursion from Mosul. In JRGS, London, vol XI, p. 1-21.

***

60-Al-Jahiri, K F, *Stability and social change in Yezidi society* / [University of Oxford, PhD thesis]. 1981.

***

61-Azzaw, Abbas, Notes on the Yezidis. In henry Field, The Anthropology of Iraq: part II, n° 1, The Northern Jazira, cambridge, Mass, USA, 1951, pp. 81-93.

***

62-Berzin, I., A viste to the yezidis 1843. In Henry Field, The Anthropology of Iraq: part II, n° 1, The Northern Jazira, cambridge, Mass, USA, 1951, Appendix A, pp. 67-79.

***

63-Buchanan, James Robertson, *The Yezidis of Kurdistan : their customs and beli*efs, Glasgow, 1968.

***

64-**Badger, G. P.**, Yezeedees. In *The Nestorians and their Rituals with the Narrative of a Mission to Mesopotamia and Coordistan in 1842-1844 and of a Late Visit to these Countries in 1850; also, Researches into the Present Condition of the Syrian Jacobites, Papal Syrians, and Chaldeans, and an Inquiry into the Religious Tenets of the Yezedees*, I. London: Joseph Masters, 1852, pp. 105-134.

***

65-Browne, E, G., *The Yazidis of Mosul.* Appendix to **Parry, O. H. -b.**, *Six months in a Syrian monastery*, London, H. Cox : 1895, pp. 357-387.

***

66-Browne, E, G., Yezidis, the devil-Worshippers. In A year among the Persians 1887-1888, Cambridge, 1927, pp. 570-571.

***

67-Burnaby, Fred, *A yazeed (Devil-Woshippers).* In On Horseback Through Asian Minor, Vol II, London, 1877, pp. 178-183.

***

68-Carnoy, A, J., *Yezidis.* In Encyclopadia of Religion and Ethics, edited by James Hastings, Vol XII, 1921, pp. 830-831.

***

69-Cerchi, Maecello; Platz, Steephanie; Tnite, Kevin, Yezidis. In Encyclopedia of World cultures, V VI, Russia and Eurasia, Chaina. Boston, 1994, pp. 407-411.

***

70-Dingelstedt, Victor, *The Yezidis.* In Rhe Scottish Geographical Magazine, Vol XIV.

71-Drower, E, S, *The Peacock Angel in the Spring,* In Journal of the Royal Central Asian Society 27, 1940, pp. 391-401.

***

72-Drower, E, S, *Peacock Angel. Being some account of the votaires of secret cult and their sanctuaries,* London, 1941.

***

73-**Drower, E, S,** *The sacred Books of Yazidis.* In By Tigris and Euphrates, pp. 327-335.

***

74-**DRIVER, G.R.,** *An account of the religion of Yazidi kurde.*In Bulletin of the School of Oriental Studies 2, 1922, pp. 197-213, 509-511.

***

75-**DRIVER, G.R.,** The Religion of the Kurds.[81] In Bulletin of the School of Oriental Studies. 11 / 11,1922, pp.197-215.

***

76-**Dyck, Asil Nasir,** *British travel account on the Yazidis of northern Iraq, 1800-1850,* M.A, History and Archeology, American University of Beirut, 1974.

***

77-**Edmonds,Cecil John,** *A pilgrimage to Lalish,* London : Royal Asiatic society of Great Britain and Ireland, 1967.

***

78-**Empson, R. H. W.,** *The cult of the Peacock Angel : a short account of the Yezîdî tribes of Kurdistân.* With a commentary by Sir Richard Carnac Temple . London, 1928., Sec. Ed. Ams Pr (April, 1995)

---

[81] ئەم وتارە لە لایەن ئەنوەری سولتانی کراوە بە کوردی، بڕوانە: گ،.ر. درایڤەر، درایڤەر و کورد (کۆمەڵەی پێنج وتار)، وەرگێرانی لە ئینگلیزییەوە، ئەنوەری سولتانی، بنکەی ژین، سلێمانی، 2005، لا: 93-123

***

79-Field, Henry (1902-....) , *The anthropology of Iraq*, Peabody Museum , 1951, vol. 46, n° 1,(116 p).

***

80-Frayha, Anis, *New Yezidi texts from Beled Sinjar, Iraq*, [Kitab al-galwat. Mishaf Res, from the Kitab al-Aswad], with [translated] introduction by Anis Frayha. [Preface by Henry Field.], Reprinted from Journal of the American Oriental society. Vol. 66. Nr. 1, Jan. - March, 1946.

***

81-Franz, Erhard, Minorities, Communities, trannationality: Yezidi, kurds and Alevis. In Germany-workshop vom 5-6, juin 1999 in Berlin. Orient-Opladen, 40, 2, 1999, pp. 192-194.

***

82-Flew, Robert Newton, (1880-1962), Among the worshippers of Satan : the religion of the Yezidi Kurds. In The Quest, January 1923, London, pp.145-165.

***

83-Forbes, F., A *Visite to the Sinjar Hills in 1838, with some account of the Sect of the Yezidis and of various places in the Mesopotamia Desert, between the River Tigris and Khabur*, In Journal of the Royal Geographical Society 9, 1839, pp. 409-430.

***

84-**Forbes, F.**, Account of the Yazidis of Jebel Sinjar. In Transaction of the Royal Geographical Socity, Vol LX, p. 409.

***

85-**Fuccaro, Nelida,** *A 17 th century travel account on the Yazidis: implications for a socio-religious history*, In Annali dell'Istituto Universitario Orientale (Napoli), 53, pp. 241-253.

***

86-**Fuccaro, Nelida,** Aspects of the social and political history of the Yazidi enclave of Jabal Sinjar (Iraq) under the British mandate, 1919-1932, [Thesis (Ph.D.) - University of Durham 1995].

***

87-**Fuccaro, Nelida**, Ethnicity, *state formation, and conscription in postcolonial Iraq: the case of the Yazidi Kurds of Jabal Sinjar*, In International Journal of Middle East Studies, n° 29, pp. 559-580.

***

88-**Fuccaro, Nelida,** *The Other Kurds: Yazidis in Colonial Iraq*, London,1999.

***

89-**Fuccaro, Nelida,** *Communalism and the State in Iraq: The Yazidi Kurds, c.1869-1940*, In Middle Eastern Studies, 35, 2, 1999, pp. 1-26.

***

90-FURLANI, G,(1888-1961), *Religious texts of the Yezidis.* 1940.

***

91-Furlani, Giuseppe, *The Yezidi Villages in Northern Iraq,* In Journal of the Royal Asiatic Society, 1937, pp. 483-491.

92-Giuseppe, Furlani (1885-), *The religion of the Yezidis : reliious texts of the Yezdis* / translation introduction and notes; translated from Italian with additional notes an an appendix and index by Jamshedji Maneckji Unvala. 1995, (97p).

***

93- Guest, John S., *The Yezidis: A Study in Survival,* Ed. KPI, London & New York, 1987.

***

94-Guest, John S., Survival among the Kurds : a history of the Yezidis, Ed. Kegan Paul International, London, 1993.

***

95-Harvey, L.P., The people of the peacok Angel, In Natural History, vol 68, 1959, pp. 566-75.

***

96-Henry Field and J. B. Glubb, *Navaho Humor (number 9) The Yezidis, Sulubba, And Other Tribes Of Iraq And Adjacent Regions* (number 10) General Series in Anthropology

Number 9 & Number 10, Ed. George Banta Publishing Company 1943.

***

97-Heard, W. B., *Notes on the Yezidis*, In Journal of the Royal Anthropological Institute of Great britain and Ireland 41, 1911, pp. 200-219.

***

98-Heude, William, Zezidees (sic) or devil worshippers. In A journey up the Persian Gulf, London, 1819, pp. 225-229.

***

99-Homes, P.M., *The sect of Yezidis of Mesopotamia,* In Biblical Respository and Classical Review, Series 2, Vol 7, 1842, pp. 329-351.

***

100-Hume-Griffith, M.E, Yezidees. In Behind the Veil, London, 1909, pp. 284-293.

***

101-**Isma'il Beg Chol (1881 or 2-1933),** *The Yazidis past and present being three original texts about Yazidi doctrines, customs and some events of their history, with an autobiography of one of their contemporary amirs.* Edited by Costi K. Zurayk, Ed. American University of Beirut. Publication of the Faculty of Arts and Sciences. Oriental series

6, Beirut American University of Beirut, (Arabic & English).1934, (134 p).

102-Izady, Mehrdad, R, Yezidism. In *The Kurds: A Concise handbook*, Ed. Taylor & Francis, 1992, pp. 153-158.

***

103-Ivanow, W. *The Truth-Worshippers of Kurdistan. Ahl-i Haqq Texts*. The Ismaili Society Series, A No 7. Leiden: E.J. Brill, 1953.

***

104-Jackson, A.V.Williams, *Yezidis, devil-worshippers at Tiflis in persia apst ans present*, New York, 1906, pp. 10-14.

***

105-Jackson, A.V.Williams, *The Yezidis, or so-called devil-worshippers around Tiflis*. In Journal of the American oriental Socity, 1904, Vol XXV, pp. 178-181.

***

106-**Joseph, Isya,** "*Yezidi Textes*". The American Journal of Semitic Languages and Literatures, 1908-1909/XXV, pp. 111-156, 218-254.

***

107-**Joseph, Isya**, *Devil-Worship: the sacred books and traditions of the Yezidis. Studies on the origin and traditions of the devil-worshippers.* 1919, Boston: Badger.

***

108-Kinneir, J. Macdonald, Yezdi. In A geographical memoir of the Persian empire accompanied by a map, London : Printed for J. Murray, 1813, pp. 262-263.

***

109-**Kreyenbroek, Philip G.,,** 'The Yezidis' in : R. L. Tapper (ed.), 'Some Minorities in the Middle East', Foreign and Commonwealth Office publication, London. [A fuller version of the paper was published in R. Tapper (ed.), Some Minorities in the Middle East, SOAS publication, 1992, pp. 67-68.]

***

110-**Kreyenbroek, Philip G.**,*'Mithra and Ahreman, Binyamin and Malak Tâwûs: traces of an ancient myth in the cosmogonies of two modern sects'* In: Ph. Gignoux (Ed.), Recurrent Patterns in Iranian Religions; from Mazdaism to Sufism, Paris, pp.57-79 [= Studia Iranica, Cahier 11], 1992.

***

111-**Kreyenbroek, Philip G. (1948-....),**"*Yezidism its Background, Observances and Textual Tradition". Texts and*

Studies in Religion, 62. Lewiston, Queenston and Lampeter: Edwin Mellen Press, 1995, XVII-349 p

***

112-**Kreyenbroek, Philip** G.,'Yezidism', in: J.R. Hinnells (ed.), A New Dictionary of Religions, Penguin Books, Oxford and Cambridge (Mass.), 1995, pp. 565-6

***

113-**Kreyenbroek, Philip G.**, *'Yazîdî'*, In: P.J. Pearson et al. (eds.), Encyclopaedia of Islam, New Edition, vol. 11, fasc. 183-4, (2001), pp. 313-6

***

114-**Kreyenbroek, Philip G.**, Modern Sects with Ancient Roots: the Yezidis and Ahl-e Haqq of Kurdistani, in: Pheroza Godrej and Feroza Punthakey Mistree (eds.), A Zoroastrian Tapestry: Art, Religion & Culture. Ahmedabad, Mapin, 2002, pp. 260-77.

***

115-**Kreyenbroek, Philip G, & Kh. Jindy Rashow**, *God and Sheikh Adi are Perfect: Sacred Poems and Religious Narratives from the Yezidi Tradition*, Harrasowitz, Wiesbaden 2005, [= Iranica 9].

***

116-Layard, A.H.,. The Yezidis. In *Nineveh and its Remains with an Account of a Visit to the Chaldaean Christians of*

Kurdistan, and the Yezidis, or Devil-Worshippers; and an Enquiry into the Manners and Arts of the Ancient Assyrians, Vol I, 1849, London: John Murray, pp. 225-266.

***

117-Laurie, Rev.Thomas, Journal of a visit to the Yezidees, with a description of the Excaration at Khorsabad. In Bibliotheca Sacra, Vol 5, 1845, pp. 148-171.

***

118-LONG, P.W., A Visit to Sheikh Adi: The Shrine of the Peacock-Angel. In Journal of the Royal Central Asian Society, Vol 23: 1936, pp. 632-638.

***

119-Luke, Sir Harry Charles, The *Yezidis or Devil-Worshippers of Mos*ul, In The Indian Antiquity, vol 54, Bombay, 1925, pp. 94-98.

***

120-Luke, Sir Harry Charles, *The worshippers of Satan.* In Mosul and its minorities, London, 1925, pp. 122-137

***

121-Mingana, A. "*Devil-Worshippers: their Beliefs and their Sacred Books*". The Journal of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland, 1916/XV, pp. 505-526.

***

122- **Mingana, A.** Sacred books of the Yezidis. In JRAS, 1921, pp. 117-119.

***

123-**Mingana, Alphonse,** *The Yezidis: The Devil Worshippers of the Middle East Their Beliefs & Sacred Books*, Ed. Holmes Pub Grou Llc, 1993.

***

124-Maxoudian, Noubar, *An account of the Yezidis.* In Moslim World, New Yourk, 1944, n° 34, pp. 304-305.

***

125-Maxoudian, Noubar, The peacock-Worshippers of Iraq. In New Outlook, Tel Aviv, June 1959, vol II, n° 9 (20), pp. 46-48.

***

126-Manza de' Neri, Arrigo, Count., *The once secret scriptures of the Yezidis, the so-called devil- worshippers of Kurdistan,*. London John M. Watkins,Extract from: The quest. - Vol. 5, n°. 1 (1913)

***

127-**Murad, Jasim Elias,** *The sacred poems of the Yazidis: an anthropological approach*/University of California, Los Angeles, 1993, (522 p).

***

128- Mcleod, K.M., *The Yezidis or " Devil-Worshippers" of Assyria: an Investigation into their Social and Religious Cult.* Ph.D. Dissertation. University of Edinburgh, 1933.

***

129-**Menzel, Th.** "*Yazidi, Yazidiya*". The Encyclopaedia of Islam, 1931/IV, Ed. Th. Houtsma et al. Leiden & London: E.J. Brill, pp. 1163-1170.

***

130-Parry, Oswald,-B.A., The Yezidis. In *Six months in a Syrian monastery, being the record of a visit to the head quarters of the Syrian church in Mesopotamia, with some account of the Yazidis or devil worshippers of Mosul and El Jilwah, their sacred book,* London, Horace. Cox 1895. Chapter XVIII, pp. 252-262.

***

131-Reshid, Tosinê, *Yezidism: Historical Roots,* translated from the Kurdish by Ezîz Bawermend, In The International of Kurdish Studies, Vol 19, Nos. 1 & 2, 2005, pp. 39-46.

***

132-Rich, Claudius James, *The Yezidis.* In Narrative of a Journey to the Site of Babylon in 1811 ... Memoir on the ruins Remarks on the topography of ancient Babylon by Major Rennell in reference to the memoir. Second memoir on the

ruins in reference to Major Rennell's remarks. With narrative of a journey to Persepolis ... By the late C. J. Rich ... Edited by his widow, London, 1839.Vol II, pp. 68-71, 107-108, 121-122.

***

133-Seabrook, W.B., *Among the Yezidis in the mountain of the Devil-Worshippers. Adventures in Arabia: among the Bedouins, Druses, Whirling Dervishes and Yezidee Devil Worshippers.* New York: George G. Harrap & Co, 1928In Adventures in Arabia, London, Ed. Harrap, 1928, pp. 265-308.

***

134-Soane, E, B., Yezidis or Devil-worshippers. In To Mesopotamia and Kurdistan in disguise with historical notices of the Kurdish tribes and the Chaldeans of Kurdistan, London : John Murray, 1912, pp. 100-104.

***

135-Stewart, D and Haylock, J., Yazidia in New Babylon: A portrait of Iraq, London, 1956, pp. 150-173.

***

136-Spat, Ezster, Shahid bin Jarr, Forefather of the Yezidis and the Gnostic Seed of Seth. In Iran and the Caucasus, 6, 2002, pp. 27-56.

***

137-Spat, Ezster, Changes in the Oral Tradition of the Yezidis of Iraqi Kurdistan. In The Journal of Kurds Studies, Vol V/ 2003-2004,pp. 73-83.

138-Spat, Ezster, *The Yezidis*, Ed. Saqi Books, London, 2005, (260 p).

***

139-Sprengling, M., The origin of the Yezidis: A question of priority. In The American Journal of Semitic Languages and Literatures, Vol XXXVII, 1920-21, pp. 72-73.

***

140-Stark, Freya, The Devil-Worshipper. In Baghdad Shetches, London, 1937, pp. 153-163.

***

141-Stark, Freya, The yezidi Devil-Worshippers. In Geographical Magazine, Vol 30, 1958, pp. 527-537.

***

142-Taufiq Wahby, *The remnants of Mithraism in Hatra and Iraqi Kurdistan, and its traces in Yazidism : the Yazidis are not devil-worshippers*, London, 1962, (52p)[82].

***

[82] ئەم وتارە لە لایەن شوکت مەلا ئیسماعیل حەسەن لە ئینگلیزییەوە کراوە بە عەرەبی، بڕوانە: توفيق وهبي، اليزيدية بقايا الميثرائية (في الحضر و كردستان العراق)، ترجمة: شوكت ملا اسماعيل حسن، السليمانية، 2004, (52 ص).

143-Tritton, A, S., 'Adi b. Musafir al-Hakkari. In The Encyclopaedia of Islam, NE, I, Leiden, 1955, pp. 1956196.

***

144- Vangent, A, The Yezidi Struggle to Survive. In Swiss Review of World Affairs, VI, 1993, pp. 20-21.

***

145-Unvala, Jamshedji Maneckji, The Religion of the Yezidis. Relihions texts of the Yezidis, translation, introduction and notes by G. Furlani, Bombay, 1940, (97p).

***

146-Young, M.J.L., *An account of the history and rituals of the Yezidis of Mosul,* In Le Muséon, LXXXV, 1972, pp. 481-522.

147-Wigram, W. A., *The Temple of the Devil (Sheikh Adi.* In The cradle of Manking, London, Ed. Black, 1921, pp. 87-110.

III

به زمانی فرانسەوی

148-Açikyildiz, B., *Les Yézidis et le Sanctuaire du Šeykh 'Adī,* (Mémoire du D.E.A.) Paris. 2002,

***

149-Alen, J.P., *Les éteigneurs de lampe : Les Yèzidis (romancé)*, In l'auberge de Miams, Paris, Vigneau, 1946, pp. 85-162.

***

150- Anastase-Marie, O. Carm, le secret des Yezidis, In Terre Sainte, 1901, n° 17, pp. 67-69.

***

151-Anastase-Marie, O. Carm., *La découverte récente des deux livres sacrés des Yêzîdis*[83]. In Anthropos, t. VI, N° 1. Janv-févr.1911, pp. 1-39.

***

152-Brunel, A., *Chez les yézidis, adorateurs du Diable. Le sucide de Cheikh Gamo.* In Gulusar, Paris, 1946, pp. 121-143.

***

153-Blau, Joyce, *Le kurdes de Amâdiya et de Djabal Sindjar : Analyse linguistique, texte folkloriques, glossaires*, Paris, Librairie C. Klincksieck, 1975, (252 p).

***

154-Bois, Thomas, *Le Djébel Sindjar au début du XIXe siècle.* In Roja Nû, n° 56, 10-9-1945.

***

155-Bois, Thomas, *Les Yézidis et leur culte des morts*, In Cahiers de l'Est (Beyrouth), sér. II, n° 1, 1947), pp : 52-58.

---

[83] ئەم وتارە لەم کتێبەدا کراوە بە کوردی، وەرگێر.

***

156-Bois, Thomas, *Les yézidis : essai historique et sociologique sur leur origine religieuse*, In Al-Machriq, n° 55, 1961, pp. 109-128-191-242

***

157-Bois, Thomas, *Monastères chrétiens et temples yézidis dans le Kurdistan irakienne*, In Al-Machriq, n° 61, 1967, pp. 75-103.

***

158-**Bois, Thomas,** La religion kurdes. In Proche-Orient Chrétien, Vol XI, Jérusalem, 1961, pp. 105-136.

***

159-Bouvat, L., A propos des Yézidis. In Revue du Monde Musulman, 1914, vol XXVIII, pp. 339-346.

***

160-Bedir-x, Celadet Alî an, Notice sur la Bible noire. In Hawar, Sam, 1932, XIV: 7-8; XV: 8-9; XVI: 9-10.

***

161-Chantre, Ernst, *Notes ethnologiques sur les Yézidi,* In Bulletin de la Société d'Anthropologie de Lyon, t ; 15, Lyon, Paris, 1896, pp. 65-75.

162-Chantre, Ernst, Les Kurdes. In Bulletin de la Société d'Anthropologie de Lyon,, t XV, 1896, pp. 169-209.

***

163- Cuinet, Vital, *Yézides,* In La Turquie d'Asie: Géographique administrative, statistique descriptive et raisonnée de chaque province, t II, Paris, 1891, pp. 772-778.

***

164-Chabot, Jean-Baptiste (1860-1948), *Notice sur les Yezidis, publiée d'après deux manuscrits syriaques de la Bibliothèque nationale et traduite par M. J.-B. Chabot,* Paris, Impr. Nationale. In JA, Série 9, Tom 7, 1896, pp. 100-132.

***

165-Campanile, G, O.P., *Les habitants du Kurdistan : Les Yézidis.* In Histoire du Kurdistan, traduit de l'italien par le P.P. Thomas Bois, O.P, Ed. L'Harmattan, 2004, Paris, pp. 95-106.

***

166- D'Arle, M., A Sindjar chez les adorateurs du démon. In Revue du Liban, N) 24 à 29. De 28 fév, 8, 13, 20 mars et avril 1954.

***

167-Dufourg, J.P., *Visite au peuple le plus oublié du monde : les Yézidis.* In l'Orient, n° 1, 4 & 5 mars 1953.

***

168-FIEY, J.M., Le Temple Yezidi de Cheikh Adi. In Proche Orient Chrétien, X: 1960, pp. 205-210.

***

169-Guerinot, Armand, *Les Yézidis,* In Revue du Monde Musulman, 1908. V. N° VIII, 581-630.

170-GAUDIO, A., En Irak, chez les Adorateurs des Etoiles et du Diable. In Revue du Liban, 14 mars, 1959, pp. 24-25.

***

171- Gréoire, M., Yezidis. In Histoire des sectes religieuse, vol IV, Paris 1828-1829, ch : 23.

***

172-GILBERT, T., *Note sur les Sectes dans le Kurdistan.* In Journal Asiatique., 7, 1873, pp. 393-395.

***

173-Hammer-Pargstall, Joseph Von, *sur les kourdes, sectateurs du Cheikh Aadi.* In Journal Asiatique, Série 5, Tom V, 1855, pp. 468-470.

***

174 -Hessling, Peter, *Au cœur de l'Irak, eu pays Yézidi, il y a encore des adorateurs du diable.* In Journal d'Orient, Istanbul, 5 sept. 1956.

***

175-Harry, Mariam, Yezidis. In Les adorateurs de Satan, Paris, Ed. Flammarion, 1937, pp. 33-138.

***

176-Ishow, Habib, *"Les Yézidis"*, In Structure sociales et politique de l'Irak contemporaine, Ed. L'Harmattan, Paris, 2004, pp. 29-35.

***

177-Jarry, Jacques, *La Yazidiyya : Un vernis d'Islam sur une hérésie gnostique,* In Annales Islamologiques, VII, le Caire, 1967, pp : 1-20.

***

178-Kreyenbroek, Philip G., "Yazidî". In Encyclopédie de l'Islam, Nouvelle édition, Tom XI, Livraison 185-186, Leiden, Brill, 2004, pp. 339-342.

***

179-Kamiran Ali bedir-xan, Le culte du Soleil chez les Kurdes. In Atlantis, Vol 54, n° VII-VIII, 1934.

***

180-Krajewski, Léon, Le culte de Satan : les Yezidis. In Mercure de France, 15 novembre 1932, pp. 87-123.

***

181-Kovalevskiĭ, Edvard de, *Les Kourdes et les Iésides, ou les Adorateurs du démon,* Bruxelles, 1890. In Bulletin de la Société royale belge de géographie". pp. 157-186.

***

182-LAYARD, Austen Henry, *Les ruines de Ninive. Comprenant le récit d'un voyage chez les chrétiens chaldéens*

du Kurdistan, et les Yezidis, ou Adorateurs du Diable. Préface de Jean-Louis Huot. Traduit de l'anglais par Philippe Babo, Editions Errance - Editions UNESCO, 1999, (215p)

***

183-Leroy, J, *Cheikh Adi, sanctuaire des Adorateurs du Diable*. In Moines et Monastères du Proche-Orient, Paris, Horizons de France, 1957, pp. 252-269.

***

184-Lescot, R., *Quelques publications récentes sur les Yézidis*, In Bulletin d'Etude Orientales, VI, 1936, pp. 103-108.

***

185-Lescot, R., *Enquête sur les Yezidis de Syrie et du Djebel Sindjar*. Mémoires de l'Institut français de Damas ; t. 5, Beyrouth : [Institut français de Damas], 1938, (277 p).

***

186-Lescot, R., *Les yézidis*. In La France Méditerranéenne et Africaine, Vol 1, fasc. 3, 1939, pp. 55-87.

***

187-Lammens, S.J., *Le massif du Gabal Sim'an et les Yézidis de Syrie*, In Mélanges de l'Université de St. Joseph 2, 1907, pp. 366-407.

***

188-Lammens, S.J., Une visite aux Yézidis ou adorateurs du Diable. In Relations d'Orient, 1929, pp. 157-173.

***

189-Marcella D'Arle, A Sindjar, chez les adorateurs du Démon. In Revue du Liban. 24.2, 29.2, 8. 3, 13. 3, 20.3 et 3.4, 1954.

***

190-Menant, Joachim (1820-1899), *Les Yézidiz : épisodes de l'histoire des adorateurs du diable,* Paris : E. Leroux, 1892, VIII-232 p

***

191-**Massignon, Louis-Fernand-Jules,** *Al-Hallâj, le phantasme crucifié des Docètes et Satan selon les Yézidis,* In Revue de l'histoire dès Religions, Paris, E. Leroux : 1911, pp. 195-207.

***

192-**Massignon, Louis-Fernand-Jules,** *les deux livres sacrés des Yézidis.* In Revue de l'histoire des Religions, t. LXIII, 1911, p. 245-246., t LXIV, 1911, pp. 264-265.

***

193-**Massignon, Louis-Fernand-Jules,** Les Yézidis du mont Sinjar, adorateurs d'Iblis. In Etudes Carm Satan, pp. 175-176.

***

194-Moutran, N., *Les Yézidis, Adorateurs du Diable,* In La Syrie de demain, Paris, Ed. Plon, 1916, pp. 405-424.

195-Moutran, N., Yézidis ou Schamanistes. In La Chaldée, esquisse historique, Rome, 1867, pp. 34-46.

***

196-M* (Rousseau)**, *Description du Pachalik de Bagdad, suivi d'une notice historique sur les wahabis et de quelques autres pièces relatives à l'histoire et à littérature de l'Orient.* Paris, 1809, also : Notice sur les Yézidis, pp. 183-210.

***

197-Nikitine, Basile, *Les Kurdes: études sociologique et historique*, Ed. D'Aujourd'hui, Paris, 1956, pp.225-233.

***

198-Nikitine, Basile, The Yazidis, past and present, by ismael Chol, Yazidi Amir of Sinjar, In Journal Asiatique, Tom CCXXIV, Janv. p. 161.

***

199-Nau, F and J. Tfinkdji, *Recueil de textes et de documents sur les Yezidis*, In Revue de l'Orient Chrétien, 2nd series, vol. 20, 1915-17, pp. 142-200, 225-75

***

200-Nau, François (1864-1931), *Note sur la date et la vie de cheikh 'Adi, chef des Yézidis*. In Revue de l'Orient Chrétien. XIX/2, 1914. pp. 105-108.

***

201-Noury, Djelal, *Le diable promu dieu. Essai sur le Yézidisme*, Constantinople, 1910.

202-Osman Sebri et Stig Wikander, *Un témoignage kurde sur les Yézidis du Djebel Sindjar*, In Orientalia Suecana 2,1953, pp. 112-118.

***

203- Planhol, Xavier de, Les Yézidis. In Minorités en Islam : Géographie politique et sociale, Ed. Flammarion, Paris, 1997, pp. 177-184.

***

204-Pognon, Henri, *Sur les Yézidis du Sindjar*, In Revue de l'Orient Chrétien, XX, Paris, n° 3, 1915/17, pp. 327-329.

***

205-Perdrizet, Paul-Frédéric-Emile, *Documents du XVIIe siècle relatifs aux Yézidis*, In Bulletin de la société de Géographe de l'Est, Vol XXIV, impr. de Berger-Levrault, Nancy, 1903, pp. 281-306 & 429-445.

***

206-Poujoulat, M. B., Les yezidis. In Voyage dans l'Asie Mineure, en Mésopotamie, Palmyre, en Syrie, en Palestine et en Egypte, Paris, 1841, pp. 355-367.

***

207- **REMONNAY, J.**, Chez les Adorateurs du Diable, In Jésuite Missionnaires, 1938,9, pp. 4-11.

***

208-Regelsperger, G., Les Yézidis, adorateurs du diable par. In Journal des voyages et aventures de terre et de mer, 2^em^ Série, n° 722, é octobre 1910, (16 p).

***

209-RONDOT, P., Les Kurdes d'Irak : Les Yézidis, In Bulletin Mensuel de Centre d'Etudes Kurdes, 12: 1950, pp. 11-13.

210-Spiro, Jean, *Les Yezidi, ou les Adorateurs du diable,* In Bulletin de la Société neuchâteloise de géographie", T. XII, Neuchâtel : impr. de P. Attinger, 1899, pp. 275-301.

***

211-Siouffi, Nicolas, Une courte conversation avec le chef de la secte des Yézidis ou les Adorateurs du Diable», In Journal Asiatique, 7: 18: 1880, pp. 78-83.

***

212-**Siouffi, N.**, *Notice sur la secte des Yezidis,* In Journal Asiatique, VII Série, vol. 19, 1882 pp. 252-68.

***

213-Siouffi, N., *Notice sur le Cheikh 'Adi et la Secte des Yezidis*, Journal Asiatique, VIII Série, vol. 5,1885, pp. 78-100.

***

214-Tcheraz, Minassé, *Les Yézidiz étudiés par un explorateur arménien,* In Muséon. T X, n° 2, Louvain, 1891.

***

215-Vernier, Bernard, "Les Yézidis" In l'Irak d'aujourd'hui, Ed. Armand Colin, Paris, 1963, pp. 73-76.

***

216-Ximenez, Au pays du Dìable. In Archive Asiatiques, Galata, 1912.

IV

به زمانى ئيتالى

217-**Campanile, G, O.P.,** *Storila della regione del Kurdistan e delle sette di religions ivi estistenti,* Napoli, 1818, cap. IV. Habitanti del Kurdistan, p. 146-165.

***

218-Febvre,M., *Teatro della Turchia*[84], Milano, 1681, pp. 343-352.

***

219-**Furlani, Giuseppe.,** *Testi Religiosi dei Yezidi, Testi e Documenti per la Storia delle Religioni* 3, Bologna, 1930, (124 p).

---

[84] Cf. *Théâtre de la Turquie*, Traduit d'italien en français ; par son auteur le Sir Miçhel Febvre, Paris, 1682.

***

220-**Furlani, Giuseppe,** *Sui Yezidi.* In: Rivista degli studi orientali 13. 1932, pp. 105-111.

***

221-**Furlani, Giuseppe,** *'Il yezidismo secondo Ismâ'Il Begcol,* In Giornale della Società Asiatica Italiana 3, 1935, pp. 373-377.

***

222-**Furlani, Giuseppe,** *I santi dei Yezidi,* In Orientalia. N.S 5. 1936

***

223-**Furlani, Giuseppe,** *Gli interdetti dei Yezidi,* In: Islam 24. 1937.

***

224-**Garzoni, Maurizio, O.P.,** Della Setta delli Jazidij.[85] In Abat Domenico Sestini, Viaggi e opuscoli diversi, Berlin, 1807, pp. 203-12.

***

---

[85] ئەم وتارە سالی 1809 لە لایەن Sylvestre de Sacy لە ئیتالیاییەوە کراوە بە فرانسی، بڕوانە:

Notice sur les Yézidis. In M*** (Rousseau), *Description du Pachalik de Bagdad, suivi d'une notice historique sur les wahabis et de quelques autres pièces relatives à l'histoire et à littérature de l'Orient.* Paris, 1809, pp. 183-210

225-Guidi, M., *Origine dei Yazidi e Storia Religiosa dell'Islam e del Dualismo,* In RSO 12, 1932, pp. 266-300.

***

226-Guidi, M., Nuove ricerche sui Yazidi. In RSO, vol 13, 1932, pp. 377-427.

***

227-Guidi, M., Altre fonti sui yazidi. In RSO, vol 14, 1933, pp. 83-4.

***

228-Guidi, M., Yazidi. In Encicloêdia Italiana, Vol 35, 1937, pp. 832-3.

***

229-Guidi, M., I 7 angeli dei Yezidi, In Rendiconti della Accademia Nazionale dei Lincei. Cl. di scienze morali, storiche e filologiche. Ser 8 2. 1947

***

230-Guidi, M., Sui Yazidi. In Attidel XIX Congresso Internazionale degli orientalisti 1935, XII, Rome, 1938, pp. 559-566.

***

231-Garzoni, M, *'Della sette delli Jazidj,* In D. Sestini, Viaggi ed opuscoli diversi, berlin, 1807, pp. 203-212.

232-Gasparro, G, *'I miti cosmogonici degli Yezidi,* In Numen 21, 1974, pp. 197-227.

***

233-Giulia, Sfameni Gasparro, Gnostica et hermetica : saggi sullo gnosticismo e sull'ermetismo ,.Nuovi saggi ; 82 , Roma : Edizioni dell'Ateneo,1982 , 386 p

V

به زمانی تورکی

234- Erk, Erol, Yezidiler. In Hürriet, Istanbul, 13-19 march 1966.

***

235-Figlali, Ruhi, E., Yezîdîlik. In Türk Ansiklopedisi, Cih XXXIII, Devlet Kitaplari, Ankara, 1984, pp. 441-443.

***

236-Ökçü, Davut, Yezidilik ve Yezidiler. Van Birlesik, 1993, 102 p

***

237-Oztemir, B. Murat, *Yezidiler ve Süryaniler,* Istanbul Ayhan matbaasi, 1988, (67p).

***

238-Sever, Erol (1939-....), Yezidilik ve Yezidilerin Kökeni (Les yézidis et les origines du yézidisme), İstanbul : Ed. Berfin Yayinlar, 1993 (139 p).

***

239-Serefettin, Mehmet, Yezidiler. In Daruüfünun ilhâyat fakûltesi mecmusi, Istanbul, vol 1, n° 3; 1926, pp. 1-35.

***

240-**Türkdogan, O.**, *Türk kültüründe Yezidiler* [The Yezidis within the Turkish culture].In Türk dünyasi. Tarih dergisi, 1997/122, pp. 7-12.

***

241-**Yalkut, Sabiha** (19..-....), *Melek Tavus'un halki: Yezidiler*, 2002, (113p).

***

242-Samy Bey Fraschery, Qâmus-ül-a'lâm. Constantinople 1306-16 h=1889-98 D. Die Artikel Jeziden, Bd VI, S. 4798.

***

VI

به زمانی رووسی

243-Weselowski, N, Jezidi in Brochkaus-Jefron: Enzyklopedjitscheskij slowar. Bd XI XI A. (22), S 567, St-Petersburg, 1894.

244-Pashaeva, L.B. "Religiozno-kastovye zaprety v brake u kurdov-ezidov Gruzii v proshlom" [Religious and caste prohibitions in marriage among the Yezidi Kurds of Georgia in the past]. Kavkazskii etnograficheskii sbornik, 1988/VII, ed. M.V. Kantaria. Tbilisi: Metsniereba, pp. 115-155.

245-Kurdoev, K.K. "Ob avtorstve i iazyke religioznykh knig kurdov XI-XII vv. predvaritel'noe soobshchenie" [Preliminary report on the Kurdish religious books of the eleventh-twelfth centuries: their author and language]. VII godichnaia nauchnaia sessiia LO IV AN SSSR. Leningrad, 1971, pp. 22-24.

246-Kurdoev, K.K. "Ob alfavite ezidskikh religioznykh knig" [Report on the alphabet of the Yezidi religious books]. Pis'mennye pamiatniki i problemy istorii kul'tury narodov Vostoka. VIII godichnaia nauchnaia sessiia LO IV AN SSSR. Leningrad, 1972, pp. 196-199.

247-Semionov, A.A. "Poklonenie satane u peredneaziatskikh kurdov-ezidov" [Satan-worshipping amongst the Near Eastern Yezidi Kurds]. Biull'eten' Sredne-Aziatskogo Gosudarstvennogo Universiteta, 1927/16. Tashkent.

248-Pushkin, A.S. "Puteshestvie v Arzrum vo vremya pokhoda 1829 goda" [A jorney to Erzerum during the military campaign of 1829]. Sochineniia v triokh tomakh, III. Moscow: Khudozhestvennaia literatura, 1964

249- **Rudenko, M.B.** trans. from Kurdish into Russian and ed. Kurdskaia obriadovaia poeziia. Pokhoronnye prichitaniia [Kurdish ritual poetry. Keening], Moscow: Nauka, 1982.

250-**Rudenko, M.B.** "Novogodnie obriadovye prazdnestva u kurdov" [Kurdish ritual New Year festivals]. Fol'klor i etnografiia. Obriady i obriadovyi fol'klor. Leningrad, 1974, pp. 118-124

251-**Asatryan, G.S** "O 'brate i sestre zagrobnoi zhizni' v religioznykh verovaniiakh ezidov" ['The brother and sister of thereafter' in the Yezidi beliefs]. Strany i narody Blizhnego i Srednego Vostoka, 1985/XIII. Yerevan, pp. 262-269.

252-**Eghiazaroff,** Essai sur les kurdes et les Yézidis du gouvernement d'Erivan, Kazan, 1888, (en russe).

VIII

به زمانی کوردی

1- شاکر فەتاح، یەزیدییەکان و ئایینی یەزیدی، سلێمانی، چاپخانەی کامەرانی، 1970، (150 ل).

***

2- خدرێ سلێمان، لایەنێك لە باوەری یەزیدییەکان، خەلیلێ جندی لە عەرەبییە وە کردوویە بە کوردی، رۆژنامەی (هاوکاری)، ژمارە: 219، 221، 223، 224، 1974.

3-خدرێ سلێمان و خەلیلێ جندی، ئێزدیاتی لبەر رۆشنایا هندەك تێكستێد ئایینێ ئێزدیان، چاپكراوەكانی كۆڕی زانیاری كورد، بەغدا، 1979، (214 لا).

***

4- كامەران بەدرخان، نڤێژێن ایزدیان، كتێبخانا هاواری هژمار 5، مطبعة الترقی، دمشق، 1933.

***

5- صەدیق بۆرەكەیی (دكتۆر)، ئێزیدیەكان و رێ و رەچەڵەكیان، ئاوەندی چاپەمەنی و راگەیاندنی خاك، سلێمانی 2002، (98لا).

***

6- رەشاد میران (دكتۆر)، كۆمەڵەی ئایینی تر لە كوردستاندا: ئێزیدی. لە كتێبی: رەوشی ئایینی و نەتەوەیی لە كوردستاندا، كتێبی سەنتەری برایەتی 7، چاپی دووەم، كوردستان، 2000، لا: 85-152.

***

7- حسێن حزنی موكریانی، مێژووی میرانی سۆران، چاپی دووەم، هەولێر، 1962، لا: 67-87.

***

8- عوسمان صەبری، یەزیدی، گۆواری رووناهی، ژمارە 19 ی رۆژی 1 ی تۆكتۆبەری 1943، لا: 13-16.، ژمارە 20 ی 1 تشرینی یەكەمی 1943، لا: 16 و ژمارە 21 ی رۆژی 1 ی كانوونی دووەمی 1943، لا: 15.

***

9- تۆفیق وەهبی، شەیتان پەرستی یەزیدییەكانی ئەمرۆ تەتەورێكی ئاخری تەبیعەت پەرستی هیندۆ-ئەوروپییەكانە، گۆواری گەلاوێژ، ژمارە 3-4، بەغدا، 1941،

***

10- تۆفیق وەهبی، موناقەشە و رەدی ئەو فیكرانەی لە بابەت مەنشەئی شەیتان پەرستی یەزیدییەكانەوە، ، گۆواری گەلاوێژ، ژمارە 1، بەغدا، 1941، لا: 58-61.

***

11- کوردۆیڤ، ك. ك، ل بابەت نڤیسکار، زمان و ئەلفبایێ پەرتوکێت دینی ئێزیدیان، گۆواری کۆڕی زانیاری کورد، بەرگی یەکەم، بەشی یەکەم، بەغدا، 1973، ل: 132-179.

***

12- مارگرێت رۆدینکۆ، شینی کوردە یەزیدی یەکانی پشت قەفقاز، وەرگێرانی لە رووسییەوە: د. شوکریە رەسوڵ. گۆواری کۆڕی زانیاری کورد، بەرگی شەشەم، 1978، ل: 314-340.

***

13- خدرێ سلێمان و سەعدوڵلا شێخانی، کورتە باسێك دەربارەی شێخان و شێخان بەگی، چاپی یەکەم، بەغدا، 1988، (336 ل).

***

14 – عبدولرەقیب یووسف، *نۆژینەوەی پەرستگەی کۆنی ئێزیدییەکان-بەر لە زایین*، گۆواری رامان، ساڵی حەوتەم، ژمارە 78، کانوونی یەکەمی 2002، ل: 6-13.

15- سەربەت حوسێن، ئێزدی یەکان لە مێژووی نەتەوەکەیاندا، چاپی دووەم، لە بڵاوکراوەکانی مەکتەبی بیر و هۆشیاری، سلێمانی 2002.

***

16- رێسان حەسەن، ئێزدیاتی د مەم و زینا خانی دا، وەشانێن بنگەهێ لالش، زنجیرە 3، دهۆك، 2005.

***

17- خدرێ پیر سلێمان، ئێزدیاتی- وانە بۆ قوتابیێت ئێزدیا ژ بۆ پۆلا (1-6)، قۆناغا سەرەتایی، دهۆك، 1996، (84 ل).

IX

بە زمانی عەرەبی

18- الاب انستاس الكرملى، ، اليزيدية[86]، المشرق، المجلد الثاني، 1899بيروت، ، ص: 32-37، 151-156، 309-314، 395-399، 547-553، 651-55، 731-336.

***

19- عبدالرزاق الحسني، عبدة الشيطان في العراق[87]، صيدا، بيروت، 1931, (84 ص).

***

20-عبدالرزاق الحسني، اليزيدية في حاضرهم و ماضيهم، صيدا، بيروت 1951، (112 ص).

***

21- عباس العزاوي، اصل اليزيدية في التاريخ، لغة العرب، ج 9، 1931، بغداد، ص: 265-270، 429-41، 520-28، 675-685، 784-749

***

22- عباس العزاوي، تاريخ اليزيدية و اصل عقيدتهم، بغداد، 1935، (226ص)

***

23- احمد تيمور ، ، اليزيدية و منشا نحلتهم، القاهرة، 1933، المطبعة السلفية، (48ص).

***

[86] ئەم وتارە لە لایەن **Moutran** تەرجەمەی فرانسی کراوە، بروانە:

Moutran, N., *Les Yézidis, Adorateurs du Diable*, In La Syrie de demain, Paris, Ed. Plon, 1916, pp. 405-424.

[87] ئەم کتێبە لە لایەن سید جعفر غضبان کراوە بە فارسی، بروانە: *یزیدیها ، شیطان پرستها*، تالیف و ترجمە: سید جعفر غضبان، تهران، 1361، (174 ص).

24- د. شاكر خصباك، الديانات و المعتقدات الكردية: اليزيدية، في الكتاب العراق الشمالي: دراسة لنواحية الطبيعية و البشرية، بغداد، مطبعة شفيق، 1973، ص، 180-187.

***

25-كوكيس عواد، المراجع عن اليزيدية، المشرق، 1969، ص: 673-732.

***

26- جورج حبيب، ، اليزيدية بقايا دين قديم، مطبعة المعارف، بغداد، 1978.

***

27- د. سامي سعيد الاحمد، ، اليزيدية احولهم ومعتقداتهم، بغداد، 1977.

***

28-خلف الجعدان، اليزيدية، رسالة ماجستير، جامعة بغداد، 1966[88]

***

29- صديق الدملوجي، اليزيدية، مطبعة الاتحاد، الموصل، 1949، (520 ص).

***

30- اسماعيل چول، ، اليزيدية قديما و حديثا، بيروت، 1934، (134 ص).

***

31- درور، ليدي، ، اليزيدية و عبدة الشيطان-طاوس ملك. في : *بلاد الرافيدين- صور و خواطر*، ترجمة، فواد جميل، مطبعة شفيق، بغداد، 1961، ص: 247-270.

***

32- محمود الدرة، اليزيدية في العراق: تاريخهم. و نفوسهم. و مناطق سكنهم. و ثورتهم. في: *القضية الكردية و القومية العربية في معركة العراق*، دار الطليعة، بيروت، 1963، ص: 111-121.

***

---

[88] بڕوانە: خدریٚ سلیٚمان و خەلیلیٚ جندی، ئێزدیاتی لبەر رۆشنایا هندەك تێكستێد ئاینیٚ ئێزدیان، چاپكراوەكانی كۆڕی زانیاری كورد، بەغدا، 1979، ص: 158

33- عبدالرحمن مزوري، تاج العارفين: عدي بن مسافر الكوردي الهكاري ليس اموياً ، منشورات مركز هافيبون للدراسات والنشر الكردية، برلين، 2004، (84 ص).

***

34- انور معاوية الاموي، اليزيدية-التاريخ، العقيدة، المجتمع، السويد، 2001.

***

35- د. خليل جندي، نحو معرفة حقيقة الديانة الايزدية، السويد، 1998.

***

36- د. كاظم حبيب، الايزدية ديانة تقاوم نوائب الزمان، لندن، 2003

***

37- سعيد الديوهجي ، اليزيدية، بغداد، 1973.

***

38- منذر الموصلي، اليزيدية او العدوية. في الكتاب: عرب و اكراد، رؤية عربية...للقضية الكردية، منشورات دار الغصون، بيروت، 1986، ص: 279-284,

***

39- زهير كاظم عبود، لمحات عن اليزيدية، بغداد، 1995.

***

40- محمود الجندي، ما هي اليزيدية ، من هم اليزيديون؟ بغداد، مطبعة التضامن، 1976.

***

41- نايلدة لوكارو، جوانب من حياة اليزيدية في سنجار، الثقافة الجديدة، 265- 9- 8، 1995، ص: 89-100

***

42- عدي بن مسافر الهكاري، اعتقاد اهل السنة و الجماعة. تحقيق، محمد عبدالمجيد السلفي وتحسين ابراهيم الدوسكي، المدينة المنورة، 1998.

***

43- د.معو عثمان، ضوء علي فلسفة الديانة اليزيدية و اصلها، مجلة لالش، ع 2-3، دهوك، 1994.

***

44- انور المائي، اليزيدية. في الكتاب: الاكراد في بهدينان، الطبعة الثانية، دهوك، 1999، ص: 81-88.

***

45- عـدنان زيـان فرحـان، الكـورد الايزيـديون في كوردسـتان الجنوبيـة: دراسـة سياسية اقتصـادية اجتماعيـة 1800-1918، رسـالة ماجستير، جامعة صـلاح الدين، 2002.

46- عدنان زيان فرحان، الكورد الايزيديون في اقليم كردستان[89]، منشورات مركز كردستان للدراسات الاستراتيجية، السليمانية، 2005، (300 ص)

***

47- توفيق وهبي، اليزيدية بقايا الميثرائية (في الحضر و كردستان العراق)، ترجمة: شوكت ملا اسماعيل حسن، السليمانية، 2004, (52 ص),

X

به زمانی فارسی

48- سيد جعفر غضبان، يزيديها، تهران، : *يزيديها ، شيطان پرستها*، تاليف و ترجمه: سيد جعفر غضبان، تهران، 1361، (174 ص).

***

49- رشيد ياسمی، يزيديها، كرد و پيوستگی نژادی و تاريخی او، تهران، 1316، ص: 125-131

***

[89] ئەم كتێبە لە بنەرەتدا هەمان نامەی ماستەرەكەی پێشەوەیە بە چاپكراوی.

50- توفيق وهبي، بررسي مختصري از اديان كردان، ترجمه سيد جمال الدين حسيني، مهاباد، 1361.

***

51- ايرج افشار، ستاره پرستان، اطلاعات ماهانة، ج 4، ش 6، ص: 33-35.

***

52- محمد مكري كيوان پور، يزيديها، ماد، ش 1، ص: 2-5.

***

53- مبشري اسد الله، يزيديها، اطلاعات ماهانة، ج 2، ش 1، ص: 44-48.

***

54- بيناو، يزيديها وكيش و اين انها. گۆواری (الدراسات الادبيه)، دانشگاه لبنان، كرسي زبان و ادبيات فارسي، سال پنجم، شماره دوم، تابستان 1342-1963، ص: 166-196.

به زمانەكانی دیكە

به زمانی ئەرمەنی

55- گ.س، ئاستريان و ئا، پ، پۆلاديان، ئايينی ئێزيدييەكان: بنچينە خوداييەكان و كتێبە پيرۆزەكان، يەريڤان، 1989.

پاشکۆیەکان

پاشکۆی یەکەم

سکاڵانامەی پیاو ماقوڵانی ئێزیدی
بۆ دەسەڵاتدارنی عوسمانی
1872

بەندی یەکەم

بە گوێرەی ئایینی ئێمەی ئێزیدی ، هەموو کەسێك لە تایەفەی ئێمە، بچوك یا گەورە، ژن یا کچ لەسەریەتی: لە ساڵێکدا سێ جاران: واتە یەکەمیان لە سەرەتای مانگی نیسانی رۆمی تا کۆتایی، دووەمیان لە سەرەتای مانگی ئەیلوول تا کۆتایی و سێیەمیان لە سەرەتای مانگی تشرینی دووەم تا کۆتاییەکەی، ئەگەر زیارەتی پیرۆزی ئیماژی مەلیك تاوس نەکات ئەوا ئەو کەسە کافرە.

بەندی دووەم

هەموو کەسێك لە تایەفەی ئێمە گەورە و بچوك، ئەگەر ساڵی جارێك واتە لە پانزەی ئەیلوولی ساڵی رۆمی تا بیستی مانگ، زیارەتی حەزرەتی شێخ ئادی کوڕی مسافر نەکات خوا ڕازە پەنهانەکانی بەرزتر بکات ، بەگوێرەی ئایینی ئێمە کافرە.

بەندی سێیەم

هەموو کەسێکی تایەفەی ئێمە لەسەریەتی هەموو رۆژێك لە کاتی کازێوەی بەیاندا بچێتە شوێنی تاو هەڵاتن، بە مەرجێك هیچ کەسێکی موسلمان، مەسیحی، جولەکە یا هی دیکەی لێ نەبێت، جا ئەگەر کەسێك لەوانەی لێ بێت ئەوە کوفرە.

بەندی چوارەم

هەر کەسێکی تایەفەی ئێمە لەسەریەتی هەموو رۆژێك دەستی براکەی: برای دونیای ئاخیرەت[90] ماچ بکات، واتە دەستی خادمی ئاخر زەمان و دەستی شێخ یا پیرەکەی ماچ بکات و ئەگەر ئەمە نەکات دەبێتە کوفر لەسەری.

بەندی پێنجەم

شتێك کە ناکرێ بەگوێرەی ئایینی ئێمە بەرگەی بگرین ئەوەیە کە سپێدان وەختایەك موسلمانەکان لە کاتی نوێژدا رستەی وەك اعوز باللە تا دواییەکەی: جا ئەگەر یەکێك لە ئێمە گوێبیستی بووئەوا لەسەریەتی هەم ئاخێوەرەکە و هەم خۆیشی بکوژێ ئەگەر نا دەبێتە گاور.

بەندی شەشەم

وەختایەك یەکێك لە تایەفەی ئێمە دەمرێ ئەگەر برایەکی ئاخیرەی، شێخەکەی یا پیرەکەی لە لا نەبێت کە یەکێك لە قەواڵەکان سێ قەواڵی لەسەر بخوێنێتەوە: واتە هۆ عەبتاوس، شای خاوەنشکۆ دەبێ لەسەر پەرستنی ئێمە بمریت کە تاوس مەلیکە بەرز و پیرۆز تریێت و نابێ لەسەر ئایینی دیکە بمریت: جا ئەگەر کەسێك هات و پێی گوتی موسلمان یامەسیحی یا جولەکە یان لە هەر ئاینێکی دیکە بوو بەدەر لەم میللەتانە پیان باوەر مەکە و باوەڕیان پێمەهێنە، ئەگەر باوەڕت پێکردن یا ئیمانت پێهێنان بە بێ ئایینی پەرستراومان تاوس مەلیك ئەوا بە گاوری دەمریت.

---

[90] هەر ئێزیدیەك شێخ و پیری تایبەت بە خۆی هەیە کە پێی دەڵێن برای ئاخیرەت واتە برای ئەو دونیای دیکە. جا وەختایەك ئێزیدیەك دەمرێ، ئەوا شێخەکەی دێت دەیشوا و کفن و دفنی دەکات. وەرگێڕ.

بەندی حەوتەم

لای ئێمە شتێك هەیە ناوی بەرەكەتی شێخ ئادیٚ یە واتە خۆڵی بەرپێی شێخ ئادیٚ خوا پیرۆزتری بكات. هەموو كەسێكی تایەفەی ئێمە لەسەریەتی برێك لەوخۆڵەی لا بێت و بیخاتە گیرفانی و هەموو سپێدەیەك لێی بخوات و ئەگەر بە ئانقەست نەیخوارد ئەوە گاورە، هەروا وەختایەكیش دەمریٚ لەسەرە مەرگدا ئەگەر بە ئانقەست ئەو خۆڵە پیرۆزەی لانەبێت بە گاوری دەمریٚ.

بەندی هەشتەم

لە تایبەتمەندێتیەكانی رۆژووی ئێمە ئەوەیە كە هەر كەسێكی تایەفەی ئێمە ئەگەر بیەویٚ رۆژوو بگریٚ: لەسەریەتی كە لە شوێنی خۆی رۆژوو بگریٚ نەك لە لای دیكە، هەر بۆیە هەموو رۆژێك لە رۆژانی رۆژوو گرتن لەسەریەتی سبەینان بچێتە مالی شێخەكەی یا پیرەكەی و رۆژوو بگریٚ: پاشان كاتی رۆژوو شكاندن بە هەمان شێوە لەسەریەتی بچێتە مالی شێخەكەی یا پیرەكەی بە شەرابی پیرۆزی مالی ئەو شێخ یا ئەو پیرە رۆژو بشكێنیٚ و خۆ ئەگەر بری دوو یا سیٚ پەرداخی لەوشەرابە نە خواردەوە، ئەوا رۆژووەكەی قەبووڵ نییە و دەبێتە گاور.

بەندی نۆیەم

ئەگەر كەسێك لە تایەفەی ئێمە سەفەری دوور لە شوێنی خۆی كرد و بەلای كەمیەوە ساڵێكی تەواو لەو شوێنە مایەوە و دوایی گەڕایەوە شوێنی خۆی، ئەو كاتە حەرامە دەست بۆ ژنەكەی خۆی ببات و هیچ كەسێكیش نییە ژنی بداتیٚ و ئەگەر كەسێكیش ژنی پێبدات ئەوا كوفر دەكات.

بەندی دەیەم

لە تایبەتمەندێتیەکانی جل و بەرگی ئێمە ئەوەیە: وەك ئەوەی لە بەندی چوارەمدا باسمان کرد کە هەر کەسێك لە تایەفەی ئێمە برایەکی دیکە و خوشکێکی دیکەی هەیە: بەمپێیە یەکێك لە ئێمە ئەگەر ئەگەر ویستی کراسێکی نوێ بکات، ئەوا لە سەریەتی کە خوشکەکەی دیکەی یەخەی کراسەکەی بە دەستی خۆی بۆ بکاتەوە و ئەگەریش لە دەستی ئەودا یەخەکەی نەکردەوە و لەبەریکرد ئەوا کوفری دەکات.

بەندی یانزەهەم

ئەگەر کەسێك لە تایەفەی ئێمە کراسێك یا پۆشاکێکی نوێی بۆکرا بێ ئەوەی بە ناوی پیرۆزی حەزرەتی شێخ عدی قدس الله سره پیرۆز بکرێ نابێ لەبەر بکرێ و خۆ ئەگەر لەبەریشی کرد ئەوا کوفره

بەندی دوانزەهەم

پۆشاکی شین با و بەهیچ شێوەیەك نابێ لەبەربکرێ: شانەی موسلمان، مەسیحی و جولەکەو غەیری ئەوانە ناتوانین هەرگیز سەرمانی پێدابهێنین و هەروا ئەو موسەش کە غەیرە ئێمە بەکاریدەهێنن ناتوانین سەرمانی پێبتاشین، تەنها ئەگەر بە ناوی پیرۆزی حەزرەتی شێخ نادی بیشۆینەوە ئەوکاتە ئەگەر سەریشمان پێ بتراشین جایزە و ئەگەر بەو ناوە پیرۆزە نەشۆرابوو و سەرمان پێتراشی ئەوا کوفره.

بەندی سێزدەهەم

هیچ ئێزیدیەك نابێ بچێتە ناودەست و گەرماوی موسلمانان و نابێ بە کەوچکی موسلمانان بخوات و نابێ لە خواردنەوەی موسلمان و

غەیرە میللەتانی دیکە بخواتەوە. ئەگەر چوو بۆ گەرما، ئاودەست و بە کەوچکی موسلمانان و ئەوانەی باسمانکرد نانی خوارد ئەوا کوفری دەکات.

بەندی چواردەهەم

لە لایەنی خواردنەوە، جیاوازیەکی زۆر لە نێوان ئێمە و میللەتانی دیکە هەیە: بۆ نموونە گۆشتی ماسی، کولەك، بامیە، فاسۆلی و لەمانە و خاس ئێمە نایخۆین و هەتا ئەو شوێنەی کە خاسی لێ شین بووە ناتوانین لێی نیشتەجێبین.

لەبەر ئەم هۆیانە و هی دیکە ناتوانین بچینە ناو خزمەتی سەربازی و هتد.

ناوی ئیمزاکارەکان

حوسێن میری شێخان سەرۆکی تایەفەی ئێزیدی

شێخ ناصر شێخی رۆحانی تایەفەی ئێزیدیەکانی ناحیەی شێخان

پیر سولێمان موختاری ئاوایی مام ڕەشان

موسکان موراد موختار

حەتارە ئەیوب موختار

بیبان حوسێن موختار

دەهکان حەسەن موختار

حوزران نەعمۆ موختار

باقەصرە عەلی موختار

باعشیقە جەمۆ موختار

خۆشابا ئەلیاس موختار

کری پحن صفد موختار

کەبارە کوچك قاسو موختار

سینا عەبدۆ موختار

عین سفنی کرکو موختار

قەصر عزالدین شێخ خەیرۆ موختار

کبرتۆ تاهیر موختار

و هی دیکە

ئەوانە ناو و پەنجەمۆریان لەو عەرز و حالەدا هاتووە که لە پێشدا باسمانکرد و چەند شتێکمان لێ ڕاگوێزاوەتەوە.

سەرچاوە:

Lidzbarski, Mark, *Ein Exposée der Jesïden*. In der Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft. LI. Leipzig 1897, S. 593-597.

P. 444 ~~E. P. o. 330~~

Zeitschrift

der

Deutschen Morgenländischen Gesellschaft.

Herausgegeben

von den Geschäftsführern,

in Halle Dr. Pischel, Dr. Praetorius, in Leipzig Dr. Socin, Dr. Windisch,

unter der verantwortlichen Redaction

des Prof. Dr. E. Windisch.

BIBLIOTHÈQUE DE L'UNIVERSITÉ DE FRANCE

Einundfünfzigster Band.

115 151890 0

Leipzig 1897,
in Commission bei F. A. Brockhaus.

Y.437

بەرگی گۆواری کۆمەڵەی مێژوولووسانی ئاڵمان -1897

Layard-Meissner: Austin Henry L., Niniveh und seine Ueberreste .... Deutsch von Dr. N. N. M. M., Leipzig 1850.
Layard-Zenker: Austin Henry L., Niniveh und Babylon.... Übersetzt von Dr. J. Th. Z., Leipzig o. J.
Menant: Les Yézidiz .... par M. J. M. Paris 1892. (Annales du Musée Guimet. Bibliothèque de vulgarisation. V.)
Ritter: Die Erdkunde von Carl R., Theil 9, Buch 3, West-Asien. Berlin 1840.
Sachau: Reise in Syrien und Mesopotamien. Von Dr. Eduard S., Leipzig 1883.
Siouffi A: Notice sur la secte des Yézidis, pas M. N. S., Journal Asiatique, Serie VII, Bd. 20, p. 252 ff.
Siouffi B: Notice sur le Chéikh 'Adi et la secte des Yézidis, par M. N. S., ibid., Serie VIII, Bd. 5, p. 78 ff.

ܚܙܪܐ(1 ܕܨܚܒܣܠܛܢܐ عبد العزيز سنة ١٢٨٩ ܡܥܡܘܪܐ ܡܢܒܥܡ ܢܘܪܐ ܦܝ
ܡܒܪܟܐ ܐܪܟܝ ܠܚܪܒ ܡܢ ܡܗܒܚܘܠ ܠܚܩܝܠ ܘܐܪܐ ܢܚܡܩ: ܝܐܡ ܡܢ
ܢܚܡܩܢܐ ܗܘ يزيدية ملة نحو ٥٠ الف نفس ذكور باطراف الموصل،
ܘܟܒܪ ܐܘܗ ܡܥܡܘܪܐ ܡܢ ܕܡܢܝܠ ܠܚܩܘܐ ܘܡܥܩܘܠܐ ܠܟܪܟܘ ܠܚܩܝܠ
ܝܡܢܝܠ ܦܦܢ ܦܩܦ. ܐܢܘܒ ܠܗܝܟܒ ܡܦܘܗܠ ܐܡܢܐ ܣܘܦܢܐ، ܘܟܢ
ܐܡܢܐ ܣܘܦܢܐ ܡܒܐܢܟ ܠܟܘ ܟܕܝܠ ܕܟܘܦܘܐ ܠܟܘܗ ܗܘܢ:

ܐܟܒ ܡܢܟ ܝܚܡܢܐ ܐܢܘ ܦܪܟ ܟܟܝ ܘܟܟܘܐ ܕܚܡܘܢ ܢܚܡܩ: ܝܐܡ
ܟܠ ܚܘܡܢ ܕܡܐ ܡܟܠ ܢܩܐ ܐܢܘ ܡܘܪܐ ܘܡܘܩܪܐ: ܘܐܒܐ ܡܦܟܟܐ
ܦܟܝܪܐ ܕܦܡܢܟܝ ܡܢܝ ܥܘܠ ܘܗܘ ܝܟܟܘܢ ܐܪܐܦܦ ܡܢܢ:

اولا: البند الاول÷

بحسب دیانتنا الیزیدیة: لازم على كل فرد من طايفتنا صغير وكبير: وامرأة وبنت: فى كل سنة ثلاثة مرات: يعني اولا من ابتداء شهر نيسان الرومى الى اخره وثانيا من ابتداء شهر ايلول الى اخره وثالثا من ابتداء شهر تشرين الثانى (f. 37 b) الى اخره: اذا لم يزر شكل طاوس الملك جل شانه: يكفر÷

---

1) Der Text ist so mitgeteilt, wie ihn der Codex hat.

كۆپی لاپەڕەی یەکەمی سکالانامەکەی 1873-1872

پاشکۆی دووەم

نوێژی

ئێزدییەکان

کتبخانا هاواری

هژمار

٥

نڤیژین ایزیدیان

دمهانی ده ری بکه ، اوژی ری باراستی بی یه : زردشت

QUATRE PRIÈRES AUTHENTIQUES, INÉDITES DES KURDES YÉZIDIS.

مطبعة الترقي

دمشق ١٩٣٣

پیشکوتنك

ئەڤ کتیبو کاما ژبونا بلاڤ کرنا چند نڤیژین ایزیدیان ھاتیە چاپ کرن ۰ مە دل کر کو پێڤی ھینجێ ام چند پرسان لسر ایزیدیان بیژن۰ دحق ڤان کردین اصل و خورەوەدە حتا نهو گلەك تشتین نە قنج وخراب ھاتنە گوتن لیدراستی لی دە نە ولی بە

ایزیدی نە پونپاریزن ، نە ژی وك گوتین خلکی ژ تشتکی دن رە دپاریزن ۰ یزیدی ژی وك ملتین دن پێن خدان کتیب خدیپاریز و ژ یکیا خدی رە باورن ۰ ژو پێڤە ایزیدی د خدی پاریزی پیدە ژ ھرکی ژ ھر ملت و نژادی کڤنترن ۰ ژبر کو اولا ایزیدی برمایکە اولا زردشتە ۰ آیناوان گھارتو یکە آینا مزدینا یانی آینا زردشتە وآینا زردشت دیکپاریزیێ دە ژ آینین دن کڤنترە

بری کرد ھمی زردشتی بون ۰ ژآینا مزدینا ڤە نڤیژ د کرن و ژخودی رە دپارستن ، پیشدە تر ھین بر ھین بر درکێنا اولین دن گە بدل گە بزور اولین خونین کڤن شەراندن و اولین دن ھمبێز کرن ۰ ھنکان دانە پی فلەقی لی ھنان ژی پی مسلمانی ۰ ایزیدی لسر اولا خو سکنین و اوبرنە دان لی پێڤی نڤی دەورا بابلیسکان رە اولا وان دبن حکمین اولین دن دە ھر تشتین خو ونافی خو گھارتن واولا یزیدیان کتێ حالی خوەنی ایرو ۰

نڤێژبن ایزیدیان نه تنی ائن کو ام ایرو بلاڤ د کن. ژڤان بگالگی یێژن . ژخوه د آبینا مزدیسنا ده — کو ژ اسلامێ بچند هزار سالان کڤنتره — نڤێژ دروژێ ده پێنج جارانه .

***

ایرو اڤ کردبن اصیل دناڤ ه ده کێم بونه بکرنی عشیرین کردین ایزیدی ائن : دنان وسوهانی (عاوده) چیاکان (طور عابدین ، مدیات ، نصیبین) خالتان (سعرد ، حکاری ، زوق ، بوطان) ایزیدیێن چیایێ ایلونی (کرد داغ) رشکان (تلعفر) هویری ، سوسانی (زاخو) دنان ، برنه ی (دهوك ودوراوصلی) .

عشیرێن بلاتی شێخان : حکاری ، ختاری ، ماوه ی ، ترك ، قائیدی ، دوملی ، هراقی ، خیسکان .

عشیرین چیایێ شنگاری : نقیران ، سموقی ، ایرانی ، هبابان ، هسکا ، مسقورا ، مالاخالتی ، میرگان ، عابفره ، مندکان .

قدری (٥٠٠٠٠) یزیدیێن ولاتێن ائقاس وروانی

***

بێ نی کرازه یێ أم چارنڤێژان بلاڤ د کن هکه مزن و زانا ییێن ایزیدیان ژمه ره چند کێن دن ژێ هنارتن ام وان ژێ بلاڤ د کن .

ژڤان چار نڤێژان نڤێژا سپیده یێ ژمه ره شیخ حیدر بن شیخ نذیر گوتیه . سی یێن مایێن نڤێژا ژدنی اسماعیل بگی ، ژمیر کێن یزیدیان ، هاتنه بهیستن و نڤیساندن . سپاس وشاباش ژوان مروڤان را کو خدمتا اول وملتێ خوه د کن .

ڤەیژا سپیدەیێ

بناڤێ یزدانێ پاك ێ دلوڤان ومهربان

خُدێ او ! ژبونا شانێ ته ، شونانه ، ژبونا پادشاهیاته !

یاربی تو کریمی ، تو رحیمی ، تو خُدایی ، تو مالکی مُلکی جهانی ،

مُلکی سوق وسمایی ، مالکی عرش عظیمی !

یاربی تو ژ ازلدا قدیمی ! یاربی تا ابد تو کاما روحایی !

یاربی تو مالکی جن وانسی ، تو مالکی عرش و کرسی ! یاربی تو صمدولفت وغایی !

یاربی تو صمد وحی المجیدی یك ویکتا و بی انبازی

یاربی هر تو لائق مدح وثنایی !

یاربی تو خداوندی سپهری ، خُدانی ماه ومهری ، خُدانی چم ونهری !

یاربی تو خداوندی عطایی !

یاربی نه نالوها ، نه نا امدادا ، نه نا آوازا ، نه نارنگا ، نه نا دنگا ، نه ناچنگا !

یاربی کس نزانه تو کُسایی !

یاربی تو کهرنده بی حوقی ، مندابی فوقی ، تو حلیمی ، ملکوتی !

یاربی تو حاکمی شه وگدایی !

یاربی ! هری هایی ، هری هابی ، هری هابی ! ..

نڤیژا روژ هلاتی

بناڤی یزدانی پاك ئو دلوڤان ومهربان

یار بی! توهه یی، از نینم، تو رحمی، از گنه، تو خُدان حق، از بنده
ە ناچونا، تولی چندی، تو نابژنا، تو ئی بلندی، تو نا آوازا، تو ئی بدنگی ·
جوی نه همی ارده، تو خالقی جمله یی عالم، تە دایه حضرت آدم،
تە کردەامە اڤ دم · یار بی تو نه میناه دکی دبیژی ···
یار بی تو دلی یی فرضا ئەبیژی، تو رحان ژ رحان دپریژی ·
تو ژ مران رحان داڤیژی، تو نەمیناه کیم دبینی، تو ل مران رحان دگهینی
یار بی تو خُدایی، تو پادشاهی، اعامی علابی، تو خُنکاری، سر چند
پادشاهانی · تە ناخانا، تە ناخُرده تە نا آوازا، تە نادنگا ·
خُدان مالی، خُدان پرده، جهی تە همی ارده · تو خُدایی، درد مندم ·
بخشنده یی، بیگُناهی، لا بقی مدح وثنایی، کس نزانه تو چاوایی؟
تو هم دردی، هم درمانی، حاکمی شاه وگدایی!
یار بی! تو پادشاهی، عرش و کرسی، خالقی گا وماسی ·
یار بی بو خاطری ناڤی خوه که، حالی کردستانی و
بز بدی بین روژ هلات و روژ آڤایی بپرسه!···

نفیژا مریان

بناڤی بزدانی پاك ئی دلوڤان و مهربان

هی بنی آدمز ! مسکینو ! زارو آدمو ! أڤ دنیا مسافرخانه یه

وك خو ناشنانه ، فلك سپا دارانه ، هرو یارا هنانه

کا سلیمانی حکم دکر ؟ کا بلقیسا نافـ دکر ؟

تو ژی خوش بی ، اوان دنیاژخوه ره ترك دکر

کا سلیمانی پیغمبران ، کا بلقیسا بر زیری زران ؟

تو ئی خوش بی ، او ژی چون نافـ آخ و بران ...

کانی خضر ، کانی الیاس ، کانی درویشی بر تزیه و وناس ؟

تو ئی خوش بی ، او ژی دناف آخی ده کرن قیاس .

بنی آدم ، ل ڤی دنیابی مه طما ، أڤـ زیر ومالی گالك مسکه جما .

دنیا بو رسولی خُدیژی نه ما ، اڤـ دنیا اردی درویشه .

او نبده دگرن جملةً جیشه کسك بر نفسا کبار ناچه پیشه .

کانی حمزه ! کانی علی ! کانی اولیا ! کانی انبیا ! أو د ناف گورنی ده بونه تونیا .

مالا گورنی چنده کوره وچنده تاری ، تژی ماره ، تژی موره .

یاربی ! تو دکاری دو عاشقان ژیك بکی دور . ورن ، ورن خزم وایزم ، وی گائی

گر بیا مه بیت ، داغ و صد کوڤان و کسر ، خلقی شیرین ، لیئین شکر نما بدن خبر .

قوی گر یا مه بی ، حزن و گری بینیده به ، گور و کفن مالامه به .

مگری ، منال ، مستران ژ روبی خوه بال ، اڤ دنیا بو پیغمبری خُدیژی نه ما .

ورن ورن ، لیزم ورن ، ای ایرو گلك بگرین ، خلقی میر گا قمری .

حچیپا دکه او میرد که ، خیر وشران غنیر دکه ، داغا دلان باپیرد که .

پاشنڤیس

بناڤێ یزدانێ پاك ێ دلوڤان و مهربان

آمین، آمین، آمین، خُدێ آریکاری دبێ،
یاربی خیرا توبدی، شرا ژ درکربی .
شمس الدین، فخر الدین، عماد الدین، ناصر الدین .

***

حقو! تو پادشاهی، خُدانی مهر و ماهی، رزاقی جن و انسی،
خُدایێ عالما قدمی، خالقی جن و انسی .

***

شرف الدین غرزی گل، مزگینی بی بینی کردستانی، بلا ڤکن دفترا
ایمانی، شیشمس روژا ایزیدیانه، شرف الدین میره لێ دیوانه .

***

شیلێتان بکتن کردستانی، وی طوپان بردنن نور کردستانی، نغنی
را کتن بین کردستانی، قداوی بکفت مالا عربستانی .

پاشکۆی سێیەم

وەرگێڕاوی عەرەبی

و

لە عەرەبییەوە وەرگێڕاوی کوردی

کتێبی جیلوە و مەسحەفا ڕەش

Überreicht vom Verfasser.

DENKSCHRIFTEN
DER
KAISERLICHEN AKADEMIE DER WISSENSCHAFTEN IN WIEN.
PHILOSOPHISCH-HISTORISCHE KLASSE.

BAND LV.

IV.

DIE HEILIGEN BÜCHER
DER
JEZIDEN ODER TEUFELSANBETER
(KURDISCH UND ARABISCH).

HERAUSGEGEBEN, ÜBERSETZT UND ERLÄUTERT
NEBST EINER GRAMMATISCHEN SKIZZE

Dr. MAXIMILIAN BITTNER,
KORRESP. MITGLIEDE DER KAISERL. AKADEMIE DER WISSENSCHAFTEN.
O. Ö. PROFESSOR AN DER K. K. UNIVERSITÄT WIEN UND PROFESSOR AN DER K. UND K. KONSULAR-AKADEMIE.

VORGELEGT IN DER SITZUNG AM 8. MÄRZ 1911.

WIEN, 1913.
IN KOMMISSION BEI ALFRED HÖLDER
K. U. K. HOF- UND UNIVERSITÄTS-BUCHHÄNDLER
BUCHHÄNDLER DER KAIS. AKADEMIE DER WISSENSCHAFTEN.

IV.

DIE HEILIGEN BÜCHER

DER

JEZIDEN ODER TEUFELSANBETER

KURDISCH UND ARABISCH

HERAUSGEGEBEN, ÜBERSETZT UND ERLÄUTERT

NEBST EINER GRAMMATISCHEN SKIZZE

VON

D^R. MAXIMILIAN BITTNER,

O. Ö. PROFESSOR AN DER K. K. UNIVERSITÄT WIEN UND PROFESSOR AN DER K. UND K. KONSULAR-AKADEMIE.

VORGELEGT IN DER SITZUNG AM 6. MÄRZ 1912.

I. Vorbemerkungen.

Der diesjährige sechste Band des ‚Anthropos' bringt in seiner ersten Nummer als Leitartikel wieder einen französisch verfaßten Aufsatz aus der Feder des Karmeliterpaters Anastase Marie in Bagdad,[1] eines gebürtigen Arabers, der auf Grund verschiedener Arbeiten von nicht zu unterschätzendem wissenschaftlichen Interesse und Werte[2] auch in den Kreisen europäischer Orientalistik wohl bekannt und anerkannt ist. Die jüngste Abhandlung des emsigen Forschers beschäftigt sich abermals mit dessen Lieblingsthema, der in der Nähe von Mosul hausenden, bei Mohammedanern, Juden und Christen gleich übel beleumundeten[3] religiösen Sekte der sogenannten Teufelsanbeter oder Jeziden, deren Leben und Treiben jener schon an anderen Stellen[4] nach eigener Erfahrung und Anschauung geschildert hat und auch noch weiter zum Gegenstande besonderer Studien machen will. Was aber P. Anastase Marie uns diesmal bietet, ist, so seltsam, originell und apart es auf den ersten Blick auch scheinen mag, jedenfalls etwas, das in mehr als einer Beziehung jenes schier undurchdringliche Dunkel zu erhellen vermag, welches über diese in ihrer Abgeschlossenheit nach außen hin förmlich zu einem eigenen Volke kurdischer Zunge gewordene wunderliche Glaubensgemeinde[5] gebreitet liegt. Der Titel des oben genannten Aufsatzes lautet be-

[1] ‚La découverte récente des deux livres sacrés des Yézîdis, par le P. Anastase Marie, O. Carm., Bagdad', Anthropos, internationale Zeitschrift für Völker- und Sprachenkunde, Band VI, Heft 1 (Jänner—Februar 1911), S. 1—39.

[2] Man vergleiche z. B. dessen ‚Les Racusiens, Cyriens, Maronites ou Monothélites', Anthropos, II (1907), p. 668—674 und III (1908), p. 556—558; ferner ‚La femme du désert autrefois et aujourd'hui', ebenda, III (1908), p. 53—67 und p. 181—192; dann ‚Aventures d'un voyage en 1861 dans le Yémen', ebenda, IV (1909), p. 416—441; endlich ‚Le culte rendu par les Musulmans aux sandales de Mahomet', ebenda, V (1910), p. 368—366.

[3] Sie scheinen aber doch besser als ihr Ruf zu sein, cf. Layard-Meißner, Niniveh und seine Überreste, S. 144 unten, und Millingen, Wild Life among the Koords, London, 1870, p. 280 oben.

[4] Insbesondere in Al-machriq, revue catholique orientale bimensuelle, II (1899), Les Yésidis (اليزيدية ,تعريفهم واصلهم للاب انستاس الكرملي), p. 32—37, 151—156, 309—314, 395—399, 547—553, 615—655, 751—756, 830—836.

[5] F. Millingen, l. c., p. 274 (unten) u. 275: ‚A race exists in Koordistan, and in some parts of Persia, the position of which is difficult to define, whether it constitutes really a distinct race or people, or is an agglomeration of several races,

کۆپی لاپەڕەی یەکەمی گوتارەکەی پرۆفیسۆر بیتنەر بە ئەڵمانی 1913

II. Die kurdischen und arabischen Texte.

1. Kitēb-ī Jālwä.

Jezidi.

کتیبی جلوه (Bl. 1)

Vorwort. دیباچه

1. (Z. 1) اوی لەپیش هەمو[1] خلق بوه (Z. 2) ملك طاووسه

2. اوه‌که عبطاووسی بو ام عالمه (Z. 3) نارد تاکو قوبی خاصی خوی جوی (Z. 4) بکاتوه وتیان بکینی[2] ولەوهم وسرکا (Z. 5) ردانی رزکریان بکا

3. بو پیك هیناز (Z. 6) ی ام ایشه لەپیشدا[3] بقصه رو (Z. 7) برو لەپاشدا[4] بواسطه ام کتیبه که (Z. 8) ناوی جلوەیه وخویندنی درست (Z. 9) نیه بو کسی که لم ملته بدره.

فصلی نخستین (Bl. 2)

1. (Z. 1) من بوم وایستەش هم[5] ودمینم تاآخر[6] (Z. 2) زورم بسر هەمو آفرینندەیکه[7] هیه من (Z. 3) ایشی اوانه پیك دینم

2. من[8] حاضرم خیر (Z. 4) ام بو اوانی بیم بروا دکن ودمی ایش[9] (Z. 5) لیم دپارینوا[10]

Arabisch.

كتاب الجلوة

المقدّمة[1]

1. الموجود قبل كل الخلائق هو[2] ملك طاووس.

2. وهو الذى ارسل عبطاووس[3] الى هذا العالم لكى يميّز ويفهّم لشعبه الخاص وينجّيه من الضلال والوهم[4].

3. واول ذلك كان بتسليم الكلام شفاهيًّا ثم بواسطة هذا الكتاب المسمّى جلوة وهو الكتاب الذى لا يجوز ان يقرأه الخارجون عن الملّة[5].

الفصل الاول

1. انا كنت وموجود الآن وابقى الى النهاية بتسلطى[6] على الخلائق وتدبيرى[7] مصالح وامور لكل الذين تحت حوزتى.

2. حاضر انا سريعاً للذين يثقوا بى ويدعونى حين الحاجة.

Jezidi: [1] Das Original hat همی, weil derjenige, der den Text in der Geheimschrift aufgezeichnet hat, für ar. و das diesem seiner Gestalt nach sehr ähnliche Jezidi-Zeichen für y (ی) setzte. [2] = بکینی. [3] لەپیشیدا. [4] لەپاشدا. [5] Am Rande (links unten). [6] تاآخر. [7] افرینندەیکه. [8] Am Rande (links, zweites Wort von unten). [9] Doppelt geschrieben; das zweitemal am Anfang von Zeile 5. [10] Sic! Mit ا am Ende, vgl. بکاتوه, oben Vorwort 2, d. i. Bl. 1, Z. 4.

Arabisch: [1] Der Titel lautet in der Handschrift von Mosul (M.) deutlicher من كتاب لليزيدية اسمه جلوة d. i. ‚Aus einem Buche der Yezîdîs, dessen Name Offenbarung ist'; die dem ‚Ersten Abschnitt' vorangehenden einleitenden Worte werden in M. nicht als ‚Vorrede' angeführt, indem hier المقدمة fehlt. [2] M. ohne هو. [3] Man beachte bei Joseph getrennt عبد طاوس. [4] M. von لشعبه an bis hieher in anderer Fassung, nämlich einfach لشعبه الخاص من التيه, wobei P. Anastase für الخاص ein الخالص zu lesen vorschlägt. [5] Der ganze Satz 3 lautet in M. — in einer unserem Jezidi-Texte weniger entsprechenden Form und Kürze: اولاً ذلك بتسليم ثم بالكتاب عند الجلوة ما يجوز للخارجين ان يقروه. [6] M. ohne ى bloß بتسلط; nach dem Jezidi würde man [illegible] erwarten: ‚in mir ist Macht über …'. [7] M. ebenso auch bloß تدبير ohne ى; nach dem Jezidi auch hier eher بى تدبير [illegible] die Leitung der …'.

Jezidi.

3. هيچ جيېك لمن (Z. 6) بوش نيه من شريكم لههمو واقعاتيك (Z. 7) كه اوانى لهدين پىدران[1] پى دلين شرچوز(Z. 8)كى بكورهى[2] آرزوى اوان نيه

4. بو همو(Z. 9) وقتيك ايش پيك هينريك هيه اوب(Z. 10)ش بپرسى[3] منه همو عصريك بو ام عالمه كورهى(Z. 11)يك دنيررى[4] اوكورانهش[5] هريك لهدورى خويدا ايشى پيك (Z. 12) دينى

5. بهطبيعت خلق كراو ازنى[6] حق (Z.13) ادم

6. اوى كوا برامبريم بكا عاجز دبى

7. (Z. 14) خداكانى تر دخليان نيه بسر ايش(Z. 15)ى منوه هرچى آرزو[7] بكم كلم نادن

8. او كر(Bl. 3, Z. 1)تيبانه كوا بدست اوانى تروهيه (Z. 2) همو حق نيه پيغمبران نيان نو(Z. 3)سيوه[8] لايان دا عاصى بون كوريان (Z. 4) هريك لو كتيبانه اوى ترنسخ اكا (Z. 5) باطل اكا[9]

9. درست ونادرست دياره امانه (Z. 6) تاقى كراوتوه

10. هرشهم[10] بواوانه كه قصه (Z.7) لهوادهٔ من دكن بفكر خوم مخالفتى (Z.6) او زيركانى مدبرانهٔ

Arabisch.

3. ما يخلو عنى مكان من الامكنة. مشترك انا بجميع وقايع التى يمونها الخارجين شرور لانها ليس مصنوعة حسب مرامهم.

4. كل زمن له مدبّر وذلك بشورى. كل جيل يتغيّر رئيس هذا العالم حتى الروسا يكون كل واحد بدوره ونوبته يكمّل وظيفته.

5. اعطى رخصة حسب الحق للطبيعة المخلوقة باخلاقها[1]

6. يندم ويحزن الذى يقاومنى

7. الآلهة الاخرى ليس لهم مداخلة بشغلى ومنعى عن مهما قصدته مهما كان

8. نبس الكتب الموجودة بيد الخارجين[1] هى حقيقية ولا كتبها المرسلين لنا لكن زاغوا وبغوا[2] وبدّلوا. كل واحد يبطل الآخر وينسخهٔ

9. الحق والبطل معلوم وهما مشهوران من وقوعهما بالاختبار والتجربة[3]

10. وعيدى[4] للذين يتكلمون على[5] ميثاق واخانته[6] حسب رائى[7] المدبّرين الحذاق

Jezidi: [1] Am Rande (links, dritte Einfügung von unten) پى دران. [2] = بكورهٔ. [3] Am Rande (links, vierte Einschiebung von unten) steht بهپارشى plene geschrieben und mit dem Jezidi-Zeichen für š (ش), das der Kopist wohl mit dem für s (س) verwechselt hat. [4] Am Rande (fünfte Einschiebung von unten) plene geschrieben دانيرى. [5] Am Rande (oben, verkehrt). [6] = ازلى. [7] ارزو. [8] نيانوسيوه. [9] Am Rande (links, unten). [10] Vielleicht statt هرشم.

Arabisch: [1] Die zwei letzten Worte fehlen in M. [2] M. وباغوا. [3] Statt وهما bis hieher hat M. حتى وقوعهم من التجربة. [4] M. وعدى. [5] M. ملق, aber doch auch ميثاقى. [6] Besser ohne ه; M. او حسف. [7] M. راى.

Jezidi.	Arabisch.
كوا من ناردومە (Z. 9) بو چند روزى دكم كلى جارايشى (Z. 10) كە بى بوى[1] حرام دكم	الحذاق[1] الذين وكلتهم لاوقات معلومة منّى اذكر اموراً واحرّم الاشغال اللازمة بجينها
11. بوانە رى نش(Z. 11)ان ددم وتىدكينم كە دوى اوانە (Z. 12) دكون كە فيرپانم كرنوە دلخوش (Z. 13) دبن لەربك كوتن[2] لكل من	11. ارشد واعلم الذين يتبعون تعليمى ويجذون لذّة وفرح بموافقتهم معى

II

فصلى دوم (Bl. 4)	الفصل الثانى
1. (Z. 1) چاكى انسان ادم وكوخوم ديزانم	1. اكافى واجازى هذا آدم بانواع اعرفها
2. زور(Z. 2)رم هيە بسر اوانى لەزمين ولسرزە(Z. 3)ينن وژيرزمينن	2. بيدى التسلّط[2] على كل ما فى الارض وفوقها وتحتها
3. ناموى آفريدە[3] لە(Z. 4)آفريدە[4] تربكون[5]	3. ما اقبل مصادمة العوالم[3]
4. وخيريان[6] منع نا(Z. 5)كم باوجودى اوانى لەهينى منن وبة(Z. 6)صة من دكن	4. وما امنع خيرهم مخصوصاً للذين هم خاصتى ولطوعى
5. ايش بوانە ادم كە تاقيم[7] كر(Z. 7)دونوە[8] وبآرزوى[9] من دردچون	5. اسلّم شغلى بيد الذين جرّبتهم وهم حسب مرامى
6. بو اوانى (Z. 8) كوا بروام بى دكن وبيارى من دكن (Z. 9) بجشنيك درردكوم	6. اتراءى بنوع من الانواع وشكل من الاشكال للذين هم امينين وتحت شورى.
7. بكورة[10] زمان خلق (Z. 10) ارنجينم كس ناتوانى نەهيلى	7. آخذ واعطى اغنى وافقر اسعد واشقى حسب الظروف والاوقات
8. كيش (Z. 11) دخلى نيە بسرود	8. وليس من يحقّ له بان يتداخل او يمنع بشىء من تصرّفى
9. رنج ونخوشى (Z. 12) دينم بسر اوانى كە رقەبرى لكل من (Z. 13) دكن	9. اجلب الاوجاع والاسقام على الذين يضاددونى

Jezidi: [1] Vielleicht statt بور. [2] لەربكونن. [3] افريدة. [4] افريدة. [5] نكون. [6] خريان. [7] تاقم. [8] كردونەبە. [9] بارزوى. [10] بكورِ.

Arabisch: [1] So zweimal in M. [2] M. تسلط. [3] M. غير العوالم.

Jezidi.	Arabisch.
10. اوی کوا سرمنه وکو انسانه‌کانی (Z. 14) تر نامری	10. ما يموت الذى هو حبى كسائر بنى آدم[1]
11. حظ ناکم کسیك له‌زمانه (Z. 15) زورتر که من دامناوه لم دنیایه بمینی	11. وما اسمح لاحدٍ بان يكن بهذا العالم الأدنى[2] اكثر من الزمن الذى هو محدود منى
12. (Bl. 5, Z. 1) اگر آرزو[1] بکم یك لسر یك دوسه جار (Z. 2) دینیرم[2] بو ام عالمه وعالمیکه تر[3] بتناسخ (Z. 3) ارواح	12. واذا شئت ارسلته تكراراً ثانياً وثالثاً الى هذا العالم او غيره بتناسخ الارواح.
III (Z. 4) فصلی سیم	الفصل الثالث
1. بی کتیب ری نشان ادم اوانی کوا (Z. 5) خوشه‌ویستی من وسرمنن (Z. 6) له‌غیبوه رهبریان دکم[4] اوی که فیرتان (Z. 7) دکم رنجی تیدا نیه	1. ارشد بلا كتاب. اهدى غيبًا احبائى وخواصّى. تعليمى هو بلا كلوفة[3]
2. بکورهٔ روشی (Z. 8) وقته زبان بوانه دکینم[5] که له‌عالم (Z. 9) یکه تردان[6] وله‌دین من لا ددن	2. موافقة الحال[4] والزمان اقاصص الذين يخالفون شرائعى بالعوالم الأُخر
3. (Z. 10) ام بنی آدمانه[7] روشی شریعت[8] نازانن (Z. 11) بویه کلی له‌ری دچنه دری	3. بنو هذا آدم لا يعرفون احوال المزمعة. ولذلك يسقطون اوقات كثيرة بغلط
4. روح (Z. 12) لبری سرزمین وکوتری آسمان[9] وماسی (Z. 13) ناو بحر همو بدستی منه وله‌سر فرمه (Z. 14) انی منه بهمو	4. حيوانات البرّ وطيور السماء وسمك البحر جميعاً بيدى وتحت ضبطى.

Jezidi: [1] ارزو. [2] دینرم. [3] Wohl = عالمیک‌تر, resp. عالمیکی‌تر. [4] Am Rande (links, unten). [5] دکینم. [6] Cf. Note 3. [7] ادمانه. [8] شریکت — der Schreiber hat für ع jenes Zeichen eingesetzt, das dem ع in seiner Form gleicht, nämlich das für *k* (ک). [9] اسمان.

Arabisch: [1] M. بنو آدم. [2] M. الدنيا. [3] M. بلا كلفة. [4] M. المحال; für موافقة schlägt P. Anastase موافقًا zu lesen vor.

Jezidi.	Arabisch.
5. كنجينة[1] زيرزمين[2] (Bl. 6, Z. 1) دزانم يك لباش يك ايدم (Z. 2) نخلق	5. الخزائن والدفائن المدفونة تحت قلب الارض معلومة. واخلفها من واحد للآخر
6. معجزه وعاجباتى خوم نشان (Z. 3) ددم[3] بوانى كوا داوا دكن	6. اظهر معجزاتى وعجائبى للذين يقبلوها ويطلبون منى يجنيها
7. او بيكانانه كوا (Z. 4) رقه برى دكن وبقصة من واوانى كوا سر (Z. 5) بهنن ناكن توشى ضرر دبن چونكى ناز (Z. 6) انن كوره بتى ودولتمندى بدست منة (Z. 7) ديدم بجاكترينى بنى آدم[4]	7. مضاددة ومخالفة الاجنبيين[1] لى ولاتباعى هى ضرر عليها لانهم لا يدرون العظمة والثروة هم بيدى. واختار من يليق لها من نسل آدم
8. له پيشوه (Z. 8) ريك خستنى عالمان[5] وورگيرانى[6] عيامان (Z. 9) ودانرى همو ايش پيك هينريان له منوه يه[7] (Z. 10)	8. تدابير العوالم وانقلاب الاجيال وتغيير كل مدبرهم منظومة منى منذ القديم

١٧

(Z. 11) فصلى چارم	الفصل الرابع
1. (Z. 12) حقى خوم بكسى له خدايان نادم	1. حقوقى ما اعطيها لغيرى من الآلهة
2. چوار (Z. 13) عنصر وچوار وقت وچوار ركنم بخشى (Z. 14) بو ايش پيك هينان خلق	2. اربعة عناصر واربعة ازمنة واربعة اركان سمحت بها لاجل ضروريات المخلوقين
3. كتبى بيكانه (Z. 15) كان چاكه اكر له آيينى من بكا اڤى لو له آ(Bl. 7, Z. 1)يينى[8] من ناكا كوريوبانه	3. كتاب الاجنبيين مقبولة نوعًا بالذى يطابق ويوافق سُننى وما يخالفها[2] هم غيّروه
4. دشمنم سى (Z. 2) شته ورقم له سى شته	4. ثلاثة اشياء هى ضدى وثلاثة اسماء[3] ابغضها

Jezidi: [1] كنجنية. [2] Doppelt geschrieben, auch am Anfange von Bl. 6. [5] عالمن. [6] ورگيرانى. [7] له منويه. [8] ايينى.
Arabisch: [1] الاجنبيين. [2] M. وما الخالفة. [3] M. auch hier سنن mehr konform dem Jezidi-Texte.

Jezidi.

5. اوانی کوا نه(Z.3)ینی من نالین خیریان بی دکا

6. (Z. 4) اوانی کوا رنج بو من ادن هریکی (Z. 5) لوان بعالمیك جاکی ادموه[1]

7. بو رقهبری (Z. 6) لکل بیکانهکان دمقی اوانی کوا سر(Z.7)بنن[2] پیکوه بیان بتم

8. ای اوکانی (Z. 8) که راست بری من لهکنی دکرن (Z. 9) لو قصانه له دن[3] که لمنوه نیه ناقی (Z. 10) من[4] وصفت من مهینن تا کناهبار[5] (Z. 11) نبن ایوه نازانن اڤی[6] له ری جونه (Z. 12) دری جی دکن

(Z. 13) فصلی پنجم

1. (Z. 14) زات[7] وصورتم ماقول[8] بکرن جونکی (Z. 15) اوانی لهفکرتان چوتود لهآیینی[9] (Bl. 8, Z. 1) من بیادتان دینی

2. بقصهٔ خدمتکا(Z. 2)رهکانم بکن کوی بکرن لو علمه[10] غ(Z. 3)یبه کوا لمنوه پیتان دلین

کتیبی جلوه برایوه[11]

Arabisch.

5. الذین یحفظون اسراری ینالون مواعیدی

6. جمیع الذین یحتملون المصائب بسببی لا بُدّ ان اکافئهم باحد[1] العوالم

7. ارید ان[2] یتحدوا ابناءی[3] برباط واحد وکذلك[4] کل تابعی لاجل مضاددة الاجنبیین لهم

8. یا ایها الذین تبعتم وصایای انکروا اقوال وکل تعالیم التی لیست من عندی ولا تذکروا اسمی وصفاتی لئلّا تذنبون لانکم لستم تدرون ما یفعلون الاجانب

الفصل الخامس

1. کرموا شخصی وصورتی لانهم یذکّروکم بی الامر[5] الذی[6] اهملتموه من سنین

2. وشرائعی اطیعوا واصغوا لخدّامی بما یلقّنوکم من علم الغیب الذی هو من عندی

تمّ کتاب الجلوة[7]

Jezidi: [1] ادمهوه. [2] سی‌بمن. [3] = لا دن. [4] Am Rande (links, unten). [5] گناهباری, darauf ein gestrichenes سین. [6] Man erwartet اثانی (= اوانی). [7] Statt زات. [8] Statt معقول. [9] ایینی. [10] Wohl = علمی oder علم. [11] کرایوه.

Arabisch: [1] M. باحدی. [2] M. بان. [3] fehlt in M. [4] Ohne کذلك in M. [5] Etwa richtiger بالامر statt بی الامر. [6] In M. fehlt الامر الذی. [7] M. ohne Schlußbemerkung.

2. Maṣḥaf(-i) räš.

Jezidi.

مصحف رش (Bl. 1)

I. (Z. 2) اول جار خدا لەسری (Z. 3)
خوشەویستی خوی كُوهریكی (Z. 4) سپی
خلق كرد وكوتریكی خلق (Z. 5) كرد ناڤی نا
انفر وكُوهریكی (Z. 6) نایه سرپشتی وچلهزار
سال (Z. 7) لەسری دانیشت

II. اول روژی (Z. 8) كه خلقی كرد روژی
یكشنبه بو . ملكیكی خلق كرد (Z. 9) ناوی نا
عزرائیل . اڤیش ملك (Bl. 2, Z. 1) طاووسه
كه كفرۀ همویانه

III. روژی (Z. 2) دوشنبه ملك دردائیلی
خلق (Z. 3) كرد كه شیخ حسنه

IV. روژی (Z. 4) سیشنبه اسرافائیلی خلق
(Z. 5) كرد كه شیخ شمسه

V. روژی (Z. 6) چوارشنبه ملك میكائیلی
خلق (Z. 7) كرد كه[1] شیخ ابو بكره

VI. روژی (Z. 8) پنجشنبه ملك جبرائیلی
خلق (Z. 9) كرد كه سجادینه

VII. روژی جمعه (Z. 10) ملك شمنائیلی
خلق كرد كه ناصر (Z. 11) الدینه

Arabisch.

مَصْحَف رَش[1]

I. فی البدآءة خلق الله الدرّة البیضآء[2]
من سِرّهِ العزیز وخلق طائرًا[3] اسمه «انفر»
وجعل الدرة فوق ظهره وسكن علیها اربعین
الف سنة.

II. اول یوم خلق الله فیه هو[4] یوم الاحد.
وخلق[5] فیه مَلَكًا[6] اسمُهُ عزرائیل وهو طاووس
ملك رئیس الجمیع

III. ویوم[7] الاثنین خلق ملك دردائیل
وهو[8] الشیخ حسن

IV. ویوم الثلاثآء خلق ملك إسرافائیل[9]
وهو الشیخ شمس.

V. ویوم الاربعآء خلق ملك میكائیل وهو
الشیخ ابو بكر.

VI. ویوم الخمیس خلق ملك جبرائیل
وهو سجاد الدین[10].

VII. ویوم الجمعة خلق ملك شمنائیل وهو
ناصر الدین.

Jezidi: [1] وكه.

Arabisch: [1] Die Überschrift lautet in M.: من الكتاب الاسود المعروف عند الیزیدیة باسم مصحف رش. [2] M. ohne Artikel درة بیضآء, dem Jezidi-Texte besser entsprechend. [3] M. طیر. [4] فیه هو fehlt in M. [5] وخلق فیه fehlt in M. [6] M. ملكً. [7] Hier und ebenso IV—VIII M. jedesmal statt ویوم bloß یوم ohne و. [8] Hier und ebenso IV—VIII M. jedesmal statt وهو gleichmäßig فهو. [9] M. اصرافائیل mit ص. [10] M. سجادین, wie der Jezidi-Text hat.

Jezidi.

VIII. روژی شنبه ملك طورائیل (Bl. 3, Z. 1) یلی خلق کرد که فخر الدینه

IX. (Z. 2) ملك[1] طاووسی اڤی کرد بکورهٔ (Z. 3) اوان

X. لهپاشدا صورتی حوت (Z. 4) آسمان وارز[2] وهتاو ومانگی خلق (Z. 5) کرد.

XI. [3] فخر الدین انسان وحیوان (Z. 6) روح لهبر وطیر ووحوشی خلق (Z. 7) کرد [4] ولکیرفانی[4] خرقه داینان. (Z. 8) [4] ولکل[4] ملائکه لهگوهرهکه[5] هاته دری. (Z. 9) [4] نعرهیکی عظیمی لهسر گوهر (Z. 10) یکی کیشه. [6] جڤی بووه بو بجوار (Z. 11) لتوه [7] وآو لهسکی هاته دری. بو به (Bl. 4, Z. 1) بحر. دنیا خر وبیکن بو.

XII. [8] جبرا (Z. 2) ئیلی بصورتی طایر خلق کرد (Z. 3) وناردی وچفار کوشی[1] دایه دس (Z. 4) تی. [9] لهپاشدا کشتیکی خلق (Z. 5) کرد ولهآودا سی هزار سال دا (Z. 4) یشت. [6] لپاشتر هات وساکن[7] لایش (Z. 7) بو. [8] قیژانـدی لهدنیادا برد (Z. 8) بستی. دنیا بو به ارز[8]

Arabisch.

VIII. یوم السبت خلق ملك نورائیل وهو فخر الدین.

IX. وجعل الله[1] ملك طاووس رئیس علیهم.

X. … خلق صورة السبع سموات والارض والشمس والقمر.

XI. فخر الدین خلق الانسان والحیوان والطیر والوحوش ووضعهم فی جیوب الخرقة. وطلع من الدرة ومعه ملائکة فصاح[2] صیحة عظیمة … الدرة فانفصلت[3] وصارت[4] اربع قطع[5] ومن بطنها خرج الماء وصار بحراً. وکانت[6] … مدورة بلا تخلل[7].

XII. خلق الله[8] جبرائیل بصورة طائر[9] وارسله …[10] وصنع اربع زوایا الارض[11]. ثم خلق … ونزل بالمرکب[12] ثلاثین الف سنة. بعد … جاء وسکن فی لالش[13]. ثم صاح فی الدنیا …[14] الحجر وصارت الدنیا[15] ارض وبدأت …[16] فامر جبرائیل علی قطعتین[17]

Jezidi: [1] Das م von ملك ist hier mit einer Verzierung versehen. [2] So mit ز = ارض. [3] [illegible] hier mit einem kleinen Querstriche nach rechts. [4] Das ل von گل mit einem Querbalken. [5] Sic! [illegible] = گوشهٔ. [7] Geschrieben هاتو ساکن. [8] Sic mit ز = ارض.

Arabisch: [1] وجعل الله fehlt in M., doch vgl. den Jezidi-Text. [2] M. ohne ف, bloß صاح. [3] M. ohne ف, bloß انفصلت. [4] M. ohne و, bloß صارت. NB. asyndetisch wie der Jezidi-Text. [5] Statt قطع hat A. …, Plur. eines Sg. پارچة, respektive پرچة, zu welchem P. Anastase folgendes bemerkt: „Le mot پرچة est d'origine [illegible]-yézidite pour dire morceau. Ce terme est employé encore de nos jours par les gens de Mossoul pour signifier un morceau quelconque"; in پرچة steckt das persische پارچه pârčä Teil, Stück. [6] M. ohne و, bloß کانت. [7] Statt تخلل hat A. [illegible] deutlich فراق oder خراق. [8] الله fehlt in M. [9] M. طیر. [10] Man erwartet بیده ohne و nach [illegible]: وصنع [illegible]. [11] M. قرانی. [12] M. بمرکب ohne Artikel. [13] Sic! Nicht لایش, cf. den Jezidi-Text. [14] M. بجد ohne ب. [15] M. دنیا, ohne Artikel. [16] M undeutlich und fehlerhaft وبعدا یهترون. [17] Statt علی قطعتین hat M. [illegible] vermute, daß diese Stelle etwas verderbt ist, vgl. die folgende Note.

Jezidi.

وذستی (Z. 9) کرد بلرزین. [3]فرموی جبرائیل
(Z. 10) بو آرام. [2]دو پارچه لو[1] کوهره هی(Z. 11)نا
ویکیکی لهزیر ارز[2] ویکیکی له (Bl. 5, Z. 1)درگای[3]
آسمان دانا. [3]لپاشتر له(Z. 2)واندا[4] مانك وروژ
واستیره (Z. 3) ولهریزهٔ کوهره سپی که درست
(Z. 4) کرد[5]. بو جوانی لهآسماندا هلی(Z. 5)واسی.

XIII. درخت باردار وگیا وشاخ(Z. 6)ی
بو جوانی[6] ارز[6] خلق کرد عرش[7] (Z. 7) لهسر
فرش[7] خلق کرد.

XIV. [8]خدای گو(Z. 8)ره بملائکی گوت
[8]من آدم وحوآء خلق[9] (Z. 9) دکم ودیانکم
بهبشر[10]لهسر (Z. 10) آدم شهر ابن سفر دبی.
ولقیش (Z. 11) ملتی لهسر ارز[9] پیدا دبی
[4]لهپا(Bl. 6, Z. 1)شتر[10] ملتی عزرائیل یعنی ملك
(Z. 2) طاووس که یزیدیهیه[11] پیدا دبی

XV. (Z. 3) لپاشدا شیخ عادی لهارز[12]
شاموه (Z. 4) نارد بو لالش[13]

XVI. [5]لپاشتر خدا هاته (Z. 5) خواری
بوسر کیوه رش[14] وقیژاز(Z. 6)دی سی هزار
فرشتی خلق کرد (Z. 7) وکردینی به قول[15].

Arabisch.

من الدرة البيضاء. ووضع الواحدة تحت الارض والاخرى فى باب السماء. سكنة[1] ثم جعل فيه شمس وقمر وخلق نجوماً من نثريات الدرة البيضاء وعلّقها[2] فى السماء للزينة.

XIII. وخلق اشجار مثمرة ونباتات فى الارض والجبال لاجل زينة الارض ثم خلق العرش على الفَرش.

XIV. الرب العظيم قال يا ملائكة انا اخلق آدم وحواء واجعلهم بشراً ومنهم يكون من سِرّ آدم شهر بن سفر ومنه يكون ملّة على الارض وثم ملة عزرائيل اعنى طاووس ملك وهى ملة اليزيدية.

XV. ثم ارسل الشيخ عادى بن مسافر[3] من ارض الشام واتى الى لالش

XVI. ثم نزل الرب الى الجبل الاسود[4] وصاح وخلق ثلاثين[5] الف ملك وفرّقهم ثلاث فرق. وبدأوا يعبدوه اربعين[6] الف سنة. ثم

Jezidi: [1] له. [2] = ارض. [3] So mit ك, nicht mit گ geschrieben. [4] = اواندا = اوانداه, geschrieben له وانرا. [5] locus depravatus; man erwartet واستیره که له ریزهٔ گوهر سپی درست کرد. [6] = ارض. [7] Im Jezidi-Texte steht hier statt فرش noch einmal عرش, weil der Abschreiber das Zeichen für ف mit dem für ع verwechselt hat; in der Transkription stand *'arš la sar farš ḫalāq kärd* (also log. Subj. ‚Gott'). [8] Hier kam dem Abschreiber ein کرد in die Feder! Im Jezidi-Texte angestrichen. [9] = ارض. [10] Geschrieben لهپهشتر. [11] Geschrieben یعیدیهیه, weil der Abschreiber das Zeichen für ز mit dem für ع verwechselte. [12] = ارض. [13] Geschrieben لملش. [14] = کیو رش. [15] Das ل mit Querbalken.

Arabisch: [1] Vielleicht سكنت zu lesen ‚sie kam zur Ruhe', vgl. die Fassung im Jezidi. [2] M. وعلّقهم. [3] Fehlt im Jezidi-Texte. [4] M. جبل الاسود. [5] M. ثلاثون. [6] M. ربعون.

Jezidi. — **Arabisch.**

(a) چل سال[1] عبادت (Z. 8) يان كرد. (b) لەپاشدا دانيه دست (Z. 9) ملك طاووس ولە كليان چوا[2] آسمان.

اسلمهم الى طاووس ملك وصعد بهم الى السموات.

XVII. لەپاشدا خدا هاتە خوارى بوسر (Z. 10) ارز[3] قدس. فرموى بە جبرائيل (Bl. 7, Z. 1) خولى[4] لە هر چوار كوشة دنيا (Z. 2) هينا خول[5] وهوا وآكر وآوى خلق كرد (Z. 3) ولە توانايي خوى كردى بە روح. (Z. 4) وفرموى بجبرائيل بيباتە[6] فردوس[7] (Z. 5) ولە برى همو دارى بخوا هر كنم (Z. 6) نخوا.

XVII. ثم نزل الرب فى ارض[1] القدس. امر جبرائيل جلب تراب من اربع زوايا الدنيا فجاء بتراب وهواء ونار وماء[2] فخلق من كل هذا آدم الاول وجعل فيه روحا من قدرته. وامر جبرائيل ان يُدخل آدم الى الفردوس وياكل من كل ثمر الشجر اما من الحنطة فلا ياكل[3].

XVIII. (a) لەپاش صد سال[8] ملك طاووس (Z. 7) بخداى كوت چون آدم ونسلى (Z. 8) زور دبى. خدا كوتى امر وتدبير[9] (Z. 9) امديه[10] اوا[11] دامە دست تو. هات (Z. 10) بە آدمى كوت: توكنمت خوارد (Z. 11) كوتى نا. چونكە خدا نيهيشت[12]. (Bl. 8, Z. 1) كوتى بخو. بو تو چاكتره. لپاش (Z. 2) خواردن سكى فودرا. طاووس (Z. 3) ملك لە جنت كرديە[13] درى وبجى[14] (Z. 4) هيشت وسركوت[15] بو آسمان

XVIII. وبعد مائة سنة طاووس ملك قال لله كيف يكون يكثر ويزيد آدم وايسلُه. قال له الله 'الامر والتدبير سلمته بيدك. فجاء[4] وقال[5] لآدم أأكلت حنطة. قال لا. لان الله نهاني. قال كُل يصير لك احسن. بعد ما اكل حالاً نفخ بطنه فاخرجه طاووس ملك[6] من الجنة وتركه وصعد الى السماء.

XIX. لبر سكى (Z. 5) تنكى بي هلچنرا چونكه

XIX. فتضيّق آدم[7] من بطنه لانه ما كان

Jezidi: [1] Das ل mit Querbalken. [2] = چوە. [3] = ارض. [4] Das ل mit Querbalken. [5] Das ل mit Querbalken. [6] Vom Abschreiber der mit arab. Buchstaben geschriebenen Vorlage verlesen in بيباله. [7] Das س oberhalb des د und و. [8] Das ل mit Querbalken. [9] Geschrieben كربير, weil der Abschreiber bei dem Zeichen für ; den untern Querstrich vergaß und so das Zeichen für ر setzte! Das zweite ر über dem ي. [10] اميديه. [11] Wohl = ئەوە. [12] Geschrieben لنبهيشت; aus نيهيشت verschrieben oder verlesen! [13] Geschrieben كرريه, cf. [9]. [14] So geschrieben = جيني. [15] سركو.

Arabisch: [1] M. لارض. [2] Diese Stelle hat M. übereinstimmend mit dem Jezidi, wie folgt امر جبرائيل جلب تراب من اربع زوايا الدنيا تراب هواء نار ماء — man beachte das Asyndeton. Darauf hat M. خلقه وجعله منه. [3] In M. lautet die Stelle فقط حنطة لا ياكل. [4] M. ohne ف, bloß جاء. [5] M. ohne و, bloß قال. [6] M. mit Umstellung und ohne ف wie folgt: طاووس ملك اخرجه. [7] M. mit Umstellung und ohne ف, dafür ثم تضايق

Jezidi.

كه(Z. 6)بى نبو. خدا كوتريكى بو نارد[1] (Z. 7)
ويدندوك كنى بوكرد. آرامى كرد[2].

XX. (Z. 8) جبرائيل صد سال[3] لو كم بو.
صد (Z. 9) سال[4] غمبار بو.

XXI. خدا فرموى به جبرائيل. هات
وحواى خلق كرد (Z. 10) لبن باغل چپى آدم.

XXII. لپاشدا[5] ملك (Bl. 9, Z. 1) طاووس هاته
سر ارز[6] لەبر طائفة (Z. 2) مخلوقة ايمه. جكه له
پاديشاهانى[7] (Z. 3) اشورى چند پاديشاه ترمان
(Z. 4) بونشروخ[8] كه ناصر الدينه وكا(Z. 5)مبوش
كه فخر الدينه. وارطيموش (Z. 6) كه شمس
الدينه. وله پاش اوه دو(Z. 7) پاديشاهمان بو.
شابور اول ودوم. (Z. 8) حكميان صد وپنجا
سال[9] دوامى (Z. 9) كرد. له نسلا وان كوره كانمان
(Z. 10) راوستاو[10] بون تا ايسته.

XXIII. (Z. 11) ورقمان له چوار پاديشاهه.

XXIV.(1) كاهومان حرام (Bl. 10, Z. 1) كردوه[11]
چونكه لناوى خاسيه پير(Z. 2) غمبرنكا(2) ولوبياش
(3)ورنكى (Z. 3) كليش(4) ماسيش ناخوى بو احترام

Arabisch.

له مخرج. فارسل[1] الله طائرًا[2] فجآء ونقره وفتح
له مخرج فاستراح.

XX. وجبرائيل غاب عن آدم[3] مائة سنة.
فحزن وبكى مائة سنة.

XXI. حينئذٍ امر الله[4] جبرائيل ان يخلق
حوآء. فجآء[5] وخلق حوآء من تحت آباط آدم الأيسر.

XXII. ثم نزل ملك طاووس الى الارض
لاجل طائفتنا المخلوقة واقام لنا ملوك ما عدا
ملوك الآثوريين[6] القدمآء: نسروخ وهو ناصر
الدين. وكاموش وهو الملك فخر الدين.
وارطيموس وهو ملك شمس الدين وبعد ذلك
صار لنا ملكان شابور الاول وشابور الثانى[7]
ودام ملكهما[8] مائة وخمسون سنة ومن نسلهما[9]
قام امرآؤنا[10] الى الآن

XXIII. وبغضنا لاربع ملوك.

XXIV.(1) حرّمنا علينا الخسّ لانه على اسم
نبيتنا الخاسية (2) واللوبيآء (3) والصبغ الازرق[11]
(4) وما ناكل السمك[12] لاجل احترامنا ليونان

Jezidi: [1] نار. [2] Über dem ر steht ein ت, als ob der Abschreiber zwischen كرد und كرت geschwankt hätte. [3] Das ل mit Querbalken. [4] dito. [5] لپاشا. [6] = ارض. [7] Hier und im folgenden immer پادیشـ[illegible] (= [illegible]). [8] sic, mit اش [illegible] شى. [9] Das ل mit Querbalken. [10] استاو,. [11] كردده.

Arabisch: [1] M. ارسل. [2] M. طيرًا. [3] Statt من آدم hat M. bloß عنه. [4] M. mit Umstellung امر [illegible]. [5] Im M. fehlt ان يخلق حوآء und auf جبرائيل folgt gleich das nächste, aber ohne ف, also جاء وخلق حوآء. [6] M. [illegible]الاثوريين [illegible] mit ش. [7] M. hat einfach شابور اول وثانى. [8] M. ملكهم. [9] M. نسلهم. [10] M. امرائنا. [11] M. hat für الازرق den für das Jezidi كلى die Basis bildenden arabischen Ausdruck الكحلى, vgl. die Interpretation. [12] M. سمكا.

Deutsch (Jezidi): [1] Vgl. hiezu, was P. Anastase Marie, Mairik 1899, p. 164, Z[illegible] über die Vertreibung Adams aus dem Paradies berichtet: ويزعمون أنّ الله لم يطرد [illegible] لعصيانهما عليه عزّ وجلّ بل لأنهما دنّسا جنّة النعيم ببرازهما بعد [illegible] اكلا من [illegible] وتألّما من التخمة فافرج منهما غراب بفتحه منفذا فى جسديهما ورأسا بذلك طبيعتهما. فبئس قوم عدل عن صحيح الروايات الى اوخم الترّهات [illegible] P. Anastase Marie; [illegible] beachte

Jezidi.

(Z. 4) يونان پيغمبر (8) اسك ناخوى چو (Z. 5) نكه
مرى پيغمبريكمانه (Z. 6) (9) وشيخ وشاكردى[1]
هيچ كوشتى (Z. 7) كله شير ناخون لبر احترامى
(Z. 8) ملك طاووس وطاووس يكيكه لو هفت
(Z. 9) خدايه[2] ناوبراوانه‌يه چونكه (Z. 10)
صورتى وكو كله شيره (7) وشيخ (Z. 11) وشاكردى
كولكه ناخون (8) به پيانوه (Bl. 11, Z. 1) ميز كردن
(9) وبدانيشتنوه در (Z. 2) بى له بى كردن حرامه
(10) له ادبخانه (Z. 3) دست بهآو كياندن (11) وله
حمامدا (Z. 4) خو شتن حرامه[3] (12) درست
نيه (Z. 5) (6) كلمة شيطان بلين[4] چونكى ناقى
(Z. 6) خدامانه (8) هم درست نيه قصه (Z. 7)
بلفظى بكين كه لهناقى او بكا وكو (Z. 8) قيطان
وشط وشر (9) درست نيه (Z. 9) لفظى ملعون بلين[5].
هم درست (Z. 10) نيه قصه بلفظى بكين كه لو
بكا (Z. 11) وكو لعنه ونعل

Arabisch.

النبى (5) والغزال لانه غنم احد انبياونا (1) والشيخ
وتلامذته ما ياكلون لحم الديك احتراماً
لطاووس ملك. وطاووس[1] ملك هو واحد
من الآلهة السبعة المذكورة لان[2] صورته تمثال
الديك. (7) والشيخ وتلاميذه[3] ما ياكلون القرع[4].
(8) وحرام علينا البول وقوفاً. (9) ولبس اللباس[5]
قعوداً. (10) والاستخلاء فى ادبخانة[6] (11) والغسل
فى الحمّام[7] (12) وما يجوزان (6) نلفظ كلمة[8] شيطان
لانه اسم الاهنا. (8) ولا كل[9] اسم يشابه ذلك مثل
قيطان وشطّ وشرّ (9) ولا لفظة ملعون. لعنة. نعل.
وما اشبه.

Jezidi:

XXV. لهپيش هاتنى (Bl. 12, Z. 1) عيسا بو
ام عالمه دياننكى ايمه (Z. 2) پيان دكوت
بت پرستى يهود[6] (Z. 3) ونصارا واسلام ضدياتى[7]
لكل[8] (Z. 4) دياتنى ايمه كرد عجميش وها

Arabisch:

XXV. قبل مجيء المسيح عيسى الى هذا
العالم ديانتنا كانت تسمّى وثنية. واليهود والنصارى
والاسلام ضاددوا ديانتنا والعجم ايضًا.

Jezidi: [1] Hier mit ك geschrieben. [2] = خداي (خداء). [3] Geschrieben جرامه. — Der Abschreiber verwechselte die Zeichen für ﺣ und ﺟ. [4] Das ل mit Querbalken. [5] dtto. [6] Geschrieben يهور. [7] خدايتى [8] Das ل mit Querbalken.

Arabisch: [1] M. والطاووس — man beachte den Artikel! [2] M. لانه. [3] M. mit Umstellung وتلاميذه والشيخ. [4] M. قرع. [5] Dazu bemerkt P. Anastase: ‚Le لباس est le vêtement, et le vêtement par excellence est le caleçon. Le mot لباس dans ce sens est moderne. [6] Dazu bemerkt P. Anastase: ‚Le mot ادبخانة est turc-persan, très employé dans la Mésopotamie toute entière. C'est la corruption du mot آبدست خانه (lieu où l'on se sert de l'eau avec la main = lieux d'aisance)'. Es ist interessant, daß das p. ادبخانه (aus ar. ادب Anstand und p. خانه Haus) ‚Anstandsort' hier im Arabischen steht, es ist aber dieser Ausdruck keine Verstümmelung von آبدست خانه, sondern im Pers.-Türk. kommen beide nebeneinander vor. [7] M. bloß وغسل الحمام. [8] Fehlt in M., ebenso bloß ان نلفظ شيطان. [9] M. لكل.

Jezidi.	Arabisch.
XXVI. (Z. 5) آحاب له پادیشاهان ایمه بو امر (Z. 6) بهر یکیکمان کرد که ناقیکی (Z. 7) خاص لی بنین پیان کوت الاه آحاب (Z. 8) یاخود بعلزبوب که پیربوب اکنون	XXVI. وكان من ملوكنا آحاب. فأمر كلًّا[1] من كان منّا[2] ان يسّميهُ باسم خاص به فسّموهُ الاله آحاب او بعلزبوب والآن يسمّونه[3] عندنا پيربوب.
XXVII. (Z. 9) پادیشا هیکمان بو لەبابل، ناوی بخت (Z. 10) نصر بو. ولە عجم پادیشاهیکمان (Z. 11) بو ناڤی اخشورش بو، قسطنط(Bl. 13, Z. 1)ینیه پادیشاهیکمان ناوی وله اغرنة(Z. 2)الوس بو	XXVII. وكان لنا ملك في بابل اسمه بختنصّر، وفي العجم احشويرش وفي قسطنطينية اغريقالوس.
XXVIII. لەبیش ارز[1] وآسمان خدا لە(Z. 3) سر بحر بو. کشتیکی[2] بو خوی درست (Z. 4) کرد ولەناو[3] بحراندا بوسیر (Z. 5) دکرا	XXVIII. انه قبل كون السماء والارض كان الله موجودًا على البحار، وكان قد صنع له مركبًا[4] وكان يسير به في بينونات[5] الابحار متنزّهًا في ذاته.
XXIX. لە خوی کوهریکی[4] درست (Z. 6) کرد وچل سال[5] حکی لەسر کرد. (Z. 7) لە پاشدا[6] پی لقەیکی لیدا	XXIX. انه خلق منه دُرّةً وحكم عليها ربعين سنة ومن بعد ذلك غضب على الدرة ورفسها.
XXX. وای لو عجا(Z. 8)ئبه لە ضجیج ودنکی[7] اوکیوانه وله توز(Z. 9)ی اوکردانه و[لە] دوکلی[8] او آسمانه[9] خلق (Z. 10) بو بستی وتندی[10] کرد وبی (Z. 11) کولکه رای کرت.	XXX. فيا للعجيب العجيب اذ صارت من ضجيجها الجبال ومن عجيجها التلال[6] ومن دخانها السماوات. ثم[7] صعد الله في السماوات وجمّدها وثبّتها بغير عواميد.

Jezidi: [1] = ارض. [2] کشتیکه. [3] ناوی mit gestrichenem ی. [4] Das ر mit Punkt unterhalb. [5] Das ل mit Punkt oberhalb. [6] لەپاشا. [7] ورلکی mit ک. [8] دوکلی. [9] آسمان. NB. das ا von او hat ein ـ. [10] Darauf ein gestrichenes کید.

Arabisch: [1] M. statt فامر كلا bloß امر ohne ف und ohne كلا. [2] Das Folgende bis بعلزبوب inklusive hat M. in folgender Fassung: حتى كان يسمون اله آحاب بعلزبوب. [3] M. يسمون. [4] M. مركب. [5] Beide Mss. كينونات (vgl. hiezu die Variante كونسيات bei Joseph) — über Anraten des Herrn Hofrates D. H. Müller lese ich بينونات, pl. von بينونة, einem Inf. von بان. [6] Dazu bemerkt P. Anastase: C'est ainsi qu'on lit cette phrase dans les deux mss.; or, le ضجيج est le grand bruit et le عجيج est le cri de l'homme pendant la prière; mais عجيج veut dire aussi عجاج dans la langage de l'Irak, c'est-à-dire la poussière qui se produit en marchant. Lequel des deux sens est voulu? Il semble que c'est le dernier. [7] Fehlt in M.

Jezidi.

XXXI. لپاشدا[1] ارزی[2] قفلدا (Bl. 14, Z. 1)
وقلی بدست کرت ودستی کرد (Z. 2) بنوسینی[3]
همو مخلوقات

XXXII. له پاشدا[4] (Z. 3) شش خدای
خلق کرد له ذاتی ونوری (Z. 4) وخلقشیان وکو
چرایه له چرایدا (Z. 5) بکرسینی وا بو

XXXIII. خدای[5] اوّل بدومی (Z. 6) کوت:
من آسمانم خلق کرد. هلسه[6] (Z. 7) بچو بو آسمان
وشتا خلق بکه. سر (Z. 8) کوت وبو هتاو. وباوی
تری[7] کوت. (Z. 9) سرکوت وبو بمانك. چوارم
فلکی (Z. 10) خلق کرد. پنجم استیرة[8] صبح (Z. 11)
خلق کرد. ششم فرغی خلق کرد.

Arabisch.

XXXI. ثم[1] قفل الارض. ثم[2] اخذ قلم
بيده. وبدأ فى كتابة الخلقة كلها.

XXXII. ثم[3] خلق ستة آلهة من ذاته ومن
نوره. وخلقتهم صارت كما اذا أوقد انسان
سراج من سراج الآخر.

XXXIII. فقال الإلاه الاول للثانى: انا
خلقت السمآء فقط اصعد انت الى السمآء واخلق
شيئًا[4]. فصعد وصار شمسًا[5]. وقال للآخر. فصعد
وصار قمرًا[6]. والرابع خلق الفلك. والخامس[7]
صار نجم الصبح والسادس خلق الفراغ
يعنى الجوّ

تم الكتاب

Jezidi: [1] لپاشا. [2] ارز mit ز = ارض; ohne ى. [3] بنوسيتى. [4] لهپاشا. [5] خراى. [6] Das ل mit Punkt oberhalb. [7] و und ر mit Punkt unterhalb. [8] Geschrieben استيرية; das zweite ي gestrichen.

Arabisch: [1] Fehlt in M. [2] dtto. [3] dtto. NB. zu dem viermaligen Fehlen von ثم vgl. den Jezidi-Text. [4] M. شيئًا ما. [5] M. شمس. [6] M. قمر. [7] M. schließt abweichend wie folgt: الخامس خلق الفرغ اعنى نجمة الصبح; hier ist jedenfalls eine Lücke, es fehlt der ‚sechste'.

پاشکۆی چوارەم

ئێزیدییەکان
لە بەڵگەنامەکانی
وەزارەتی جەنگیی فرانسادا

1934-1919

بەڵگەنامەی ژمارە*: 1

وەزارەتی کاروباری هەندەران

شیفرە خوێندنەوە

بەغدا 2 ی ئاداری 1919 کاتژمێر 9 و 50 دەقیقە.

(4 ی مانگ لە کاتژمێر12 و 35 دەقیقە گەیشتووە)

ژمارە 118.

شێخی ئێزدییەکان، ئیسماعیل بەگ دواجار گەیشتە بەغدا. ئەم شێخە بەر لە دەستبەسەرداگرتنی موسڵ، توانیبووی متمانەی مولازم لیچمان[91] Leachman بۆ خۆی بباتەوە: شێخ ئیسماعیل باوەڕی بە لیچمان هێنابوو کە ئەو تاقە کەسێکە کەوا بتوانێ سەرکردایەتی هۆزەکەی بکات و ئەمیش سەرکردایەتی ناوچەی شەنگالی سەر بە مووسلی پێبەخشیووە. لیچمان دوای ئەوەی هەست بە هەڵەکەی خۆی دەکات بە تایبەت لە نەزەری ئایینییەوە، کە ئێزدییەکان سەرۆکی ڕێزلێگیراویان هەیە وەکوو پاتریارش کە سەعیدی[92] برازای

---

* هەموو ئەم ژمارانەی ئێرە کە دەکەونە سەرووی بەڵگەنامەکانەوە لە دانانی ئێمەن و هیچ پێوەندییەکیان بە بەڵگەنامە ئۆرگیناڵەکانەوە نییە, وەرگێر.

[91] کۆلۆنێل لیچمان لە 8-11-1918 ئیدارەی موسڵی بەدەستەوە گرت (کە پارێزگایەکانی هەولێر, دهۆك و موسڵی دەگرتەوە). سەردانی تەلەعفەر, شەنگال, زاخۆ, ئامێدی, دهۆك , بیرە کبرا و ئاکرێ ی کرد و لە بریتی فەرمانکارە تورکەکان حاکمانی سیاسی لێوە دامەزراندن، بگەڕێوە: د. عزیز الحاج, القضیة الكردیة فی العشرینات، الموسسة العربیة للدراسات و النشر, بیروت, 1985, ص: 93.

[92] سەعید بەگ کوڕی عەلی بەگی کوڕی حوسێن بەگی گەورەی کوڕی حەسەن بەگە. ساڵی 1901 لە دایکبووە, ساڵی 1913 باوکی دەکوژرێ و میان خاتوونی دایکی کاروبارەکان

هەقی ئیسماعیله کە تا ئەو دەم تەنها سەرکردایەتی خەڵکە دەشتنشینەکانی کردووە، لە ئەنجامدا سەرکردایەتی تەواوەتی لە جیاتی ئیسماعیل بە سەعید بەخشرا و ئیسماعیل لە ویلایەتی مووسڵ دوورخرایەوە، ئێستە لێرە لە ژێر ئیقامەی زۆرەکی résidence forcé دایە.

ئینگلیزەکان بە نیازچاکی ئێزدییەکان سەرسامبوون، داوایان لێکردوون عەریزەیەك مۆربکەن پرۆتێکتۆرای خۆیان دیاری بکەن، لیچمان پێی گوتوون لە نێوان حکومەتی ئیسلامی و حکومەتی بریتانیدا سەرپشکبن، بێگومان ئەوان کە موسلمان نین، ئاساییە ئەمەی دوایی هەڵبژێرن.

بەڕێوە دەبات، ساڵانی 1919–1920 لە گەڵ ئامۆزاکەی ئیسماعیل لە کێشەدابون بەڵام دواتر ئاشتبونەوە، ساڵی 1942 کۆچی دوایی کردووە، بنۆڕە: میر بصري، اعلام الکرد، منشورات ریاض الریس للکتب و النشر، لندن، 1991، لا: 236، وەرگێر.

بەڵگەنامەی ژمارە: 2
سەرکردایەتی گشتی سوپا
بیرۆی دووەم
بەشی زانیاری

لە بارەی ئێزیدییەکانەوە

-نهێنی-
1ی ئایاری 1931
سەرچاوەی سێرڤیسی ئاسایشی حەسێتشە

30 نیسانی 1931 حاجی کوڕی ئەحمەد ئەلماتۆی سەرۆکی ساموکە Samouka ی ئێزیدییەکانی چیای شەنگاڵ گەیشتە حەسێتشە و سەردانی موفەتیشی سنجاقی کردووە و بە دوای بازرگانێك دەگەڕێ ئامادەبێ بەرهەمەکانی خوری و کەرە لە هۆزەکەی بکڕێ. ساموکەکان ژمارەیان 300 ڕەشماڵە و لە نزیك گۆڵی خاتوونەن و بە نیازن زیاتر بەلای ڕۆژوادا بڕۆن. حاجی کوڕی ئەحمەد ئەلماتۆ رایگەیاند کە ئەمساڵ ئێزیدییەکان هیچ باجێکیان نەداوە و وای بۆ دەچێ کە پێدەچێ ئەمساڵ هیچ باجێك وەرنەگیرێ.
لە لایەکی دیکەوە سەرچاوەی ئاسایشی ئەندیوار Andivar ئاماژە بەوە دەکا کەوا حەمۆ شێرۆی سەرۆکی ڕەسمی ئێزیدیەکان لەوانەیە ڕەتیکردبێتەوە باجی مەڕانە بدات و رایگەیاندووە کە ئەوان ڕەعایەی سوریا-ن. بەلای زۆرییەوە حەمۆ شێرۆ ڕۆژی 24 ی مانگ هاتۆتە

لای سێرڤیسی ئاسایشی ئەندیولر و ڕۆژی 22 ی مانگ ئێوارەکەی لە دێمیر قاپوو Démir Kapou بووە و بەرەو ئەندیولر هاتووە.

بەڵگەنامەی ژمارە: 3
سەرکردایەتی گشتی سوپا
بیرۆی دووەم
بەشی زانیاری

ڕێکەوتننامەی نێوان ئێزیدییەکان و ئاسوورییەکان

-نهێنی-
سەرچاوە: سێرڤیسی ئاسایش
3 ی دیسامبەری 1931

واپێدەچێ بەر لە چەند ڕۆژێکەوە دانوستاندن لە نێوان ئێزیدییەکانی چیای شەنگاڵ و ئاسوورییەکانی عێراق دەستپێکردبێ بەو ئامانجەی بگەنە ڕێکەوتننامەیەك کە بەو هۆیەوە ئەم دوو گەلە پەیمان ببەستن دژی حکومەتی عێراق بوەستنەوە لە حاڵێکدا ئەگەر بەر لە دەرچوونی ئینگلیزەکان خواستەکانیان وەدەست نەهێنا.

بۆ ئەم مەبەستە، خودیدە: کوڕی حەمۆ شێرۆ، سەرۆکی ئێزیدییەکان لە 18 ی نۆڤامبەری ڕابوردوو سەردانی موسلی کردووە.

بەڵگەنامەی ژمارە: 4
سەرکردایەتی گشتی سوپا
بیرۆی دووەم
بەشی زانیاری

چیای شەنگاڵ

-نهێنی-
(سەرچاوەیەکی چاك)
10 ی سێپتامبەری 1932
حکومەتی عێراق بە تەواوی بە پرسی شەنگاڵ سەرقاڵە، چونکو زۆربەی زۆری دانیشتوانەکەی داوای مانداتی فرانسا دەکەن. بڕێك لە سەرۆکهۆزەکان پێشنیاریان بۆ کۆمیسێری بەرزی بریتانی کردووە کە چارەنووسی شەنگاڵ لە ڕاپرسییەکدا یەکلابکرێتەوە کە لەلایەن پۆلیسی هاوبەشی ئەنگلۆ-فرانسییەوە کۆنترۆڵ بکرێ.
ئاگادارین کە ئێستە عێراقییەکان دەستووری ئەوەیان داوەتە سەرۆکهۆزەکانی شەنگاڵ تا مەزبەتەی هاوسۆزی بۆ بەغدا بنووسن.

بەڵگەنامەی ژمارە: 5

سەرکردایەتی گشتی سوپا

بیرۆی دووەم

بەشی زانیاری

له شەنگاڵەوە

-نهێنی-

9 ی نیسانی 1931

(سەرچاوە: سێرڤیسی ئاسایشی حەسێتشە)

6 ی نیسانی 1931 لە کاتی شەودا لە لایەن ئەفسەرانی پۆلیسی عێراقەوە تەقە لە ماڵی قایمقامی (مەسیحی) شەنگاڵ کراوە. بە گوێرەی قایمقام پێدەچێ ئەمەیان بە دەسیسەی موتەسەریف کردبێ. لە دوای ئەم روداوە موتەسەریف کۆمسیۆنێکی پۆلیسی موسڵمانی ناردووە تا بە دواداچوون لەمبارەیەوە بکەن. بەڵام قایمقام رەتیکردۆتەوە و قەبولی نەکردووە و رایگەیاندووە کە تەنها بەدواداچوون لە نوێنەری هێزی مانداتێر قەبووڵ دەکات. 8ی نیسان ماژۆر ویلسن بۆ بەدواداچون چووەتە چیای شەنگاڵ. 8 ی نیسان سەرۆکهۆزە ئێزیدییەکان چوونەتە بەلەد شەنگاڵ بۆ پشتگیری تەواوی مەسیحییەکان کە سکاڵایانە لەوەی لە ترسی هێرشی موسڵمانەکان ناوێرن لە ماڵی خۆیان بخەون.

بەڵگەنامەی ژمارە: 6
سەرکردایەتی گشتی سوپا
بیرۆی دووەم
بەشی زانیاری

پرۆپاگەندەی ئەنگلۆ-عێراقی لە شەنگاڵ

-نهێنی-

(سەرچاوەی سێرڤیسی ئاسایش)
31 ی ئازاری 1932

زانیاری دەرێک کە لە شەنگاڵەوە هاتووە ئەوە ئاشکرا دەکات کە وەزیری ناوەخۆی عێراق، ناجی تاهیر بەگ شەوکەت، ئینگلیز میستر Kernovarls و موتەسەریفی موسڵ لە 22 ی ئادار چوونەتە شەنگاڵ و دەستەوجێ دەستیانکردووە بە پرۆپاگاندەیەکی گەورە تا ئەو هاوسۆزییەی کە ڕەزامەندە لەسەر پێوەلکانی ئەم ناوچەیە بە سوریا بە قازانجی خۆیان بیبەنەوە و دنەی برێک لە سەرۆکهۆزەکانیش بدەن تا ئاستەنگ بۆ هێزەکانی فرانسی بهێننە پێشەوە لە کاتی دووبارە داگیرکردنەوی دادێی ئەو زەوی زارانەی کە بەبێ ئەملا و ئەولا دەگەڕێنەوە.
دوو سەرۆکهۆز، بە ناوەکانی شێخ داود و شێخ خەلەف وا پێدەچێ پێشتر بۆ ئەم ئامانجە کڕدرابن.

بەگوێرەی هەواڵدەرەکە، حکومەتی عێراق یارمەتییەکی گەورەی داونەتێ و چەک و چۆلیشی پێداون.

بەدواداچوونی ورد هێشتا بەردەوامە.

بەڵگەنامەی ژمارە: 7
سەرکردایەتی گشتی سوپا
بیرۆی دووەم
بەشی زانیاری

لە شەنگاڵەوە

-نهێنی-

سەرچاوە: سێرڤیسی ئاسایشی حەسێتشە
7ی نیسانی 1931
دوکاندارێك رۆژی 5 ی نیسان هاتە حەسێتشە بۆ لای موفەتیشی جەزیرە و سکاڵای ئەوەی بوو کە مەسیحییەکانی شەنگاڵ لە لایەن موسلمانەکان و بە تایبەت لە لایەن فەرمانکارەکان ئاستەنگیان بۆ دروستدەکرێ. ئەو رایگەیاند کە بە دوای عەریزەیەی کە لە لایەن ئێزیدییەکان و مەسیحییەکان دژ بە کارمەندەکانی بەلەد شەنگاڵی هۆزی میتود بەرزیانکردۆتەوە کە سەرۆکهۆزەکەیان (واتە سەرۆکهۆزی میتود) جارەللا ئەلعیسا هەوڵیداوە مەسیحییەکان ڕەشەکوژ بکات ئەوانیش پەنایان بردۆتە بەر حەمۆ شێرۆی سەرۆکی ئێزیدییەکان. حەمۆ شێرۆش دەخالەتی کردووە و هەڕەشەی لە میتودییەکان کردووە.
دوکاندارەکە درێژەی پێدەدا کە حەمۆ شێرۆ لە 2 ی نیسان عەریزەیەکی نوێ ی داوەتە ڕاوێژکاری ئیدارەی موسل و کۆمیسێری

باڵا و وتوویه كه ئەو ندان بە حكومەتی لۆكال دا نانێ. بە گوێرەی زانیاریدەرەكە، مەسیحییەكان دەیانەوێ چەند عەریزەنامەیەك بەرز بكەنەوە تا فرانسا دەخالەت بكات بۆ پاراستنیان. كابرای تایین ئەوەی ڕاگەیاند كە عەجیل یاوەر هەموو سەرۆك فراكسیۆنەكانی قەناعەت پێهێناوە و سوێندی بۆ خواردوون كە لە داهاتوودا هەموو ئەو فرمانانەی كە دەبێتە هۆی پەلاماردانی ئێزدیدی و مەسیحییەكان جێبەجێبكات.

سەرچاوەی ئاسایشی ئەندیوار لە لایەكی دیكەوە ڕایدەگەیەنێ كە بەدوای ڕوداوە سروشت ئایینییەكانی نێوان مەسیحیەكان و موسلمانەكان، ئۆتۆ میترالیۆزەكان[93] لە ناو شاردا بڵاوبوونەتەوە و دوو بەتالیۆنی لیڤی-ش گەیشتونەتە موسل.

[93] ئۆتۆ میترالیۆز: autos mitrailleuse

بەڵگەنامەی ژمارە: 8

1934-6-23

(سەرچاوەییکی ئارادەییەك چاك)

(حوزەیرانی 1934)

-نهێنی-

پێکدادانی نێوان ئێزیدی و شەممەر لە عێراق

چەند پێکدادانێکی تەواو بەم دواییە لە نێوان ئێزیدییەکانی چیای شەنگاڵ و شەممەرەکانی عەجیل یاوەر روویانداوە. زیانەکان بە کوژرانی 12 شەممەر و 9 ئێزیدی دەخەملێنرێ.

پۆلیسی ماتۆر سوار ڕەوانەی شوێنی ڕوداوەکە کراون و سەرۆکهۆزەکانیش بانگهێشتی مووسڵ کراون.

بەڵگەنامەی ژمارە: 9
سەرکردایەتی گشتی سوپا
بیرۆی دووەم
بەشی زانیاری
1933-9-16
-نهێنی-
(سەرچاوەیێکی لاوەکی)

ڕەوشی شەنگاڵ

لە ماوەی پرسی ئاسووریەکان هیچ لەشکرێك یا پۆلیسێك ڕەوانەی شەنگاڵ نەکراون. بە پێچەوانەوە، پۆلیسی چیای شەنگاڵ لە گەڵ پۆلیسی موسل لە دوو پۆستی کاتی بەشداربوون، یەکیان بە 40 پۆلیس لە ئۆلگا (لەسەر هێڵی دەمیر-قاپو-موسل، لە 10 کیلۆمەتری سنووری نوێ) ئەوی دیکەیان بە 50 پۆلیس لە تەل ئابۆدەهار (لەسەر کەناری ڕاستی دەجلە، 25 کیلۆمەتر لە باشووری ڕۆژهەڵاتی فیشخابوور). ئەم پۆستە کاتیانە لە یەکی سێپتامبەری هەڵوەشێنرانەوە- زانیاریدەرەکە لە گواستنەوەی پۆلیسەکانی چیای شەنگاڵ خۆی بەشداریکردووە.

خەڵکی شەنگاڵ واپێدەچێ وەکوو کوردەکان درکیان بەوە کردبێ کە داوایان لێدەکرێ هاوکاری بکەن لە گەڵ حکومەتی عێراق دژ بە مەسیحییەکان. بەڵام ئەوان هەموو ئەوەیان ڕەتکردۆتەوە کە پەیمانی ئەوە بدەن ئەگەر هەر یاخیبوونێك پەنایان بۆ ببەن بەدەستییەوەی بدەن. لە شەنگاڵ ئەوە دەگێڕنەوە کە هۆزە عەرەبەکان لە سوریاوە

سنووریان بڕیوە تا لەگەڵ عەرەب و کوردەکانی عێراق یەکبگرن دژ بە ئاسوورییەکان و ئەنجامەکەی بووەتە چاوگەی نیگەرانی.

بەڵگەنامەی ژمارە: 10
سەرکردایەتی گشتی سوپا
بیرۆی دووەم
بەشی زانیاری
-نهێنی-
(سەرچاوەیێکی باوەڕپێکراو)
(13 ی نۆڤەمبەری 1933)

تێبینیێک لەبارەی پرسی ئێزیدییەکان

مردنــی حــەمۆ شــێرۆ، ســەرۆکی دونیــایی ئێزیدیــەکانی چــیای شـەنگال کـە دەسـەڵاتێکی زۆری بەسـەر هاوئایینـەکانی خـۆی هـەبوو ڕێگـەی بـۆ دەسـەڵاتکارانی نـاوەخۆ خۆشـکردووە دەرفـەتی ئـەو ناتەباییە بقۆزنەوە کە لە نێوان ئەندامەکانی ئەم کۆمیونیتەدا هەیە بۆ ئەوەی لە جێگەی ئەو سەرۆکێکی عەرەب دابنێن کە سەر بە ئایینی ئێزیدیەکان نەبێت.

کەسی هەڵبژاردەی دەسەڵاتکاران یونس ئەبەوی ناوێکە، خەڵکی موسـلە و سـەرۆکی بانـدێکی زۆر ترسـناکە. چاپەمەنیی عـەرەبی بـۆ خۆیان لەبەرامبەر ئەم هەواڵە قڕوقەپیانکردووە. ڕۆژنامـەی الطریـق ، ئۆرگانی نوری پاشا السعید زۆر بە توندی ڕەخنـەی لـەم هەڵوێسـتەی حکومـەت گرتـووە کـە بـە پێچـەوانەی مافـەکانی گشـتی و تایبـەتی دەناسـێ. مەسـیحییەکان لـە لایـەن خۆیانـەوە ئـەم بریـارە بـە جـۆرە هەوڵدانێك دەزانن بۆ کەمکردنەوەی کەمینـەکانی باکور کە تا ئەوسا

کەم و زۆر لە نێوان خۆیاندا ئالیکارن. برێك لە ناوەندەکان پێیان وایە کە دواجار ئەو رۆڵەی بە یونس ئەبەوی بەخشراوە دەشێ ببێتە سونگەی دەرئەنجامی ناجۆر و ئاستەنگ بۆ رەگەزە کەمینەییەکانی ناوچەی جەزیرە دروستبکات.

بەڵگەنامەی ژمارە: 11
سەرکردایەتی گشتی سوپا
بیرۆی دووەم
بەشی زانیاری
-نهێنی-
(سەرچاوەییەکی باوەڕپێکراو)
(13 ی نۆڤەمبەری 1933)

ئێزیدییەکان

ئێزیدییەکان هۆزێکن زۆربەیان لە چیای شەنگال، لە رۆژئاوای موسل (سنووری سوریا-عێراق) و لە پێدەشتی شێخان، باکوری موسلدا دەژین. هەروەها ئێزیدی لە رووسیا و کەمینەیەکی چکۆلەشیان لە سوریا (نزیك ئەسکەندەریە) و لە تورکیا لە نزیك سنووردا) هەن. ئاینەکەیان تێکەڵاوێکە لە باوەڕی نا دروست کە لە بتپەرستی و ئاینی هەڵگەڕاوەی مردووی وەك مانیزم (بنچینەی چاکە و خراپە) و ئاینی دیکە وەرگیراوە.
ئایا ئەوانە بەراستی دێو دەپەرستن؟

ئێزیدییەکان زمانی پەرستن و قسەکردنیان کوردییە، بەڵام ئەوانەی دەشتاییەکان کەمێك عەرەبی بازاری قسە دەکەن. ئاینەکەیان لێ ی قەدەغەکردوون فێری خوێندنەوە و نووسین بن، بە هەمان شێوە رێنوێنییەکانیان. ئێزیدییەکان بە شێوەیەکی سەرکی سەرقاڵی کشت و کاڵ و ئاژەڵداریین، ئازان و جەنگاوەری دلێرن. ئێزیدیەکان تا

ڕۆژی ئەمڕۆ هاوپشتی زۆریان لە بەرامبەر مەسیحییەکان هەیە کە بڕوایان پێیانە و ڕێزلەیەك دەگرن و بەقەد ئەوندەش لە بەرامبەر موسلمانەکان درۆدۆنگن و هەوڵدەدەن خۆیانیان لێیان دووربخەنەوە. هەر لەبەر ئەمەشە ماوەیەکی زۆرە هەردوو قایمقام (حاکمی هەرێم) ی هەردوو ناوچەی سەرەکی ناوەندی ئێزیدییەکان: چیای شەنگالْ و شێخان لە مەسیحییەکان هەڵدەبژێرن تا نیزام، دادپەروەری، لێکحاڵیبوون و ئاشتی کە لە سەر ئەم متمانەیە دامەزراوە وەکو خۆی بمێنێتەوە کە تا ئێستە گەواهی پێزانینی ئێزیدیەکان بووە بۆ مەسیحیەکان. بەڵام ئەوەی بەم دواییە تێبینی کراوە ئەوەیە کە ئەم ڕەوشە بە ئاڕاستەیەکی خراپ ئاڕاستەکراوە بۆ ئەوەی ئەم باوەڕپێکبوون و ڕێزلێگرتنەی کە لەبەرامبەر مەسیحییەکان هەیە بە ڕێگەی گومڕا و هۆکاری ئاشیاو کە بوونەتە چاوگەی پەشێوی بە ئاقارێکی دیکەدا ببەن و بەجورێك کە حکومەتێکی دادپەروەر دەبێ بە مەبەستی پاراستنی ئاسایش و ئاشتی هەمیشەیی خۆی لێوە دووربگرێ. لێرەوە، یەکێك لە ئەرکە هەوەڵینەکانی حکومەتی لۆکال دەستپێدەکات، بەڵام بەداخەوە ئەوەی ئەمڕۆ لە عێراق بەڕێوەدەچێ و بە تایبەتیش لە بارەی پرسی ئێزیدییەکانەوە، تەواو پێچەوانەی ئاڕاستەی ساغ و دادپەروەرییە.

1- شەنگالْ: چیای شەنگالْ، ناوچەی ئێزیدییەکانە لەو دەڤەرە چیاییانەی کەوتۆتە سەر سنووری نێوان عێراق و سوریا.

2- شێخان: چ لە رووی ئایینی و چ لە رووی دونیاییەوە ناوچە و ناوەندی ئێزیدییەکانە و نشینگەی میر سەعید بەگی سەرۆکی باڵایانە.

3- عەین سوفنی: گوندێکە نزیک بە موسل، ناوەندی ئایینی و لە هەمان کاتیشدا شوێنی قایمقامە.

4- شێخ ئادی: پەرستگەی سەرەکی ئێزیدییەکانە (کۆنە کلێسەیەکی مێژووییە).

5- سەعید بەگ: میری شێخان، سەرۆکی ئایینی ئێزیدییەکانە.

6- یونس ئەحمەد ئەبەوی: عەرەبێکی موسلمانی موسڵە، ترسناک، نەخوێندەوار و گەندەڵچییە، سەرۆکی ڕێگرانە.

کۆپی بەڵگەنامەی ژمارە : 1

AFFAIRES ÉTRANGÈRES. TÉLÉGRAMME A L'ARRIVÉE DUPLICATA bis.

DÉCHIFFREMENT

N° 118

H

BAGDAD, le 2 Mars 1919 - 9 h.50
reçu le 4 à 12h.35

Ismaïl (Bey) Cheikh des Yezidis est arrivé à Bagdad dernièrement.

Avant la prise de Mossoul, il avait réussi à capter la confiance du lieutenant-colonel Leachman: il lui avait fait croire qu'il était seul capable de commander des tribus et ce fonctionnaire lui avait confié le commandement du Sindjar (circonscription) (de) Mossoul), s'étant ensuite aperçu de son erreur, et surtout au point de vue (religieux), le chef reconnu (comme) patriarche étant Saïd propre neveu d'Ismaïl, qui n'avait eu, jusque là, que le commandement des gens de la Plaine, le commandement intégral a été en conséquence, attribué à Saïd par Leachman (au lieu d')Ismaïl éloigné du vilayet de Mossoul, et en résidence forcée ici.

Les Anglais ont surpris la bonne foi des Yezidis, pour leur faire signer une requête demandant leur protectorat; (Leachman) leur avait dit de choisir entre un Gouvernement musulman et la Grande Bretagne, n'étant pas musulmans il était naturel d'opter pour cette dernière./.

Roux, Consul français

A/S. DES YEZIDIS .-

-0-0-0-0-0-0-

(I° MAI I93I)

(Source: S.S. HASSETCHE)

Le 30 Avril I93I Hadji fils de AHMED EL MATTO, chef des Sammouka des Yésidiés du Djébel Sindjar est venu à Hassetché, rendre visite à l'Inspecteur du Sandjak et chercher un commerçant susceptible d'acheter leurs produits, laine et beurre, en tribus. Les Sammouka, au nombre de 300 tentes campent près du lac de Khatounié et ont l'intention de se diriger plus à L'Ouest.

Hadji fils d'Ahmed el Matto a déclaré qu'aucun impôt n'a été payé cette année par les Yésidiés et il pense qu'aucun impôt ne pourra être perçu cette année .

D'autre part, les S.S. d'Andivar signalent que HAMMO CHAMMO, Chef officiel des Yésidiés aurait refusé de payer l'aghnam déclarant qu'il était ressortissant syrien. Il vient aux S.S. Andivar probablement le 24. Le 22 au soir il était à Démir Kapou se dirigeant sur Andivar ./.

o o

o

E L'ARMÉE
EAU
IGNEMENTS

SECRET

ACCORD SECRET ENTRE YEZIDIÉS ET ASSYRIENS.

Source : Sûreté Générale
3 Décembre I93I

Des pourparlers auraient été engagés depuis quelques jours entre les Yézidis du Djebel Sindjar et les Assyriens d'Irak en vue de conclure un accord de par lequel ces deux peùples s'engageraient de se révolter contre le gouvernement d'Irak dans le cas où ils n'obtiendraient pas leurs revendications avant le départ des Anglais.

Khodeida , fils de Hamo Charro , Chef des Yézidis , se serait déplacé à Mossoul le I6 Novembre courant dans ce but .

o o
o

كۆپی بەڵگەنامەی ژمارە : 4

IAJOR DE L'ARMEE
2me BUREAU
[illegible] SERVICE DE RENSEIGNEMENTS

AU DJEBEL SINDJAR.

-:-:-:-:-:-

(Bonne source)

(10 SEPTEMBRE 1933)

La question du Sindjar préoccupe sérieusement le Gouvernement irakien, car la majorité de la population se prononcerait pour le Mandat Français.

Certains chefs auraient proposé au Haut-Commissaire Britannique de faire dépendre le sort du Sindjar d'un plébiscite des populations, contrôlé par une police mixte anglo-française. On sait qu'actuellement les Irakiens ont prescrit aux chefs du Sindjar l'établissement de mazbatas favorables à Bagdad ./.

X X

X

کۆپی بەڵگەنامەی ژمارە : 5

R DE L'ARMEE

AU SINDJAR.

-0-0-0-0-0-0-

(9 AVRIL 1931)

(Source : S.S. HASSETCHE)

Le 6 Avril 1931 pendant la nuit des coups de feu ont été tirés sur la maison du Caimakam (chrétien) du Sindjar par des soldats de l'Irak police. D'après le Caimakam ils auraient agi à l'instigation du Moutessarif, celui-ci à la suite de cet incident envoya un Commissaire de Police Musulman pour faire l'enquête. Le Caimakam a refusé de répondre déclarant qu'il ne le ferait qu'à un représentant de la Puissance Mandataire.

Le 8 Avril le Major WILSON, est allé à Beled Sindjar pour enquêter.

Le 8 Avril tous les Chefs Yézidiés se trouvaient à Béled Sindjar en complet accord avec les chrétiens qui pleins de frayeur d'être attaqués par les Musulmans ne couchent pas dans leurs maisons ./.

0 0

0

PROPAGANDE ANGLO-IRAKIENNE A SINDJAR.

-0-0-0-0-0-0-0-0-0-0-0-

Source Sûreté Générale)

(3I MARS I932)

Un informateur venant de Sindjar fait connaître que le Ministre de l'Intérieur du Gouvernement d'Irak, NAJI BEY CHEWKET, l'anglais, Mister KENNOVALIS et le moutessarif de Mossoul se seraient rendus le 22 mars courant à Sindjar, où ils auraient aussitôt entrepris une forte propagande tendant à gagner les esprits actuellement favorables à l'annexion de cette contrée à la Syrie et pour inciter certains chefs à créer des difficultés aux troupes françaises, lors de la prochaine occupation des territoires qui indiscutablement seront rétrocédés.

Deux chefs, les nommés Cheikh DAOUD et Cheikh KHALAF auraient déjà, paraît-il, été gagnés à cette cause.

Suivant l'informateur, le gouvernement irakien leur aurait alloué une forte subvention et fait remettre des armes.

Des précisions sont recherchées ./.

X X

X

AU SINDJAR

Source S.3 - HASSETCHE

7 avril 1937

Un boutiquier de Béled Sindjar est venu à Hassetché le 5 avril et s'est plaint à l'inspecteur du Djézireh des difficultés qui sont causées aux Chrétiens du Sindjar par les musulmans et en particulier par les fonctionnaires.

Il a déclaré qu'à la suite requêtes été adressées par les Yézidiés et les Chrétiens contre les fonctionnaires du Béled Sindjar la tribu Mtéoued dont le chef est DJARALLAH EL ISSA, a tenté de massacrer les Chrétiens qui ont eu recours aux Yézidiés de HAMO CHARRO chef des Yézidiés; celui-ci est intervenu et a menacé les Mtéoued.

Il ajoute que HAMO CHARRO a envoyé le 2 avril une nouvelle requête au conseiller administratif de Mossoul au Haut Commissaire disant qu'il ne pouvait reconnaitre le gouvernement local. D'après l'informateur, les Chrétiens veulent présenter des requêtes pour solliciter l'intervention de la France pour les protéger.

Le même individu signale que ADJIL EL YAOUER a fait convoquer tous les chefs de fractions et leur a fait prêter serment d'exécuter à l'avenir tous ses ordres qui seraient d'attaquer les Yézidiés et les Chrétiens

Les S.S. de Audivar signalent d'autre part la suite d'incidents d'un caractère religieux entre Chrétiens musulmans à Mossoul, les autos mitrailleuses patrouillent dans la ville et que 2 bataillons Levies ont arrivé. Mossoul

23/6/34

SECRET

(Assez bonne source)

(Juin 1934)

Incidents entre Yézidis et Chammars en Irak

-:-:-:-:-:-

Des incidents sérieux auraient dernièrement eu lieu entre les Yézidis du Djébel Sindjar et les Chammars d'Adjil el Yaouer, Les pertes seraient évalués à 12 chammars et 9 Yézidis.

La police motorisée aurait été envoyée sur les lieux de l'incident et les chefs des tribus auraient été convoqués à Mossoul ./.

-:-:-:-:-:-:-:-:-:-:-:-

ÉTAT-MAJOR
BUREAU
SECTION DE RENSEIGNEMENTS
16/9/33

SECRET

(Source occasionnelle)
(Septembre 1933)

SITUATION AU SINDJAR.

Aucun envoi de troupes ou de police n'aurait été fait au Sindjar durant la période des affaires Assyriennes. Au contraire, la police de Beled Sindjar a participé avec celle de Mossoul à l'établissement de deux postes temporaires, l'un de 40 hommes à Ogla (sur la piste Démir-Kapou - Mossoul, à 10 kms de la nouvelle frontière), l'autre de 50 hommes à Tell Abou Dahar (sur la rive droite du Tigre, 25 Kms sud est de Fesch-Kabour). Ces postes temporaires ont été supprimés le 1er septembre - L'informateur a participé au transport des policiers de Beled Sindjar.

x x

x

Les gens du Sindjar auraient été pressentis, comme les kurdes, en vue de collaborer avec les forces irakiennes contre les Assyriens. Ils auraient refusé, tout en promettant de livrer les rebelles qui se réfugiéraient chez eux.

On raconterait au Sindjar que des tribus arabes de Syrie ont passé la frontière pour s'unir aux arabes et aux kurdes d'Irak contre les Assyriens, et il en résulterait une certaine inquiétude ./.

کۆپی بەڵگەنامەی ژمارە : 10

ÉTAT-MAJOR DE L'ARMÉE
2e BUREAU
SECTION DE RENSEIGNEMENTS

SECRET

(Source bien placée)
(13 Novembre 1933)

NOTE SUR LA QUESTION YÉZIDI.

La mort de HAMO CHERO, chef temporel des Yézidis du Djébel Sindjar, qui jouissait d'une forte autorité auprès de ses corréligionnaires, a permis au gouvernement local de profiter des dissensions existant entre les membres de cette communauté pour faire remplacer le chef disparu par un arabe n'appartenant pas à la religion des Yézidis.

Le choix des autorités s'est arrêté sur un certain Younès Abbaoui, mossouliote, chef de bande très dangereux.

La presse arabe elle-même s'est émue de cette nouvelle et le quotidien "El Tarik", organe de Noury Pacha el Said, a sévèrement critiqué ce geste gouvernemental qu'il considère comme contraire au droit public et privé.

Les éléments chrétiens de leur côté voient dans cette décision une tentative pour diminuer l'importance des minorités du Nord jusqu'ici plus ou moins solidaires entre elles.

Dans certains milieux on pense enfin que le rôle attribué à Younès Abbaoui peut entraîner des répercussions fâcheuses et créer des difficultés aux éléments minoritaires de région du Bec de Canard./.

AJOR DE L'ARMÉE
BUREAU
[illegible] DE RENSEIGNEMENTS
3

SECRET

(Source bien placée)

(13 NOVEMBRE 1933)

LES YEZIDIS.

Les Yézidis sont une tribu qui habite en majeure partie le Djébel Sindjar, à l'ouest de Mossoul (frontière Syro-Irakienne) et la plaine de Shaikhan, au nord de Mossoul. On en trouve d'autres en Russie, et une petite minorité en Syrie (près d'Alexandrette) et en Turquie (près de la frontière).

Leur religion est un mélange de croyances erronées, empruntées au paganisme et à différentes hérésies mortes, comme le Manichéisme (principe du bien et du mal) et d'autres.

Ils ont un culte spécial pour le Démon?

Leur langue liturgique et courante est le Kurde, mais ceux de la plaine parlent aussi un peu l'arabe vulgaire.

Leur religion leur défend d'apprendre à lire et à écrire ainsi que toute instruction. C'est la raison pour laquelle ils sont absolument ignorants et sans aucune culture.

Ils s'occupent principalement de l'agriculture et de l'élevage. Ils sont courageux et de braves guerriers.

Ils montraient jusqu'aujourd'hui beaucoup de sympathie envers les chrétiens envers lesquels ils nourrissaient une confiance mêlée de respect autant qu'ils se méfiaient des Musulmans et tenaient à s'en écarter.

Pour cette raison il a été décidé depuis longtemps que les deux Kaïmakams (gouverneurs de Districts) des deux principaux centres Yézidis, Mont Sindjar et Shaikhan soient choisis parmi les chrétiens, afin de maintenir l'ordre, la justice, l'entente et la paix basées sur cette confiance qu'ils ont jusqu'à présent témoignée aux chrétiens.

Mais on remarque dernièrement qu'il a été pris mesures dictées par une mauvaise foi, pour les détourner de cette confiance et respect qu'ils ont envers les chrétiens et cela par de faux et indignes moyens qui donneront lieu à des troubles et qu'un Gouvernement juste aurait dû éviter pour sauvegarder l'ordre et la paix permanente. C'était là, un des premiers devoirs du Gouvernement local, mais malheureusement ce qui se passe en Irak actuellement et en particulier dans la question Yézidite, est tout à fait contraire au bon sens et à l'équité./.

I.- " Sindjar " - Mont Sindjar, centre des Yézidis dans les montagnes situées sur les frontières entre l'Irak et la Syrie.

" Shaikhan " district et centre des Yézidis, tant religieux que temporel, et résidence du Mir Saïd Bey, leur chef suprême.

3.- " Ain-Sifni " village près de Mossoul, centre religieux des Yézidis où réside le Mir, leur Chef religieux et en même temps le siège de Kaimakan.

4.- " Chaikh-Adi " temple principal de Yézidis (ancienne église historique.

5.- " Saïd Bey " Mir de Shaikhan, Chef religieux des Yézidis.

6.- " Younès Ahmed Abbaoui " musulman arabe de Mossoul. Dangereux, illettré et corrompu. Chef de Bande ./.

سێیەم بەش

نەخشە، ئەلبـــــــــــــووم

و

ئینـــــدێکـــــــس

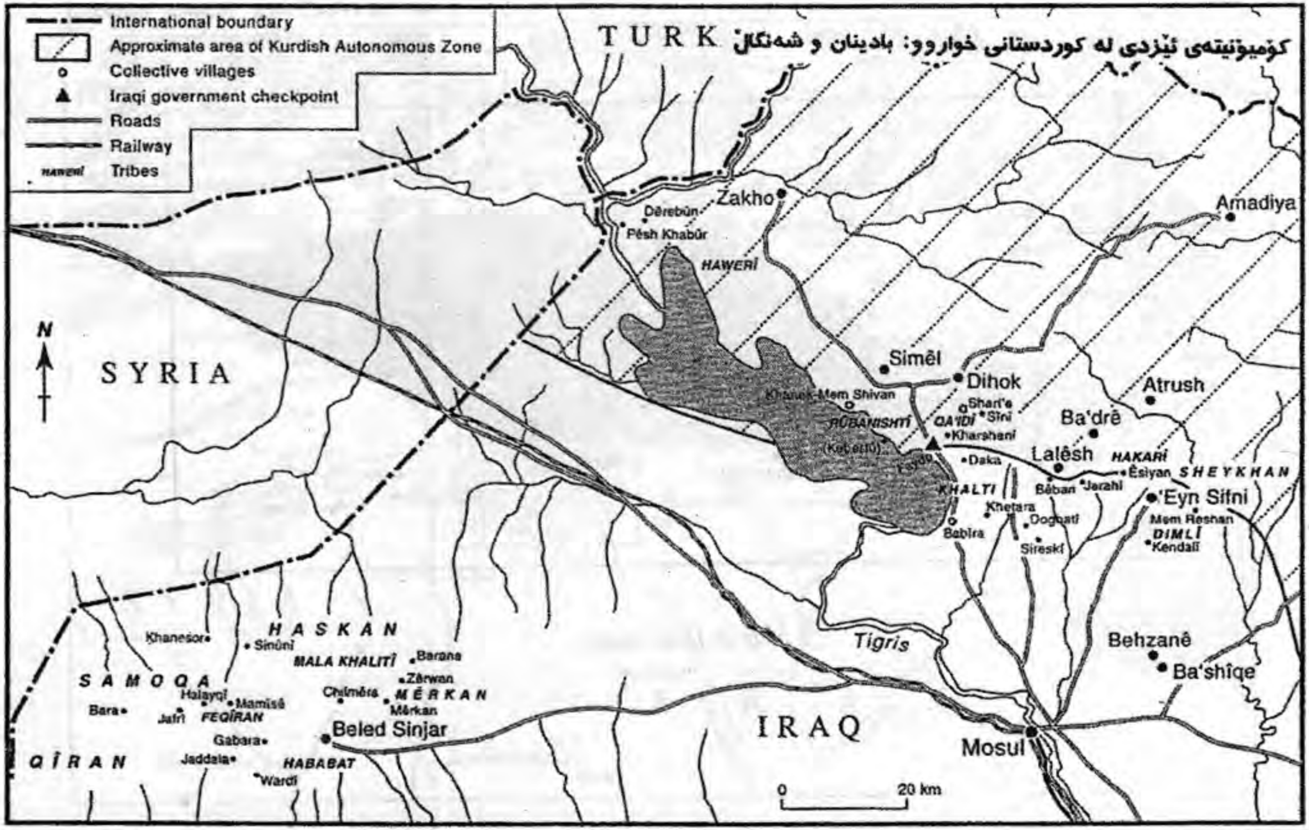

Allison, Christine, *The Yezidi oral tradition in Iraqi Kurdistan*, Richmond, Curzon : 2001 :سەرچاوە

Fuccaro, Nelida, *The Other Kurds: Yazidis in Colonial Iraq*, London, 1999 :سەرچاوە

Map 2: Jabal Sinjar

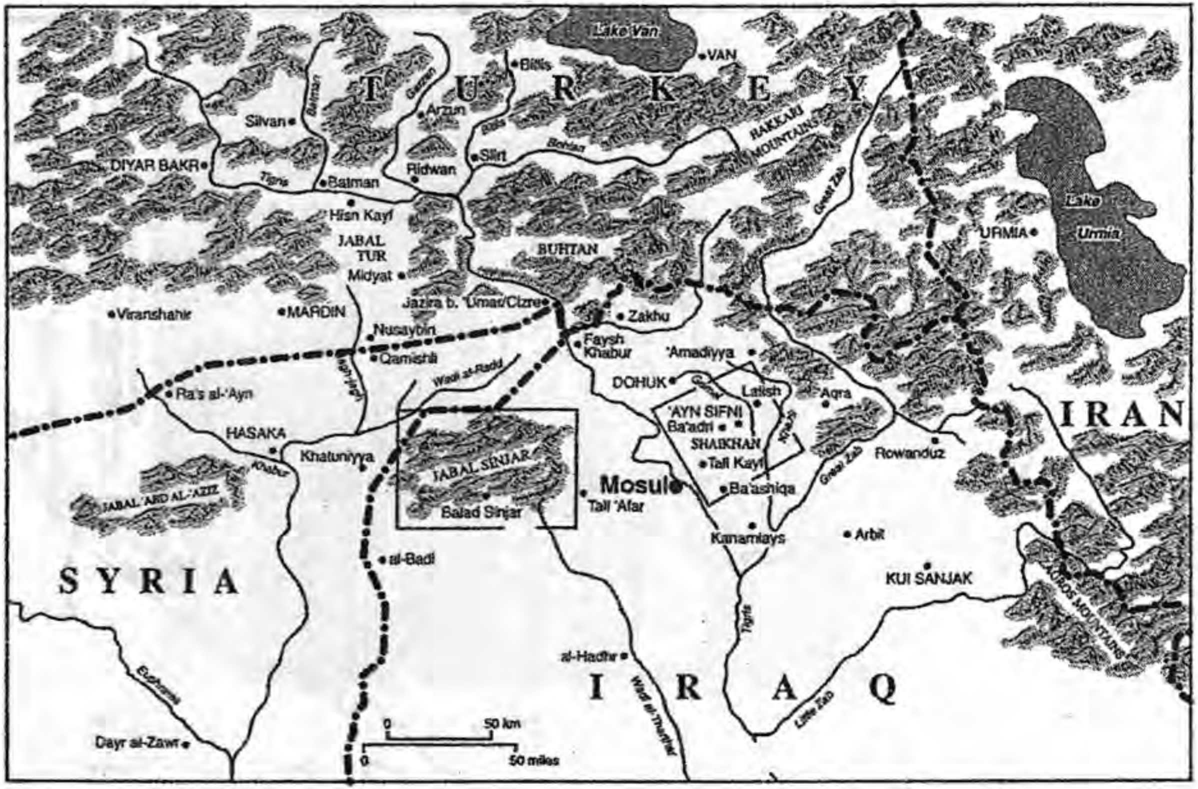

Fuccaro, Nelida, *The Other Kurds: Yazidis in Colonial Iraq*, London, 1999 :سەرچاوە

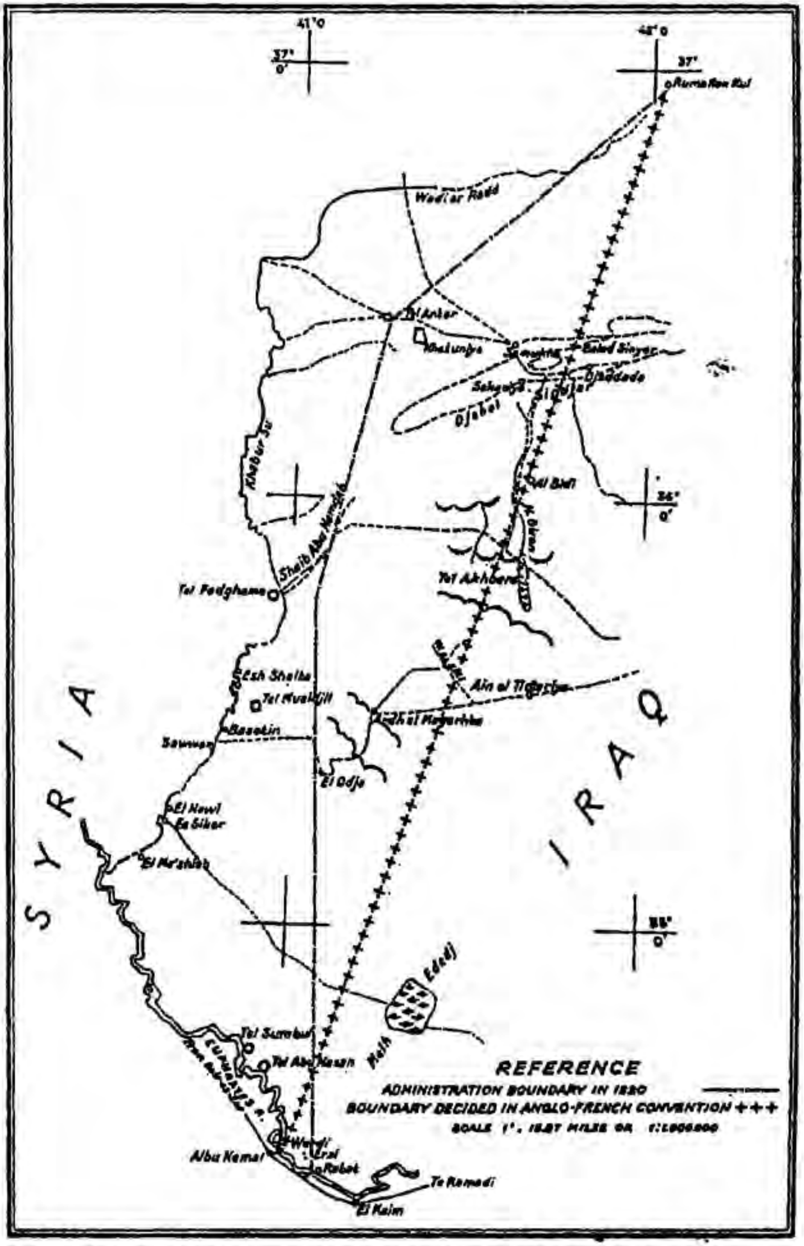

Fuccaro, Nelida, *The Other Kurds: Yazidis in Colonial Iraq*, London,1999 :سەرچاوە

Map 3: Jabal Sinjar – Administration Boundary and 1920 Convention Line

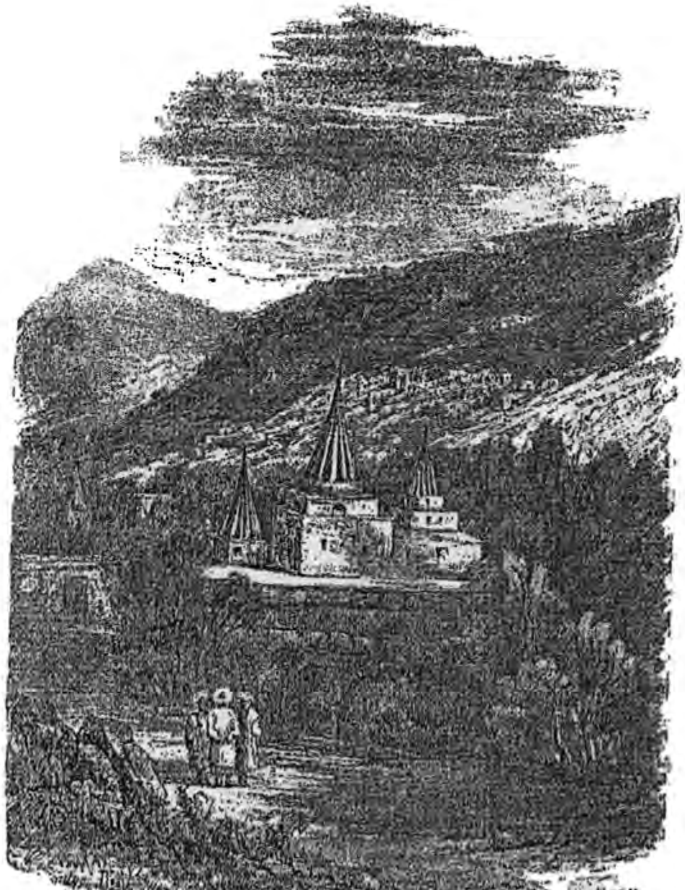

دۆڵی شێخ ئادی

(سەرچاوە: لایارد، لا: 80)

ژنانی ئێزیدی

(سەرچاوە: لایارد، لا: 41)

18 Yezidi kawals, drawn by Henry Layard in 1849.

قەواڵە ئێزیدییەکان بە پەرەمووچەی لایارد 1849

سەرچاوە: گیست

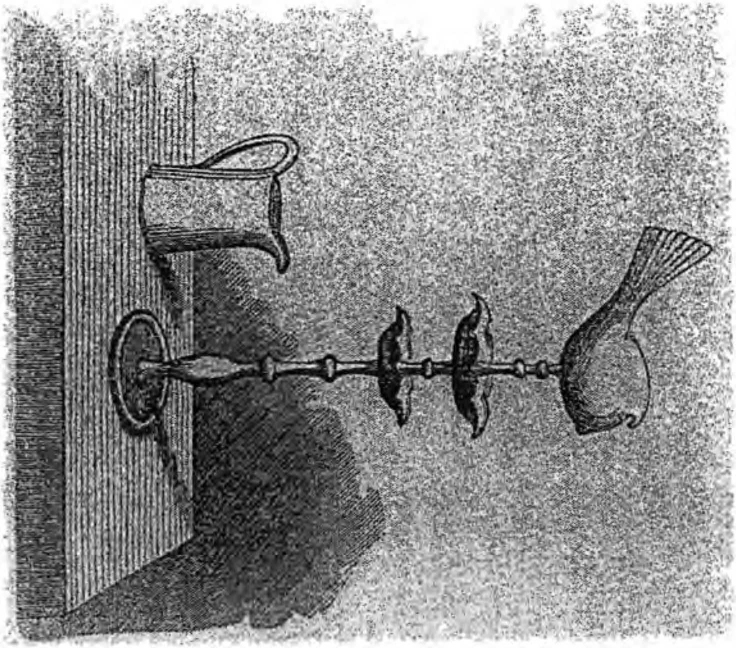

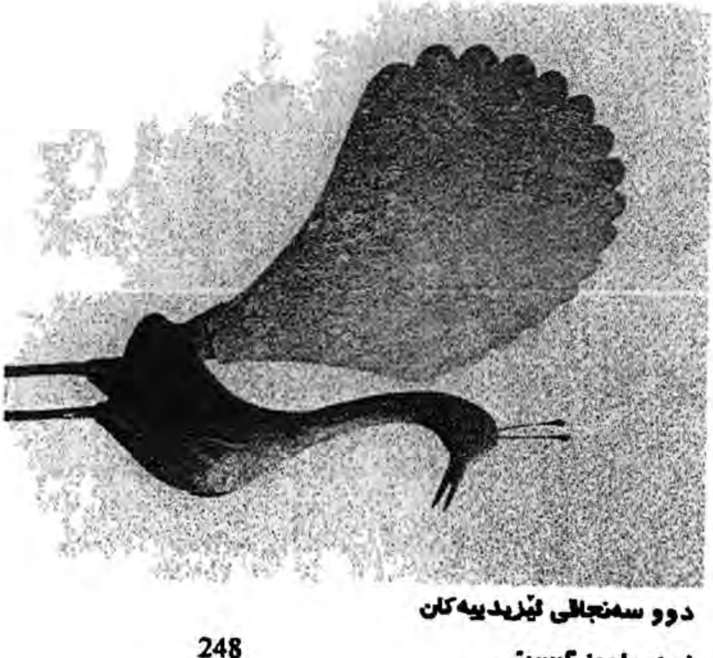

دوو سەنجاڵی ئێزیدییەکان

سەرچاوە: گیست

سەعید ئەمیر بەگ | سەرچاوە: لەلەمززاوی

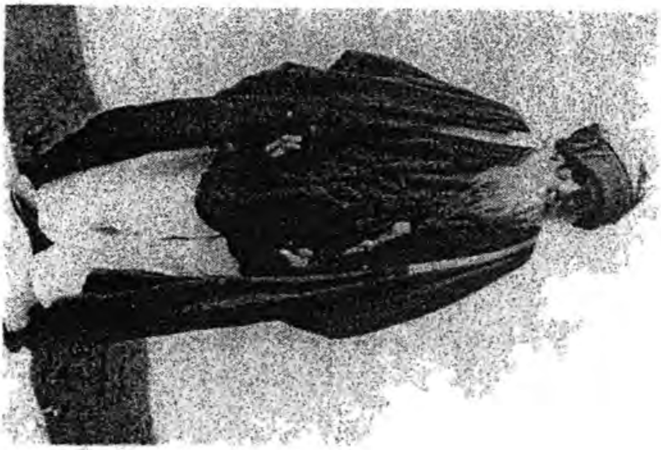

حەمزۆ شێرۆ (1890-1932)

سەرچاوە: گیست و ئەلعەززاوی

ڕوانینێکی گشتی پەرستگەی ئێزیدییەکان لە لالش ساڵی 1850

سەرچاوە: گیست

5 *General view of the Yezidi Sanctuary at Lalish in 1850.*

خۆئامادەکردن بۆ نانخواردنی ئێوارە لای سامۆکەکان

(سەرچاوە: لیسکۆ)

ئیندێکسی ناو و شوێنەکان*

ئیندێکسی ناو

(ئا)

ئاهاب: ٩٤-٩٥

ئاگرینکالیوس: ٩٥

ئەنستانس ماری کەرمەلی: ٦، ٨، ٣٠، ٣١، ٣٩، ٦٥ (پ)

ئەنفەر: ٨٩

ئەبتاوس: ٧٣

ئەولیا چەلەبی: ١٦

ئەهلی هەق: ٢٠-٢٢

ئیسماعیل بەگ : ٢٠٧-٢٠٨

ئیڤانۆڤ: ٢٢

---

* لەم ئیندێکسەدا هەموو ناوە زۆر دووبارەبووەکانی وەك : ئێزیدی، ئێزیدییەکان، ئێزیدیاتی نەخراونەتە ناو ئەم ئیندێکسەوە.

** هەموو ناوی ئەو کەس و شوێنانەی لە بیبلیۆگرافیادا هاتوون، نەخراونەتە ناو ئەم ئیندێکسەوە.

*** ...(پ) : واتە ئەم ناوە لە پەراوێزی ئەم لاپەڕەیەدا هاتووە.

ئانیسۆرس: ۲٥
ئۆ.ڤیلچڤسکی: ۳۳
ئەلفێنز (مسیۆنێر) :۲۷
ئاندروز (مسیۆنێر) ۲۷
ئۆ.هـ. پاری: ۲۸
ئی .گ. برۆون: ۲۸
ئەنزیۆر: ۳۳

(ب)

بەدرخان پاشا (بەگ): ۱۷
بادجەر: ۲٥، ۲۷ (پ)
بابیعالی: ۱۸

(پ)

پ.لانزا (دۆمینیك) ۲۳
پلانهۆل" ۱٥
پاشای کۆرە: ۱۸

(ت)

تەزکەرەی ئەعلا: ۲۱

(ج)

جەلادەت ئالی بەدرخان: ۸
جیلوە: ٦، ١٤، ۲۷(پ)، ۲۸، ۳۰، ۳۱، ۳۳، ۳٥، ٤۹، ٥۲، ٥٦، ٦٤، ۷۱، ۷۳، ۷۸، ۱۸۷

جێرمیا شامیر: ٢٧، ٣١
جوبرایل: ٢١ ، ٩٠، ٩٢
جارەڵڵا ئەلعیسا: ٢١٦

(ح)

حوسێن (میری شێخان): ١٧٣
حەلوانی: ١٣
حەبیب: ٣٠ ، ٤٤، ٥٥-٥٧
حەمۆ: ٣١ ، ٦٤
حاجی کوڕی ئەحمەد ئەلماتۆ: ٢٠٩
حەمۆ شێرۆ (سەرۆکهۆزی ئێزیدییەکان): ٢٠٩، ٢١١، ٢١٦، ٢٢١

(خ)

خاستە (خاسە): ٩٣

(د)

داود الصایغ: ٢٩
دەردایل: ٨٩

(ر)

ڕەشاد میران : ٣٣-٣٤
ڕۆژەر لیسکۆ: ١٢، ١٩
ڕەشید پاشا: ٩٦

(ژ)

ژان پاتێست شابۆ: ٢٨
ژوورنال ئازیەتیک: ٢٦

(س)

سەعید بەگ: ٢٠٨، ٢٢٤-٢٢٥

سەهرەوەردی: ١٣

سولتان عەبدولعەزیز: ٧

ساشوو: ٨

سلێمان پاشا (والی بەغدا) ١٧

سیوفی (جێگری کونسلی فەرەنسا-موسل): ٢٦

(ش)

شاکر فەتاح: ٣٣

شاپووری یەکەم: ١١، ٩٢

شێخ ئادی: ١٢، ١٣، ٢٥، ٣٩، ٣٣، ٩١ ، ١٧٢

شێخ حەسەن: ١٣، ٣٢

شێخ عەبدولقادر گەیلانی: ١٣

شێخ یوسف: ١٨

شێخ ناسر: ٢٧(پ)

شێخ عەبدوڵڵا رەبتەکی: ٣٤، ٣٥(پ)

شێخ فەخرەددین: ٣٥

شەممەر (هۆز): ٢١٨

شێخ شەمسەددین: ٨٩

شێخ ئەبووبەکر: ٨٩

شێخ ناسر (شێخی ناوچەی شێخان) ١٧٣

شێخ داود: ٢١٤

شێخ خەلەف: ٢١٤

(ص)

صديق دەملوجی: ٣٢

(ع)

عیزرایل: ٢١ ، ٨٩
عەبدوڕەحمان پاشا: ١٧
عومەر پاشا (کۆلۆنێل): ١٩
عیسا جۆزیف (دکتۆر) : ٢٩
عەبباس ئەلعەزاوی : ٣٢، ٣٣، ٣٤، ٣٥ (پ)
عەبدولڕەززاق ئەلحەسەنی: ٣٢
عەجیل یاوەر: ٢١٧-٢١٨
عیسا-مەسیح: ٤٥
عیسا: ٤٧، ٩٤
عەزیز قەس یوسف: ٦١، ٦٢ (پ)

(ف)

ف. فۆربر: ٢٤
فورلانی گیسیپ: ٣٢
فتح الله عبود: ٩٦-٩٧

(ق)

قرم (جەنگی): ٢٤

(ك)

کامپانیل: ٢٤

کوردۆیڤ: ۳۳
کارتسۆڤ: ۲۷
کامبیز:

(گ)

گیست: ١٤
گارزۆنی: ۲۳

(ل)

لایارد: ۲٥، ۲۷
لیۆن کراژوسکی (جێگری کونسلی فەرەنسا-موسل): ۳۰
لیچمان: ۲۰۷
لویی ماسینۆن: ٦٥

(م)

ماکسیمیلیان بیتنەر (پرۆفیسۆر): ۸ ، ٦۷ (پ)
مەسحەفا ڕەش: ٦، ۲۰-۲۲، ۲٥، ۲۷-۲۸، ۳۰-۳۱، ۳۳، ۳٤ ، ٤۹، ٥٦،
٦٤، ۸۷، ۱۸۷
موحەمەد تاهیر بەگ (ژێنرال): ۷
میشێل شوڤالیێ: ۱۲
میتود (هۆز): ۲۱٦
مەلیک تاوس: ۲۲ ، ۷۳، ۸۹، ۹۱، ۹۲ ، ۹٥
میشێل ڤیبر: ۲۳
مینگنە: ۳۱-۳۲

میان خاتوون: ٢٠٨ (پ)
مەسیح: ٤٧

(ن)

ن. مار (ئەكادیمی): ١٢
ناجی تاهیر بەگ شەوكەت: ٢١٤
نەبوخوز نەسر: ٩٥
ناسرەددین (شامایل): ٨٩
نورایل (فخرالدین): ٨٩-٩٢
نەسرۆخ: ٩٢

(ه)

هێنری كارمێن (پرۆفیسۆر) : ١٥

(ی)

یەزیدی كوڕی موعاویە: ١٥
یەزیدی یەكەم: ٢٣
یۆ. س. كارتسۆڤ: ٢٧

ئیندێکسی شوێن

(ئا)

ئازەربایجان: ١٢
ئەدیابین: ٣١
ئەمریکا: ٢٩ (پ)
ئەلقوش: ٣١ ، ٤٤
ئەرمەنستان: ٢٤
ئەستەموول: ٧
ئەندیوار: ٢٠٩، ٢١٠
ئێران: ٩٥

(ب)

بەغدا: ٣٤ ، ٥٧، ٦٦، ٢٠٧، ٢١٢
بەرلین: ٨
بۆهتان (بۆتان): ١٢، ١٧
بەعلەبەگ: ١٣
بۆلۆنیا: ٣٢
بەیروت: ٤٨
بۆزی: ٤٤

(پ)

پاریس: ٧-٨، ٢٣(پ)، ٢٨

(ج)

جەزیرە: ١٧ ، ٢٢٢

(ح)

حەلەب: ٦٣

(خ)

خۆی: ١٢

(د)

دەجلە: ١٢، ٥١

دێرزوور: ٦٣

دیمێر قاپوو: ٢١٠، ٢١٩

(ر)

ڕەوسیا: ٣٤

ڕ[illegible]: ٦٣

(س)

سوریا: ٩١، ٢٠٩، ٢٢٣

(ش)

شیراز: ٢٢

شام: ٨

شەنگاڵ: ١٢، ١٧، ١٩، ٢٤، ٣٠ ، ٤٩، ٦٢، ٦٣، ٢٠٧، ٢٠٩، ٢١١-٢١٢، ٢١٣، ٢١٦، ٢١٨-٢١٩، ٢٢٣-٢٢٤

(ع)

عەنكاوە: ٣١

عەین سوفنی: ٢٢٥

(ف)

فورات: ٥١

(ق)

قەفقاز: ٣٤

قودس: ٩١

(ڤ)

ڤیەننا: ٦ ، ٣٩

(ك)

كۆشكی ڤانسێن: ٨

كۆلۆمبیا (زانكۆ): ٢٩(پ)

كۆنستانتینۆپل: ١٨، ٩٥

(ل)

لەندەن: ٧
لوبنان: ١٢
لالش: ٣٠ ، ٩١

(م)

ماردین: ٢٨
موسل: ٢٣،١٩،٧، ٢٨-٢٩ ، ٦١-٦٣، ٢٠٧، ٢١٧، ٢١٩، ٢٢٥
میلانۆ: ٢٣

(ن)

نەمسا: ٦ ، ٣٩

(و)

وان (گۆلی): ١٢

(ه)

هەکاری (چیایەکانی): ١٣

پێڕەست

بابەت | لاپەڕە

١- پێشەکیی وەرگێڕ...٥

٢- کورتە باسێکی ئێزیدیناسی...١١

٣- یەکەم بەش: دۆزینەوەیێکی تازەی دوو کتێبی پیرۆزی ئێزیدییەکان....................٣٩

٤- کتێبی یەکەم: جیلوە...٧١

٥- تێکستی کتێبی جیلوە بە ئەلفبێی تایبەتی کوردی.................................٧٩

٦- کتێبی دووەم: مەسحەفا ڕەش...٨٧

٧- تێکستی کتێبی مەسحەفا ڕەش بە ئەلفبێی تایبەتی کوردی..........................٩٩

٨-دووەم بەش: بیلیۆگرافیای ئێزیدیاتی...١١٣

٩- پاشکۆیەکان ١٦٧

١٠- پاشکۆی یەکەم: سکاڵانامەی پیاوماقوڵانی ئێزیدی بۆ دەسەڵاتکارانی عوسمانی.........١٦٩

١١- پاشکۆی دووەم:نوێژی ئێزیدییەکان..١٧٧

١٢- پاشکۆی سێیەم : وەرگێڕاوی عەرەبی و کوردیی کتێبی جیلوە و مەسحەفا ڕەش.......١٨٧

١٣- پاشکۆی چوارەم : ئێزیدییەکان لە بەڵگەنامەکانی وەزارەتی جەنگیی فرانسادا ١٩١٩-١٩٣٤
....٢٠٥

١٤- کۆپی ئۆریژینالی بەڵگەنامە فرانسییەکان.......................................٢٢٧

١٥- سێیەم بەش: نەخشە، ئەلبوم و ئیندێکس...٢٣٩

١٦- ئیندێکسی ناو و شوێنەکان..٢٥٣

بەرهەمەکانی دیکەی وەرگێڕ:

1-*کوردستان و کێشەی سنووری عوسمانی-فارسی 1639 1847* ، بەرگی یەکەم، دەزگای چاپ و بڵاوکردنەوەی موکریانی، کوردستان، 2000.

2-*ڕاپەڕینی کوردە عەلەوییەکانی دێرسیم 1991- 1921*، وەرگێڕان لە فەرانسییەوە، بنکەی هاڤیبوون، ئەڵمانیا، 2002، چاپی دووەم، سلێمانی 2006.

3-ژان- پۆل سارتر، *مێشەکان* (شانۆنامە). وەرگێڕان لە فەرانسییەوە، دەزگای چاپ و بڵاوکردنەوەی ئاراس، کوردستان، 2002.

4- شۆڕشی شێخ عوبەیدوڵڵای نەهری لە بەڵگەنامەکانی فەرانسیدا 1879-1882، بەرگی یەکەم، وەرگێڕان لە فەرانسییەوە، کوردستان، 2004،

5- کوردستان لە بەڵگەنامەکانی کونسوڵی فەرانسی لە بەغدا ساڵی 1919. (بەرگی یەکەم) وەرگێڕان لە فەرانسییەوە، کوردستان، 2004

6- بازیل نیکیتین و کوردناسیی (بەرگی یەکەم) ، وەرگێڕان لە فەرانسییەوە، سلێمانی 2004.

7- کیلان، کوردەکانی ئێران و هێرشی عوسمانی، وەرگێڕانی لە فەرانسییەوە، سلێمانی 2004.

8-گ.س.پ. فریمان گرینیڤیل، ڕۆژ ژمێرەکانی کۆچی و زایینی، وەرگێڕان لە فەرانسییەوە، کوردستان 2004

9- هـ، ئاجەریان، ڤ .مینۆرسکی و دمەحەمەد موکری : چەند باسێک دەربارەی ئەهلی هەق، وەرگێڕان لە فەرانسییەوە، کوردستان، 2005

10- : *ئەلیکساندەر خۆدزکۆ*، چەند لێکۆڵینەوەیەکی فیلۆلۆژی دەربارەی زمانی کوردی (دیالێکتی سلێمانی) *وەرگێڕان لە فەرانسییەوە*، کوردستان، 2005

منتدى اقرأ الثقافي

www.iqra.ahlamontada.com

Collections bibliotéque kurdologie
(4)

Les Livres sacrés des Yézidis

suivi de **Bibliographie yézidisme**

Traduit du français en kurde,
annoté et introduction

par

4448

Najat ABDULLA

Kurdistan-2006

بەرگسازی: قادر میرخان